

MAN SKAL HANDLE FØR MÆLKEN BLI'R SUR!

Forskningsrapport vedr. en undersøgelse af den professionelle indsats' betydning for inklusion i KRYDS feltet mellem særlige og almene behov

Udarbejdet af:

**Anette Nielsen
Christian Quvang**

Forskningsprojektet er finansieret af Servicestyrelsen og udført af NVIE, UC Syddanmark. Denne rapport er publiceret marts 2011

Indholdsfortegnelse

1. Forord	4
2. Læsevejledning	5
3. Resumé	7
Del 1:	10
4. Ansøgning, formål og problemformulering	10
5. Præcisering af problemformulering	10
5.1 Projektets baggrundsviden	10
5.2 Formål med projektet	11
5.3 Afgrænsning	11
5.4 Problemformulering	15
6. Videnskabsteoretisk tilgang	15
6.1 Videnskabsteoretisk perspektiv; indledning	15
6.2 Hermeneutisk perspektiv	16
6.2.1. Indikatorer	17
6.3 Kritisk realistisk perspektiv	17
6.3.2 Struktur – aktørniveau	18
6.3.3 Retroduktion	19
6.4 Analysedesign	20
6.5 Teorier/begreber, der anvendes i analysen	21
6.5.1 Inklusion og eksklusion	22
6.5.2 Implementering	23
6.5.3 Medborgerskab	24
6.5.4 Passagen	25
6.5.5 Den økologiske udviklingsmodel	27
6.5.7. Begreber og definitioner til et KRYDS leksikon	29
6.6 Det samlede analysedesign – en model	29
7. Metodevalg; et praktisk perspektiv	30
8. Evidensbasering	31
8.1 Generaliserbarhed	31
8.2 Reliabilitet	31
8.3 Validitet	31
Del 2:	33
9. Beskrivelse af feltet	33
9.1 Internationale konventioner	33
9.2 Lovgivning	33
9.2.1 Folkeskoleloven	33
9.2.2 Serviceloven	35
9.3 Lovgivningsdiskurser	36
9.3.1 Tre paradigmer om specialpædagogik	36
9.4 Børnepolitik i de to kommuner	38
9.4.1 Kommune 1	38
9.4.2 Kommune 2	39
9.5 Målgruppebeskrivelse	39
9.6. De 2 kommuners organisering	40
Del 3:	41
10. Analyser	41

10.1 Indledning	41
10.2 Analyse af forældreinterviews	42
10.2.2 Den retlige sfære	42
10.3 Analyse af de professionelle og lederinterviewene	45
10.3.1 Ledelsens forestillinger	45
10.3.2 Medarbejdernes forestillinger.....	47
10.3.3 Relation til lovgivningsdiskurserne	50
10.4 De ni temaer; triangulering.....	50
10.4.1 Tema 1: Fra noget galt til diagnosen	51
10.4.2 Tema 2: Overgange og udslusning mellem special- og almene tilbud	52
10.4.3 Tema 3: Professionelle systemers håndtering af opgaver.....	53
10.4.4 Tema 4: Konsekvenser for familien	55
10.4.5 Tema 5: Lokalmiljø	57
10.4.6 Tema 6: Mobning	58
10.4.7 Tema 7: Mening og vendepunktshistorier	59
10.4.8 Tema 8: Venkaber og sociale kompetencer	60
10.4.9 Tema 9: Fremtid	61
10.5 Overgange: Kritisk realistisk dimension	62
10.5.1 Passager.....	62
10.6 Analyser; syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik	67
10.6.1 Passager, anerkendelse og implementering af opgaver	68
 Del 4:	 70
11. Samlet konklusion	70
11.1 Børnesyn og familiesyn	70
11.2 Organisering, koordinering og resurser	72
11.3 Tid, tidlig indsats og timing.....	74
11.4 Relationer og netværk	75
11.5 Fleksibilitet og respekt	77
12 Perspektivering	78
 13 Referencer	 81
 Bilag 1	 83
Bilag 2	86
Bilag 3	89

1. Forord

Med denne rapport, om det vi kalder KRYDS feltet, gives et indblik i et område og nogle processer, der ofte betegnes som en 'gråzone' mellem almene og særlige indsatser i vores institutioner, skoler og forvaltninger. Med et perspektiv baseret på de involverede børn og unge, deres forældres samt medarbejdere og lederes oplevelser, er rapporten et enestående blik ind i en verden, der næsten pr. definition vil være præget af forventninger, følelser og fakta, der opleves forskelligt afhængig af perspektiv. Det har været en spændende proces at afdække dette felt, der i virkeligheden for os har været et slags déjà-vu, idet vi begge har en baggrund som professionsudøvere i dette KRYDS felt.

Vi takker Servicestyrelsen for finansieringen af undersøgelsen. Endvidere vil vi takke vores kolleger i UC Syddanmarks EKD enhed for kritisk gennemlæsning og sekretariatet i Eftervidereuddannelsesafdelingen på Campus Esbjerg for support til alt det tekniske.

Men sidst og ikke mindst vil vi her rette en stor tak til de børn og unge, deres forældre og de tilknyttede professionelle i de to kommuner, for de ressourcer og den tid, de har investeret i undersøgelsen. Uden dem var det selvfølgelig ikke blevet til nogen rapport overhovedet.

Hermed skal vi byde læseren ind i en kompliceret verden med intentionen om, at denne rejse kan føre til yderligere kvalificering af arbejdet i velfærdsprofessionernes praksis. Det er således vores hensigt, at rapporten med dens konklusioner om betydningen af passager, anerkendelse og implementering, vil føre til øget inddragelse af forældre og professionelles 'stemmer' og perspektiver i KRYDS feltet, hvor målet for indsatsen er inklusion.

2. Læsevejledning

Denne rapport skal ses som en afrapportering til Servicestyrelsen af et forskningsprojekt, der er bevilget i forbindelse 'Diplomuddannelsen på børn og unge området'. Rapporten er således primært henvendt til underviserne på denne uddannelse og sekundært til studerende, der ønsker en yderligere uddybning af feltet.

Rapporten danner det forskningsmæssige grundlag for følgende afledte publikationer:

- Artiklen, "Når man nu er professionsuddannet, hvad betyder det så at handle før mælken bliver sur?", er rettet mod studerende på 'Diplomuddannelsen på børne – og ungeområdet' og andre interesserede studerende og professioner
- Pixi udgaven af rapporten med samme titel som rapporten, skrevet 'ned' til en 10 siders artikel henvender sig til studerende på alle diplomuddannelser
- Undervisningsmateriale til brug på 'Diplomuddannelsen på børne og ungeområdet, samt andre aktuelle diplomuddannelser og bacheloruddannelser.

Artikler og undervisningsmateriale kan læses på og downloades gratis fra Diplomuddannelsen på børn og ungeområdets hjemmeside; www.boernediplom.dk og på www.nvie.dk.

Med denne uddybende rapports indhold, forsøger vi ligeledes at tydeliggøre overfor andre forskere og undervisere, hvilket belæg der er for konklusionerne. Vi har derfor valgt at opbygge rapporten som en traditionel forskningsrapport med konklusion og perspektivering til sidst i rapporten. For at give et hurtigt overblik over rapporten og dens væsentligste konklusioner har vi udarbejdet et relativt fyldigt resume.

Derudover har vi forsøgt at opbygge rapporten læsevenligt ved at inddele i relativt små afsnit, så man let kan finde undertemaer og vi har opbygget analyseafsnittet så man hele tiden er orienteret om, hvor i analysen, man som læser befinder sig. Vi vil således anbefale, at man læser resuméet først og herefter orienterer sig i rapporten i forhold til, hvilke elementer man gerne vil have uddybet.

Rapporten falder i 4 dele, som kan læses hver for sig, ligesom enkeltafsnit kan læses uafhængig af andre afsnit.

Del 1 handler om problemformulering, det videnskabsteoretiske design og metodiske og teoretiske tilgange. Denne del er ret udførligt beskrevet, idet det også med denne undersøgelse har været en ambition at udvikle et teoretisk design og begrebsapparat, der kan anvendes til at indfange og begribe kompleksiteten i KRYDS feltet. Det er ikke nødvendigt at læse denne del fra ende til anden, men afsnittet kan anvendes til uddybende forståelse af projektets ide, formål og teoretiske tilgange. Supplerende information om forundersøgelsen mv. er vedlagt i bilagsafsnittet.

Del 2 er en beskrivelse af feltet mht. den overordnede lovgivning og børnepolitikken i de to medvirkende kommuner. Dette er baggrundviden. I denne del ligger der en kortere "diskursanalyse"¹ af lovgivningen i feltet. Hele analysen er vedlagt som bilag.

---

¹ Begrebet diskurs anvendes i denne sammenhæng udelukkende med den betydning, der fremgår af den store Danske; Gyldendals åbne encyklopædi diskurs, (af fr. *discourse* 'samtale', af lat. *discursus* egl. 'løben frem og tilbage'), en sammenhængende kæde af udsagn, fx i samtaler, fortællinger, udredninger, argumenter og taler.

Del 3 er analyseafsnittet. Denne del kan læses uafhængigt af de øvrige dele, der kan anvendes til uddybning af anvendte begreber og teorier. Analysedelens afsnit er illustreret med en model, så læseren kan følge med i, hvor i analyseafsnittet, man befinder sig.

Del 4 er konklusion og perspektivering. Denne del kan ligeledes læses uafhængigt af de øvrige dele, såfremt læseren ønsker en hurtig indsigt i undersøgelsens resultater. Det er muligt at få uddybet resultaterne ved søgning i de øvrige dele af rapporten.

3. Resumé

Denne undersøgelse beskæftiger sig med mekanismer og indikatorer, der har betydning for, om professionelle indsatser virker inkluderende eller ekskluderende i KRYDS feltet mellem specielle og almene indsatser for børn og unge. Undersøgelsen er finansieret af Servicestyrelsens forskningsmidler til kvalificering af undervisningen på Børn - og Ungediplomuddannelsen.

Rapporten falder i 4 dele:

Del 1, hvor der etableres et videnskabsteoretisk design, der er egnet til at indfange kompleksiteten i undersøgelsesfeltet. Der tages her udgangspunkt i en kritisk realistisk videnskabsteoretisk tilgang suppleret med et hermeneutisk tolkende blik for at indfange både de horisontale indikatorer og de dybereliggende vertikale strukturer og mekanismer. Feltet afgrænses i forhold til et implementerings- og et medborgerperspektiv, som danner udgangspunkt for udvælgelsen og indsamlingen af empirien og den tolkende/analyserende del. Empirien er indsamlet i 2 kommuner; en stor kommune og en mindre. Der er foretaget i alt 15 forældreinterviews og 4 fokusgruppeinterviews med hhv. ledere og medarbejdere i de 2 kommuner.

Del 2, omhandler lovgivningen i feltet og de 2 kommuners børn- og ungepolitik. Med udgangspunkt i love og bekendtgørelser på forskellige områder har vi udført en diskursanalyse af tre relevante lovgivningskomplekser² italesættelse af børnene. Denne diskursanalyse viser, at der er markant forskel på, hvordan de tre lovområder fremstiller og forstår børn og unge.

Del 3, omfatter en tolkning og analyse af det empiriske materiale. Forældreinterviewene er analyseret ud fra Honneths teori om anerkendelse i forhold til et medborgerperspektiv. Fokusgruppeinterviewene er analyseret ud fra en kombination af implementeringsteorier, bl.a. Lipsky. Forældreinterviewene og fokusgruppeinterviewene er herefter trianguleret i en hermeneutisk tolkning og retroduceret ved hjælp af Van Ginneps og Turners teori om ritualer.

Del 4, indeholder konklusion og perspektivering. Ud fra ovennævnte tolkninger og analyser kan vi konkludere, at der er rigtig mange mekanismer på spil i feltet og rigtig mange indikatorer for inklusion og eksklusionsmekanismer i feltet.

Overgange:

Centralt i analyserne står spørgsmålet om *overgange*, hvor analysen i forhold til modellen vedrørende ritualer giver mulighed for, ud fra et børneperspektiv, at indfange inkluderende og ekskluderende mekanismer i alle faser af overgange fra en indsats til en anden, fra en skoleform til en anden osv.

Det viser sig, at de bedst koordinerede og bedst samarbejdede overgange på tværs af professioner og forvaltningsenheder og i tæt samarbejde med forældrene (og børnene), er de overgange, der fungerer bedst og samtidig er de mest holdbare eller bæredygtige, og ydermere dem, der ser ud til på sigt at være de billigste. Dårligt koordinerede eller forfejlede overgange ser derimod ud til at øge problemerne og fastholde uhensigtsmæssige og dyre foranstaltninger, som de bedste i situationen.

---

² Folkeskoleloven, Dagtilbudsloven og Serviceloven

Sammenfatning af undersøgelsens konklusioner:

Børne- og familiesyn:

Vi kan se, at der i de lovgivninger, der er tilknyttet KRYDSfeltet og i forvaltningsgrenene og i afdelingerne i kommunerne er forskellige børne- og familiesyn i spil.

Forskellene ligger mellem de forskellige lovgivningskomplekser og de forskellige afdelinger, men også internt i de enkelte afdelinger. Forskellene består af forskellige børnesyn. Der er et individuelt børnesyn, et relationelt børnesyn og et organisatorisk børnesyn i spil og disse *syn* kan igen forstås enten i forhold til en patologisk tilgang eller en ressourceorienteret tilgang, hvilket skaber forskellige diskurser i feltet med konsekvenser for det tværfaglige samarbejde, samarbejdet med forældrene, ligesom det har stor betydning for de indsatser, der bliver sat i værk.

Forældrene ses at have udviklet forskellige strategier i forhold til at overleve som familie.

Her ses *kamp* som en meget væsentlig og gennemgående strategi.

Det bliver tydeligt, at det professionelle blik på familierne og på børnene får stor betydning for samarbejdet og indsatserne og at begreber som samarbejde, dialog, forståelse og koordination bliver centrale.

Organisering, koordinering og ressourcer:

Vi ser, at kontinuitet og stabilitet i forhold til de professionelle omkring barnet og familien er af afgørende betydning. Hurtige, fleksible og bæredygtige beslutninger i KRYDSfeltet ses relateret til mere personbårne kontakter, hvilket stiller relationen til den enkelte professionelle centralt. Det er således mere centralt, at det er de rigtige indsatser og de rigtige personer, som er stabile, der har betydning for en vellykket indsats, end det er mængden af ressourcer, der sættes ind. Tvært imod ser vi dyre unødvendige indsatser, som aktualiseres af manglende kvalitet og timing i indsatserne. Barriererne ses her som uhensigtsmæssige organiseringer og ressourcemæssige prioriteringer.

Det fremgår ligeledes at socialrådgiverne er centrale, specielt i forhold til koordinering og den rette ressourcefremskaffende og støttende rolle til familien i den private sfære.

Tid, tidlig indsats og timing:

Forældrene oplever, at afklarings- og beslutningsprocesser tager alt for lang tid og kompleksiteten i processen opleves uforståelig, ligesom mange af de involverede professionelle opleves som irrelevante. Forældrene vil gerne inddrages så meget som muligt og de vil gerne have støtte til at fungere så meget som muligt som en almindelig familie, med støtte til børnene så tæt på det "normale" som muligt. De ser og oplever sig som en familie med alle de aspekter, det har, og jo flere almindelige relationer og aktiviteter, de kan opretholde, jo bedre.

Med andre ord vil en tidlig, kvalificeret, målrettet og fleksibel indsats med den rette timing således blive central.

Relationer og netværk:

Det offentlige netværk opleves af forældrene som stort og uoverskueligt. I hvilket omfang samarbejdet mellem familien og det offentlige lykkes, har påvirkninger langt ind i familiernes private sfære. Søskende udsættes for belastninger, som deres venner ikke nødvendigvis har, og forældrene må ofte dele sig for at tilgodese alle børn i en familie. Konsekvenserne kan være store for familierne og brudte familier er ikke sjældne. Forældrene har ligeledes vanskelige kår, både i forhold til den øvrige familie og i forhold til venner og et socialt liv i det hele taget.

For børnene gælder det, at de har vanskeligt ved at etablere og fastholde netværk. De flytter institution/skole/stue/klasse oftere end andre børn og går måske i mindre institutio-

nelle enheder udenfor lokalområdet. De har således vanskeligere betingelser for at udvikle et socialt netværk og udvikle sociale kompetencer i samspil med jævnaldrene – og vi taler om børn, der har brug for en eller anden form for særlig støtte på netop dette felt.

En anden mekanisme, der fylder meget i fortællingerne er mobning. Rigtig mange af disse børn har oplevet mobning og for en del kan i hvert fald tyngden af deres vanskeligheder henføres til voldsomme mødeoplevelser. Der er ingen tvivl om, at mobning er den enkeltstående indikator, der fremkalder flest vanskeligheder i krydsfeltet. Vi har dog ikke haft fokus specielt på mobning, men det er et felt til yderligere udforskning.

Fleksibilitet og respekt:

Forældrene oplever, at de i samarbejdet med det offentlige bliver udsat for kontrol af forældreverne frem for samarbejde. Det er hårdt arbejde at være forældre til et barn i KRYDSfeltet. Det er en ensom post og behovet for anerkendelse af sin indsats er stort. Det bliver tydeligt, at de mest holdbare indsatser tager udgangspunkt i familiens og barnets behov og en forståelse for deres særlige situation. Familierne er indstillet på forhandling og forventer ærlige, realistiske og klare faglige udmeldinger – altså den respekt, der ligger i at blive anset for værdige, agtede og moralsk kapable personer, der er i stand til at agere i eget liv.

Inkluderende processer:

Det viser sig, at inkluderende processer inddrager hele miljøet omkring barnet. Således også lokalområdet, samt at mobning er et stort tema i forhold til disse børn, og sammen med overgangene, er disse faktorer sammen med overgangsproblematikkerne de væsentligste indikatorer på ekskluderende mekanismer. Det betyder også, at inklusionsprocesser er komplicerede processer, der inddrager hele miljøet omkring barnet og hvor samspillet mellem de forskellige dele af miljøet bliver af afgørende betydning. Inklusion bliver således ikke kun til et spørgsmål om at være inkluderet eller ekskluderet i det enkelte fællesskab, men skal ses i en større sammenhæng og over en længere tidsperiode.

Projektdesignet:

Vi har med denne undersøgelse og dette projektdesign fået mulighed for at få et unikt indblik i det KRYDS felt, der er konstituerende for indsatserne for børn og unge i mere eller mindre udsatte positioner. Vi har været i stand til at afdække nogle af de indikatorer, der indebærer, at handlinger kommer til at virke inkluderende eller ekskluderende i feltet, og vi har afdækket nogle af de mekanismer, der understøtter inkluderende og ekskluderende processer på det virkelige niveau.

Implementerings- og medborgerskabsperspektiverne har forstærket vores blik ind i feltet og givet det retning, således at vi har været i stand til at se og forstå dynamikkerne i mødet mellem de to perspektiver og således har fået åbnet for indsigt i og forståelse af væsentlige implikationer for inklusion og eksklusion i feltet. Vi kan her se vigtigheden af, at der bliver etableret et forstærket fokus på organiseringen på tværs af herskende professionslogikker, at samarbejdet på tværs af professioner intensiveres og udvikles, samt at behovet for en forenkling af indsatserne i forhold til et børne- og forældreperspektiv omsættes i en ny anerkendende og inddragende inklusionsdidaktik.

Del 1:

4. Ansøgning, formål og problemformulering

Formålet med projektet er at undersøge kvaliteten i den offentlige indsats i forhold til børn og unge med specielle behov samt disses forældre. Fokus er på kvalificering af den professionelle indsats og rammerne for indsatsen. Det er de professionelles samspil med børnene og familierne og de professionelles indbyrdes samspil, ligesom det er den organisatoriske ramme, disse samspil udfolder sig i, der er i fokus. Inklusionsperspektivet retter fokus på dynamikken mellem specielle behov, specialiserede tilbud, specialiseringsbetingelser og almenområdet. Formålet er ligeledes at kvalificere undervisningen på Diplomuuddannelsen på børne- og ungeområdet, og derfor vil projektet ligeledes bidrage til teori- og metode-udvikling indenfor feltet i tæt samarbejde med brugerorganisationer og de deltagende kommuner samt at dokumentere eventuelle faglige forandringer i forhold til strukturreformen

Projektet bygger på en forundersøgelse, der er foretaget i regi af Nationalt Videncenter for Inklusion og Eksklusion (NVIE) som et af grundprojekterne (se bilag 1). Denne forundersøgelse er et af de projekter, der var en del af videncenterbevillingen³. Dette projekt handler om 'specialpædagogikken under strukturreformen' med følgende titel og problemformulering:

"Hvad er det i den professionelle indsats, der gør en forskel på om indsatsen resulterer i inklusion for barnet/familien, i den enkelte situation og i et livsforløb – og er der forskel på indsatsen før og efter strukturreformen?"

Projektet bygger dermed videre på empirien indsamlet i forundersøgelsen. Afgrænsning af feltet for det nye projekt vil derfor tage udgangspunkt i forundersøgelsens feltafgrænsning og produktion af empiri. Ligesom der i forbindelse med nærværende undersøgelse vil blive indsamlet ny og selvstændig empiri under hensyn til forskelle i feltet, dels betinget af at vi nu er på den anden side af strukturreformen, dels betinget af forskelle og ligheder i de to kommuners organisering af arbejdet i KRYDS feltet.

Som en del af projektet og afklaringen af dette nye projekts fokus indgår yderligere bearbejdelse af empiri og konklusioner fra forundersøgelsen med henblik på kvalificering af projektets problemformulering, se bilag 2.

5. Præcisering af problemformulering

5.1 Projektets baggrundsviden

Forundersøgelsen blev foretaget under strukturreformen. Den viste, at der i KRYDS feltet mellem særlige og almene indsatser i forhold til børn og unge er mange forskellige former for italesættelser, forestillinger, positioner og relationer på spil. Undersøgelsen rettede sig mod indsatsen for de børn og unge (herefter udelukkende omtalt som "børn"), der modtog specialundervisning i henhold til folkeskolelovens § 20 stk. 2, og disse var

---

³ Videncentret for inklusion og eksklusion, NVIE blev i starten finansieret af undervisningsministeriet. Ansøgningen til undervisningsministeriet indeholdt en række projekter, som blev finansieret af bevillingen.

udvalgt i samarbejde med det daværende Ribe Amt. Børnenes bopæl var afgrænset til to kommuner, der efter strukturreformen var nyetablerede forvaltninger.

Indsatsen for børnene rykkede sig fra at være organiseret i meget specialiserede miljøer under amtet til en organisering i kommunerne sammen med de almene tilbud. De professionelle italesatte indsatsen og målsætningerne med indsatserne forskelligt og med forskellige inklusionsopfattelser, ligesom de professionelle positionerede sig forskelligt i forhold til hinanden, men pointerede samarbejde og koordination som væsentlige faktorer. De undersøgte professionelle domæner udgjorde det undervisningsmæssige domæne, der relaterer sig til folkeskoleloven, det pædagogiske domæne, der relaterer sig til daginstitutionsloven, og det sociale domæne, der relaterer sig til serviceloven. Disse 3 domæner udgør sammen med den kommunale sundhedspleje det samlede felt for den kommunale indsats overfor børn. De pointerede alle behov for koordination og i større eller mindre grad blev 'kamp' anvendt som metafor for forældres grundvilkår i disse domæner.

Det samlede indtryk var et felt, hvor der er meget engagement fra såvel forældre som professionelle, men også et følsomt felt, hvor meget er på spil og hvor indsatserne ikke altid opleves hensigtsmæssige og understøttende. Dertil kommer, at spørgsmålet om "gatekeeping" eller visitation ses som centralt tema, idet beslutninger i denne fase syntes afgørende for, dels hvad der blev iværksat af foranstaltninger, dels syntes de iværksatte foranstaltninger i høj grad at blive afgørende bindende for et videre sagsforløb. Forældrene italesatte deres behov, deres forventninger til indsatser og inklusionsforståelser forskelligt, hvilket udmøntede sig i forskellige positioneringer i forhold til det, at være forældre til et barn med særlige behov.

5.2 Formål med projektet

Formålet med dette projekt er således at undersøge, hvad det er der gør en forskel, så indsatserne lykkes, og hvad der får indsatserne til at mislykkes eller opleves som mindre hensigtsmæssige. Formålet er således at afdække mekanismer, der ser ud til at medvirke til at indsatser lykkes i bestemte kontekster til gavn for både de professionelle i feltet og for forældre og børn, at der med inspiration fra projektet kan udvikles måder at organisere sig på, indsatser og arbejdsmetoder, der fremmer inklusionsbestrebelse og forståelse i forhold til børnene i KRYDS feltet.

5.3 Afgrænsning

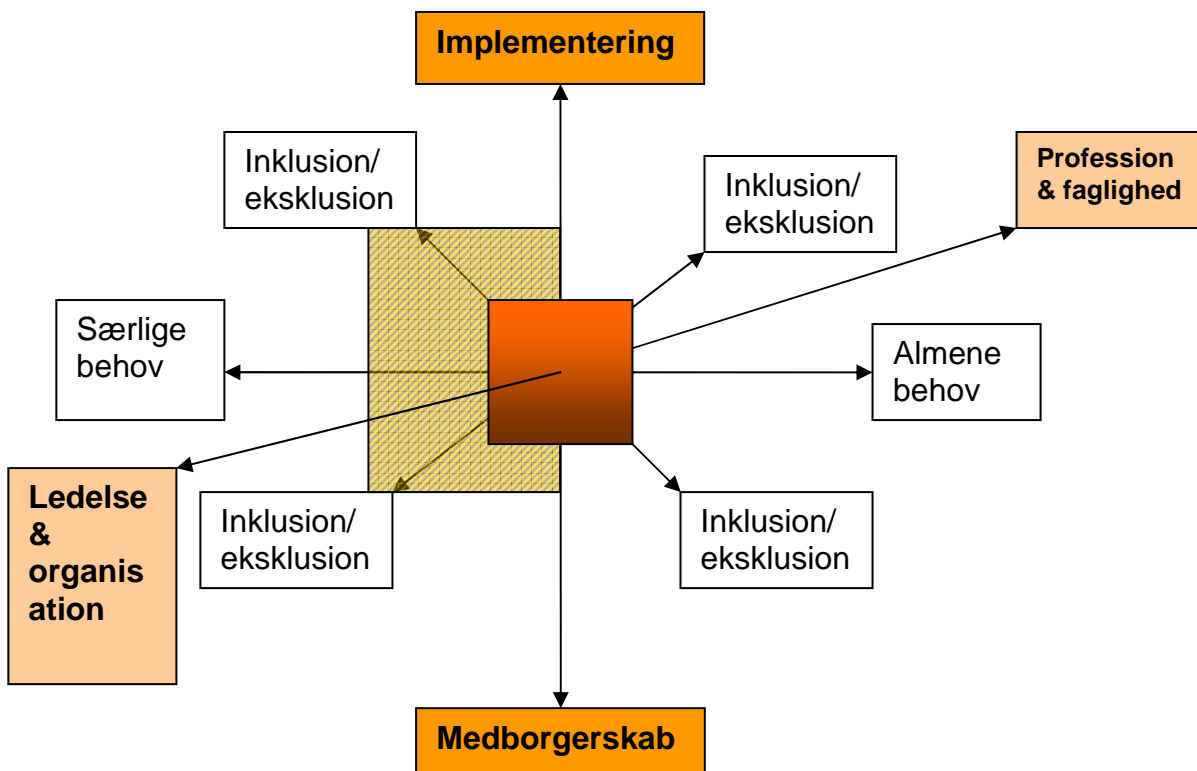
Målgruppen for denne undersøgelse er i realiteten primært hele velfærdsprofessionsfeltet og dermed i realiteten os selv og bag os de uddannelser vi i større eller mindre grad er dele af i kraft af vores ansættelse på UC Syddanmark der som Professionshøjskole står for grund-, efter- og videreuddannelse af professionsbachelorere som socialrådgivere, lærere, pædagoger, sygeplejersker, fysioterapeuter etc. Dog er resultatet af dette arbejde i lige så høj grad relevant for forældre og pårørende til børn med særlige behov samt de frivilligheds og empowerment organisationer, der som NGO'er varetager forskellige interesser i dette velfærdsfelt.

Med udgangspunkt i det tidligere gennemførte projekt og præcisering problemformuleringen for projektet er foreløbig identisk med projektets titel, der er:

"Den professionelle indsats' betydning for inklusion i KRYDS feltet mellem særlige og almene behov"

Som illustration af kompleksiteten i dette KRYDS felt inddrages nedenstående figur.

Figur 2

Figuren skal forstås som en 3 dimensional dynamisk model, hvor der går en horisontal akse gennem KRYDS feltet med profession/faglighed i den ene ende og ledelse/organisation i den anden. Mens forundersøgelsen lå placeret på venstre side af den vertikale midterakse med fokus primært på 'særlige behov', illustreret ved det skraverede felt, ligger nærværende projekt, i daglig tale kaldet "KRYDS", i midten illustreret ved det orange felt omfattende 'KRYDS feltet' mellem 'det særlige og det almene'. Formålet med dette afsnit er at sandsynliggøre relationen mellem de to felter og indsnævre og skærpe undersøgelsesfeltet og den teoretiske begrebsramme, så designet strammes op og projektets begrebsanvendelse skærpes.

Forrykkelsen af feltet fra placeringen i specialområdet til en placering i KRYDS feltet kan især argumenteres ud fra undersøgelsen af strukturreformen og feltets tidligere placering i special-området i amterne. Med amternes nedlæggelse er specialområdet for størstedelens vedkommende placeret i kommunerne, hvor feltet indgår som en del af det kommunale tilbud og i større eller mindre grad i direkte sammenhæng med eller indenfor de almene tilbud. Blikket for kommunalreformens betydning bliver således blikket for, hvad denne forrykkelse betyder i forhold til fagligheden, og fagligheden som den udmøntes i inkluderende eller ekskluderende tiltag i forhold til børn og familier. I dette projekt vil vi alene forholde os til forskydningen i relation til de to kommuner, vi beskæftiger os med.

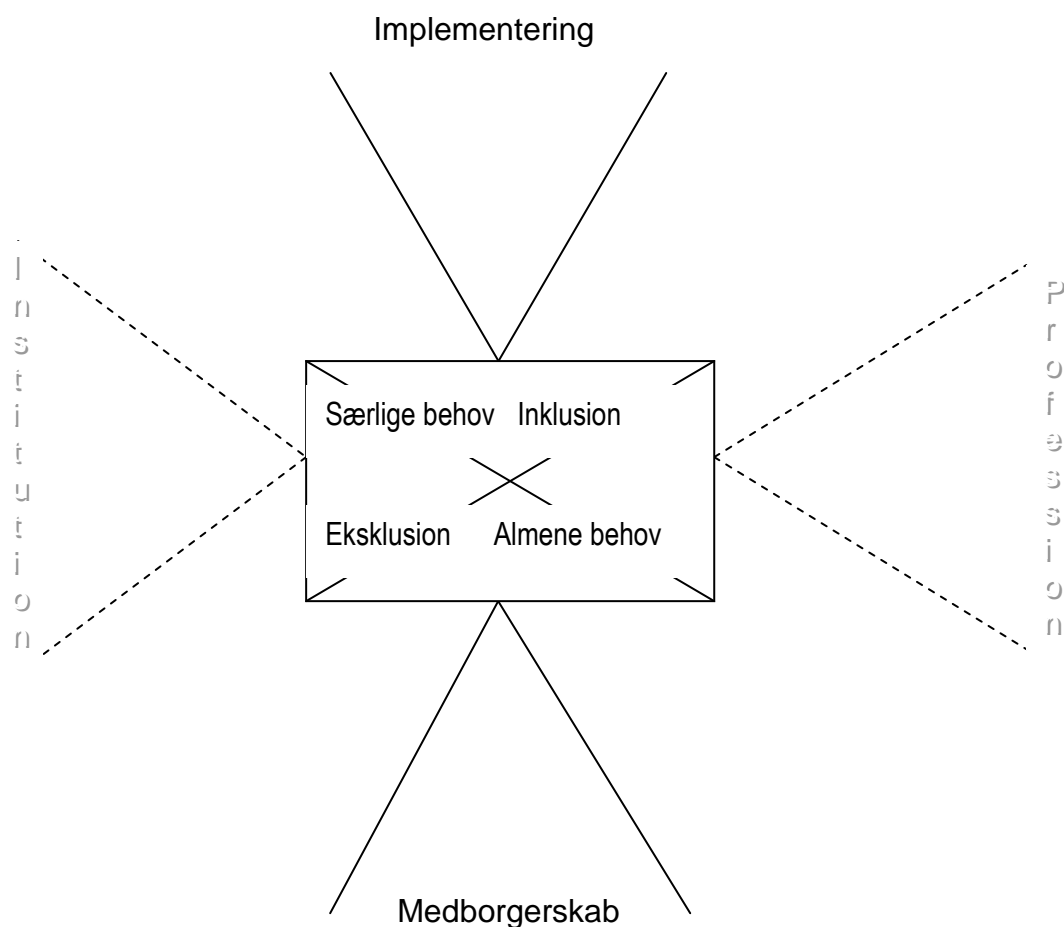
Feltet defineres i denne sammenhæng som det orange kvadratiske felt midt i krydset i Figur 2. Feltbeskrivelsen vil være et forsøg på at analysere og diskutere de fænomener, der er på

færde i feltet og deres indbyrdes relationer. Beskrivelsen vil ligeledes relatere sig til det skraverede gule felt til venstre for krydset, der repræsenterer forundersøgelsen.

Således som feltet fremtræder på figuren, er det et omfattende og komplekst felt. Første øvelse går derfor ud på at afgrænse feltet, således at det bliver muligt at konkretisere dette komplekse felt og skabe overblik over i hvert fald dele af det. Det betyder også, at vi er vel vidende om, at undersøgelsen aldrig vil kunne indfange hele kompleksiteten i feltet, men udelukkende vil kunne pege på signifikante mekanismer i forhold til den undersøgte del af feltet og dermed pege på eventuelle implikationer i forhold til andre forhold og dynamiske samspil i feltet.

Til brug ved afgrænsningen vil vi inddrage det videnskabsteoretiske design, som illustreres ved nedenstående figur:

Figur 3

Figuren er udviklet af Søren Peter Olesen, Dorthe Casswell og Leena Eskelinen og betegner en kritisk konstruktiv tilgang som i denne sammenhæng udelukkende tjener det formål at afgrænse feltet – og dermed relateres til Fig. 3.

Den kritisk konstruktive model i Figur 3 illustrerer et spændingsfelt mellem hhv. implementering⁴ og medborgerskab og institution og profession med det felt, der er i fokus placeret i midten, som er inklusions- og eksklusionsprocesser. Dette felt bliver dermed feltet, som

⁴ Begreberne implementering, medborgerskab, institution og profession vil senere blive diskuteret

projektets analyser i særlig grad fokuseres omkring. Vi arbejder altså i Figur 3 med en tre-dimensionel model med spændingsfelter mellem ledelse & organisation og profession & faglighed, mellem implementering & medborgerskab og mellem særlige & almene behov⁵ med fokus på inklusions- og eksklusionsprocesser. Det er i forlængelse af denne afgrænsning at analysen baseret på kritisk realisme gennemføres (se nedenfor). Spændingsfelterne ledelse/organisation og profession/faglighed svarer til den kritisk konstruktive models spændingsfelt: institution/profession, mens spændingsfeltet implementering/medborgerskab er identisk.

Det tredje spændingsfelt i Figur 3, spændingsfeltet mellem almene og særlige behov, er af en anden karakter og repræsenterer i højere grad de to andre spændingsfelters konstruktion af målgruppen. Hvornår børn defineres at have særlige behov, og hvornår behovene er almene, kan ses som en "flydende betegnelse"⁶, der afhænger af hvem og hvordan de italesættes og i hvilken kontekst. Der kan således være store forskelle i opfattelserne af et barns behov hos forældrene, hos de professionelle i institutionernes og lovgivningernes konstruktioner af børnene og i den måde det udmønter sig på i implementeringsfasen, ligesom der kan være store forskelle i de grundlæggende forståelser repræsenteret ved betegnelser som "handicappede børn", "børn med problemer", "børn med særlige behov" og "børn i udsatte positioner". Dette repræsenterer således en selvstændig diskurs. I nærværende projekt benytter vi indtil videre betegnelserne særlige behov og almene behov, således som disse udfoldes i den pædagogiske og den sociale verden og defineres af love og bekendtgørelser i feltet. Vi fastholder dermed et fokus og en logik i synet på barnet, der er bygget ind i lovgivningen og i kommunernes måde at organisere sig på, mens der med betegnelsen "børn i udsatte positioner" i langt højere grad sættes fokus på gruppen og gruppens måde at fungere på – og dermed et perspektiv, der er tættere på en inkluderende forståelse. I første omgang er det dog ikke denne diskurs, der er den mest centrale, men derimod hvilke handlinger de forskellige betegnelser udmønter sig i, i forhold til den offentlige indsats for børnene.

Inklusions og eksklusionsprocesserne udgør ligeledes en diskurs, der relaterer sig nøje til ovennævnte diskurs. Inklusions-eksklusionsdiskursen diskuterer, hvorvidt handlinger i forhold til børnene, der er defineret i forhold til deres behov eller deres positioner i fællesskabet, virker inkluderende, dels i forhold til deltagelse i det konkrete fællesskab, dels i forhold til deltagelse i samfundslivet. Handlingernes art og karakter afspejler den diskurs, der er i forhold til børnene. Vi er i dette projekt især interesserede i handlingernes og specielt de professionelle og de institutionelle handlingers, inkluderende eller ekskluderende potentiale – dvs. i den måde de politiske intentioner og de forskellige professionelle faglige forståelser og tilgange omsættes i handling – eller implementeres i arbejdet i forhold til børn i mere eller mindre udsatte positioner. Inklusion forstås i dette projekt som en persons eller en gruppe af persons deltagelse i fællesskabet⁷ med en forventning om anerkendelse som 'et sig selv forskellig fra andre'. Ergo er diversitet⁸ en centr del af inklusionsforståelsen.

---

⁵ Særlige og almene behov relaterer sig til servicelovens bestemmelser i kapitel 11 om særlig støtte til børn og unge

Hvordan de 2 kommuner definerer begreberne i deres sammenhængende børnepolitik, vil vi vende tilbage til senere.

(skal evt. også defineres i forhold til SLs arbejde med begreberne)

⁶ Med "flydende betegnelse" menes et begreb, der ikke er fast forankret i en bestemt meningskondensering, men stadig er åben for fortolkning og som diskursivt er i stadig bevægelse mellem forskellige diskursformationer (Laclau og Muffe, 2002).

⁷ Vi lægger os op ad Ferdinand Tönnies definitioner på fællesskab, gemeinschaft og gesellshaft, hvor det her er gemeinschaft forståelsen vi anvender. Fællesskaber karakteriseres her med en fælles forståelse en gensidig loyalitet, tæt og varmt, som noget godt og trygt. Vi er klar over, at vi ved at anvende fællesskaber

Man kan deltage i fællesskaber på flere niveauer, dels i meget nære og tætte fællesskaber som familien, venner, kolleger, naboskaber, dels på et mere overordnet niveau i samfundslivet både lokalt, regionalt og på landsplan. Inklusion er således et civilt begreb, der betegner medborgerskabslogikker, man er medborger i et samfund, hvis man er inkluderet, hvorimod eksklusionsprocesser betegner bevægelsen væk fra medborgerskab og hen imod en position som marginaliseret eller udstødt. I et inkluderende fællesskab, etableret om en mere eller mindre eksplicit defineret praksis, er man som individ og medborger således i samspil med andre medlemmer af gruppen på en måde, så man selv har medbestemmelse eller medindflydelse på det, der foregår, og man er i gensidige forpligtende relationer i og imellem dette specifikke praksisfællesskab⁹. Man kan således ikke tale om inklusion i forhold til implementering af politiske intentioner og professionelle forståelser uden medborgerskabsperspektivet, idet inklusions og eksklusionsdiskurser ikke giver mening uden! Implementering og medborgerskab repræsenterer således forskellige poler i forhold til inklusionsdiskursen.

Det vil sige, at projektet afgrænser sig til at beskæftige sig med dynamikken mellem implementeringsperspektivet og medborgerskabsperspektivet i forhold til KRYDSfeltet mellem inkluderende og ekskluderende processer for børn og unge¹⁰ med særlige og almene behov – eller som vi hellere vil betegne dem, børn i udsatte positioner. Hermed bliver det muligt at formulere en realistisk og operationaliserbar problemformulering for projektet.

5.4 Problemformulering

Med dette lange tilløb til formuleringen af en problemformulering er det samtidig tydeliggjort, at problemformuleringen til dette projekt skal ses som, både noget, der peger bagud i forhold til det tidligere projekt, og som en guideline for at få afdækket yderligere aspekter i professionsfeltets arbejde i et KRYDS felt mellem det almen og det specielle. Med fokus rettet mod betydningen af at se det hele i et medborgerperspektiv bliver problemformuleringen for projektet således:

”Hvad er det i den professionelle indsats, der gør en forskel på, om handlinger virker inkluderende eller ekskluderende set ud fra et medborgerperspektiv”?

6. Videnskabsteoretisk tilgang

6.1 Videnskabsteoretisk perspektiv; indledning

Det har været en lang og møjsommelig proces, dels at afgrænse feltet, dels at beskrive en videnskabsteoretisk tilgang, der opfanger kompleksiteten i KRYDS feltet, såvel vertikalt, som horisontalt som den tredimensionelle model, der illustrerer projektets forskningsfelt. Vi

---

som en del af inklusionsforståelsen også samtidig har ophøjet fællesskaber til dels at være eksisterende og som et gode.

⁸ Diversitet er et ord hentet fra biologien og betyder mangfoldighed (af arter og variation i arter). Diversitet og fællesskab udgør i nogen grad modsætninger, idet fællesskaber er mere lukkede enheder af personer, der har reference eller et fælles grundlag og derfor en vis enshed, diversiteten vil derfor udfordre fællesskabet og fællesskabets rammer. Dette vil blive taget op i en senere diskussion. <http://da.wikipedia.org/wiki/Diversitet>

⁹ Med brugen af begrebet praksisfællesskab refereres til Wenger (2001). I forhold til medborgerperspektivet refereres til Osler & Starkey (2005).

¹⁰ Vi vil herefter anvende betegnelsen ”børn”, selvom der er tale om både børn og unge, med mindre det er citeret eller betegnelser direkte refererende til lovgivning eller anden litteratur.

må således have fat i en videnskabsteoretisk tilgang, der kan opfatte det endimensionelle horisontale felt, men også kan få fat i de underliggende mekanismer, der udgør det vertikale felt. Fra et videnskabsteoretisk perspektiv har det derfor været nødvendigt at foretage et 'greb', hvor tilnærmelse til analyserne af feltet er baseret på, både et åbent og åbende hermeneutisk perspektiv, og et mere stringent og kategoritunt analyse perspektiv. Disse to perspektiver vil blive præsenteret i det følgende alene relateret til nærværende forskningsprojekt og ikke mere generelt.

6.2 Hermeneutisk perspektiv

At bevæge sig ind i KRYDS feltet er at bevæge sig ind i menneskers hverdagsliv bestemt af komplicerede relationer mellem individer og strukturer. At vi vælger et hermeneutisk perspektiv er betinget af ønsket om at dette forskningsprojekt baseres på autentiske oplevelser af menneskers møde med systemet. Derfor er projektet i sit udgangspunkt rettet mod at få skrevet netop de menneskers stemme frem, som har noget på hjerte, i og med deres fortællinger. I et hermeneutisk perspektiv bliver vores arbejde med de narrative interview, og dermed fortolkningen af kommunikation i form af tekster om allerede fortolket levet liv, med Gadamer (2004) og Gadamer tolket af Paahus' (Cellin & Køppe:2003:140ff), en proces, hvor et narrativt interview kan forstås i tre dimensioner, som: *"... et udsagn om verden, og da er sagen en bestemt forståelse af verden", "... en appel en opfordring, en anbefaling, et råd og da er sagen en bestemt forståelse af værdierne", og "... et udtryk for, hvad der rører sig i den talende, og da er sagen en bestemt forståelse af den indre verden eller personligheden"* (Ibid:151). Eller udtrykt således; *"... med Gadamer – at det at forstå en tekst er at anvende den på sit eget liv, at tilegne sig den, at gøre den hidtil ukendte og fremmede teksts forståelse af livet og verden til sin egen forståelse, at føje den ind i sin egen forståelseshorisont."* (Ibid:152). Dette bliver altså vores tilgang til vores empiri og dette er vel så i øvrigt en grundlæggende udfordring i professionspraksis.

Dette udgangspunkt i videnskabsteorien får naturligt nok nogle metodiske konsekvenser for forskningsanalysen. Det er i denne sammenhæng, at arbejdet med fortolkning, med et Gadamer udtryk, bliver til en *"sammensmeltning af horisonter"*, når fortolkningsarbejdet omfatter analyser af bevægelsen eller 'rejsen', hvor man *"... går frem og tilbage mellem den forståelseshorisont, man har i mødet med teksten, og selve tekstens helhedsmening"*, og analyse af bevægelsen mellem, *"... at man går frem og tilbage mellem spørgsmål, man stiller til teksten, og de svar, teksten giver på disse spørgsmål"* (Ibid:153). Ifølge Ricoeur (1999:254) konstituerer dette arbejde med tolkning både 'selv' og 'mening'. I dette perspektiv bliver elementer som forforståelse, fortolkning, forståelse og fornemmelse af sandsynlighed centrale for at kunne knytte forbindelsen mellem oplevelse og struktur, der i sig selv er bundet i en spørgsmål-svar relation, som når en borger i sin henvendelse til professionerne mødes med et 'svar' i form af alt fra en diagnose til en foranstaltning. Eller professionerne 'svare' med ikke at kunne forholde sig professionelt på grund af irrationelt forudindtaget tavs viden, og derfor måske svarer og reagerer negativt.

Med andre ord er det netop den hermeneutiske tilgang, der afspejles i arbejdet med analyser og fortolkning i KRYDS projektet suppleret med et kritisk perspektiv. Som en måde at åbne fortællinger fra KRYDS feltet på, arbejdes der i analyserne med **indikatorer**, der er tegn på oplevelser og handlinger, som kan føre til svar på problemformuleringen. For at skærpe perspektivet opereres der i analysen med to typer fortælling: **'Den gode' - og 'den dårlige' fortælling**. Hermed hentydes ikke til kvaliteten eller typen af en fortælling i sin helhed, men til nogle af de mange enkelte sekvenser der tilsammen udgør et forløb, men hver for sig kan opleves som gode oplevelser, eller det modsatte som dårlige oplevelser.

6.2.1. Indikatorer

Indikatorer er de tegn, der kan aflæses på forskelligt niveau i forhold til de impliceredes oplevelse af en indsats. Indikatorer af kvalitativ karakter er forhold, der kan afdækkes via dialog, observation og egentlige professionsudviklede undersøgelsesredskaber etc. Indikatorer af kvantitativ karakter er forhold, der kan afdækkes på bl.a. på baggrund af statistiske analyser og metoder. I KRYDS feltet mellem det særlige og det almene er der særlig fokus på, hvilke faktorer der muliggør og skaber deltagelsesbaner, så individer kan udfolde sig og indgå i lærings - og praksisfællesskaber. Indikatorer for betydningsfulde faktorer, om og hvordan sociale og pædagogiske indsatser åbner for inklusion eller eksklusion, kan vurderes inden for tre hovedområder (Booth & Ainscow: 2004):

- *"Hovedområde A: Skabe inkluderende SKOLEKULTUR*
  - *At opbygge inkluderende fællesskaber*
  - *At etablere inkluderende værdier*

- *Hovedområde B: Udvikle inkluderende STRATEGIER*
  - *At udvikle en skole for alle*
  - *At tilrettelægge ud fra et mangfoldighedsperspektiv*

- *Hovedområde C: Udvikle inkluderende PRAKSIS*
  - *At organisere undervisning ud fra et læringsperspektiv*
  - *At mobilisere ressourcer"*

I relation til KRYDS projektet er indikatorer et centralt begreb, der kan operationaliseres i forhold til konkrete processer i de professionsfaglige praksis' der er repræsenteret i feltet. At inddrage indikatorer åbner mulighed for at kunne lokalisere, identificere, differentiere og generalisere betydningsfulde oplevelser og handlinger.

6.3 Kritisk realistisk perspektiv

Den kritisk konstruktive tilgang til at se på KRYDS feltet fra flere perspektiver, hvor KRYDS feltet ses som et åbent system, der kan iagttages og analyseres, som denne er anvendt i vores afgrænsning, viser sig ikke at være tilstrækkelig præcis og dybdeborende nok til den videre analyse. Derfor har vi brug for endnu en dimension med et dybdeperspektiv, der kan give os indblik i de fænomener, der er afgørende for, hvordan handlinger kommer til udtryk i feltet, og om de virker inkluderende eller ekskluderende, og i øvrigt tydeligere illustrerer forbindelsen mellem 'det lille - og det store narrativ'.

6.3.1 Forståelsesrammen

I den forbindelse har vi ladet os inspirere af en kritisk realistisk forståelsesramme som udgangspunkt for det videnskabelige design. Den kritiske realisme tager udgangspunkt i en differentieret virkelighed, som består af objekter med forskellige kausale potentialer, der kan aktiveres alt efter konteksten. I kritisk realisme opfattes virkeligheden at bestå af tre domæner (Buch-Hansen & Nielsen:2005:24):

1. *"Det empiriske domæne, der består af vores erfaringer og observationer*
2. *Det faktiske, der består af alle de fænomener og alle de begivenheder, der finder sted uanset om de bliver erfaret eller ej...*
3. *Det virkelige domæne som består af ikke direkte observerbare strukturer og mekanismer, som under visse omstændigheder understøtter og forårsager begivenheder og fænomener indenfor det faktiske domæne"*

Man arbejder således med billeder af virkeligheden, der er direkte observerbare, men også samtidig indeholder et dybt og ikke observerbart domæne. Hovedfokus kommer derfor til at ligge på de strukturer og mekanismer, der understøtter eller forårsager fremtrædelsesformer og fænomener på overliggende domæner. Der er ikke en entydig sammenhæng, men kombinationen af mekanismer og strukturer vil være afgørende for en bestemt fremtrædelsesform. Dette lægger op til en forståelse af en differentieret virkelighed, der bygger på kausale potentialer og tilbøjeligheder, altså at et objekt kan virke på bestemte måder afhængig af den kontekstuelle påvirkning. En lærer har således kapaciteten til at undervise efter flere forskellige metoder, men han vælger en bestemt afhængig af de betingelser, der er i den kontekst, han skal undervise i. Der er således kun en metode, der fremtræder som virkelig på det faktiske domæne. Hvad der afgør, om han vælger den ene eller den anden undervisningsmetode, afhænger af hvilke mekanismer¹¹, der er i spil på det virkelige domæne.

Der vil altid være mange forskellige mekanismer på spil i det virkelige domæne, som bliver afgørende for, hvilke potentialer, der udløses til fremtrædelse i det faktiske domæne. I Kritisk Realisme arbejder man med et multikausalt verdensbillede med åbne systemer, hvor kausale lovmæssigheder forstås som tendenser

De underliggende strukturer er ordnet i en hierarkisk orden, som i yderste konsekvens er ubegrænset, men som dog afgrænses til fire niveauer:

- Det sociale niveau
- Det biologiske niveau
- Det kemiske niveau
- Det fysiske niveau

Det skal forstås således, at f.eks. folkeskolelæreren med potentialer for forskellige undervisningsmetoder anvender sine hjerneceller til overvejelserne. Det betyder ikke, at han kun er hjerneceller eller gener, men at man ved at gå fra det biologiske niveau til det sociale niveau nok har potentialer fra det biologiske niveau, men der er tilført noget mere, der giver det sociale niveau. De strukturer og mekanismer, der genererer fænomener er såkaldte generative mekanismer, der med andre ord har betydning for hvilke potentialer, der aktiveres som fremtrædelsesformer på det faktiske niveau og er de primære studieobjekter. Når domænerne er åbne systemer og strukturer og mekanismer kun kan erfares indirekte, kan man ikke forudsige fremtiden, blot pege på tendenser, men man kan forklare begivenheder.

6.3.2 Struktur – aktørniveau

Det sociale niveau består af både struktur og aktør som 2 grundlæggende niveauer, der er hinandens emergente forudsætninger og produkter. Det vil sige, at de, ud over egenskaber som stammer fra henholdsvis den ene og den anden, også har egenskaber den anden ikke besidder. I Kritisk realisme arbejder man således med en ophævelse af dualismen mellem struktur og aktør og arbejder i stedet med en dynamisk relation mellem de to niveauer.

Det beskrives således:

1. Strukturelle betingelser optræder altid som allerede eksisterende strukturer i relation til aktører, og disse har indflydelse på deres liv, uanset om de erkender det som en objektiv realitet eller ej. Det berøringspunkt, der er mellem aktør og struktur, omtales *"som et positions-praksis system indtaget af individer og til de praksisser, i hvilke de i kraft af deres tilegnelse af disse positioner involverer sig"*¹². De strukturelle positioner er både muliggørende og begrænsende for sociale aktiviteter. Hvis vi tager vores

---

¹¹ Ved mekanismer forstås måden strukturerede objekter virker på. De betingelser der afgør om et objekts kausale potentiale udløses afhænger bl.a. af andre objekters mekanismer (ibid.: p 26)

¹² Ibid. p. 51

folkeskolelærer fra før, så er han som lærer underlagt folkeskoleloven og centralt bestemte curricula for hvert skoleår. Denne udfærdiges og opfølges i et ministerium og administreres af kommunerne og den enkelte skole, hvor forskellige aktører indtager forskellige positioner, f.eks. skoleleder, lærerrådsformand, konsulent osv. foruden at den enkelte lærer har en position som udfører. Disse curricula rummer både muligheder, bl.a. udløser de ressourcer, efteruddannelse osv. og de giver begrænsninger i form af bestemte læringsmål o.l.

2. Social interaktion. Aktører optræder aldrig i et strukturelt vakuum. En aktørs aktiviteter er således altid strukturelt betingede, men ikke strukturelt determinerede. Aktørerne kan påvirke strukturerne i forhold til deres potentialer, bl.a. kan læreren være med til at ændre på måden curricula implementeres på i den lokale skole via politisk indflydelse på andre niveauer.

Ifølge Kritisk teori er der forskel på videnskabsteori og videnskabelig praksis. Det betyder, at man ikke i selve den videnskabsteoretiske argumentation kan aflæse en praktisk udførelse af det videnskabelige arbejde. Man opfatter det som to forskellige former for viden. Der er således et refleksionsniveau mellem videnskabsteorien og den videnskabelige praksis, hvor kritisk teori ikke har bestemte præferencer i forhold til samfundsvidenskabelig praksis, men er pluralistisk. Det betyder dog ikke, at alle teorier, metoder og videnskabelige praksisformer er lige gode. De skal leve op til principperne i kritisk teori.

Her er de overordnede pejlemærker tværfaglighed og udgangspunkt for forklaring af mekanismer og strukturer på det virkelige niveau og altså svar på spørgsmålet: hvorfor? En generel målestok for validitet bliver således forklaringskraften. Man anser alle teorier og forklaringsmodeller for socialt konstruerede og dermed fejlbarlige. Vidensproduktion finder altid sted i en kontekst og forholder sig til eksisterende viden og udvikler heraf sit eget perspektiv. Videnudviklingen finder således sted i relation til andre perspektiver og konkurrerende teorier, ligesom den knytter an til den givne horisont i forbilleder og modbilleder. Diskussionen i forhold til andre forskningsparadigmer anses for afklaret i forbindelse med argumentationen for anvendelsen af kritisk realisme, som den videnskabsteoretiske ramme for forskningsdesignet. Det helt centrale i kritisk teoretisk metodologi er måden hvorpå man foretager bevægelsen, fra det empiriske og det faktiske niveau, til det virkelige niveau. Man arbejder her med begreberne retroduktion og abstraktion.

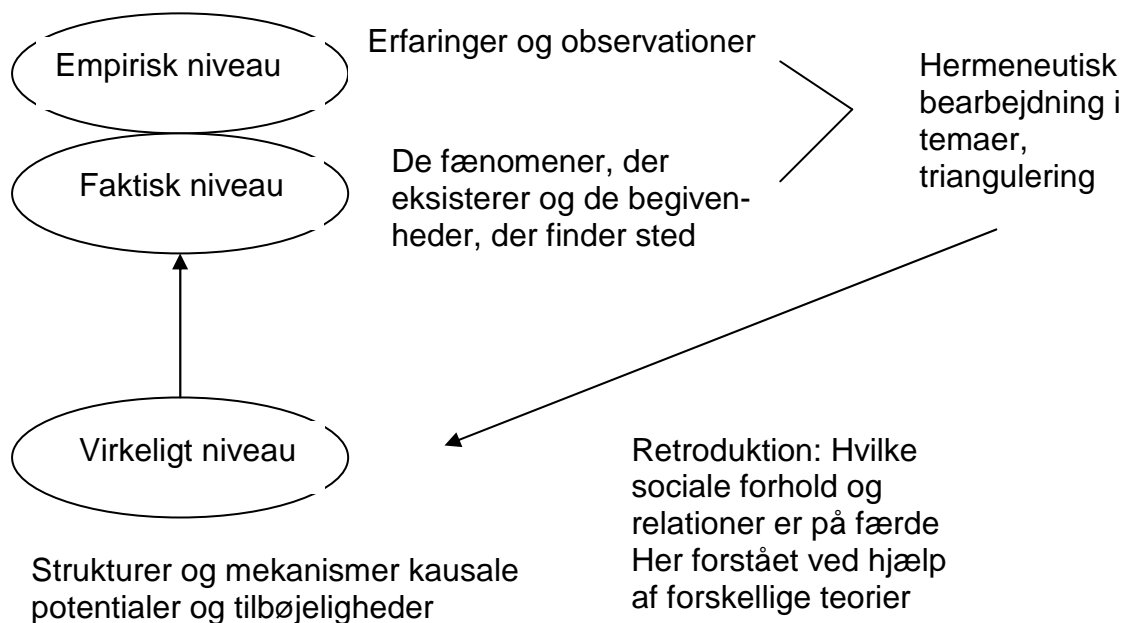
6.3.3 Retroduktion

Vi vil i det følgende beskæftige os med begrebet retroduktion og lade abstraktionen ligge, idet dette begreb ikke har aktuel betydning i relation til nærværende projekt. Retroduktion knytter an til samme problemfelt som induktion og deduktion, og det er ligeledes en måde at ræsonnere systematisk på, men adskiller sig ved, at relationen mellem præmisser og konklusion bliver vendt på hovedet, og ved at formel logik træder i baggrunden. Det handler altså om, hvordan man kommer fra konklusionen til den eller de præmisser, der er afgørende for konklusionen. Hvis vi tager vores lærer fra før, valgte han en bestemt metode, som han underviser efter, der formentlig virker i sammenhængen. Vi har konklusionen "en metode, der virker", en induktiv analyse på empirisk eller faktisk niveau af, hvad der rent faktisk foregår i klasseværelset indsamlet ved interviews eller observation. Hvilke mulighedsbetingelser og dybe årsagssammenhænge må der efter alt at dømme have været til stede, for at læreren kunne træffe dette valg? Hvad var præmissen? Her spørger vi efter de strukturer, relationelle forhold, uddannelsesmæssige forhold, sociale forhold eller lignende, der er spiller ind i forhold til valget af undervisningsmetode. Læreren kunne f.eks. lige have været på efter- eller videreuddannelse, og der have lært nogle nye metoder og efterfølgende finde anledning til at anvende en af dem, eller han kan have drøftet hvilke metoder, der kan finde anvendelse med kolleger. Måske er der en faglig kultur på skolen, der ansporer

lærere til at drøfte faglige forhold eller måske kunne bestemte teorier finde anvendelse i retroduktionsprocessen.

Andre metodologiske kerneforestillinger er begrebsklarhed og ekstraordinære omstændigheder som oplysende. Begrebsklarheden knytter an til tendensen til at foretrække kvalitative metoder, og man mener, at ekstraordinære omstændigheder kan give en mere generel viden også om "normale" situationer. Det centrale for os at 'hente' hos den kritiske realisme er således den ontologiske realismeforståelse, den epistemologiske konstruktivisme og analysen af underliggende mekanismer, der giver os mulighed for at identificere og diskutere de mekanismer på det virkelige niveau, der har afgørende betydning for fremtrædelsesformer på det faktiske og det empiriske niveau, som vi netop har undersøgt. Vi kan således identificere og diskutere nogle af de fænomener, der er "på færde" i feltet, og som har betydning for, det vi ser udspille sig i den empiriske analyse. Mekanismer forstås således som måden fænomener eller objekter virker på. De betingelser, der afgør om et objekts kausale potentiale udløses, afhænger bl.a. af andre objekters mekanismer (ibid:26). Mekanismerne forårsager eller understøtter således handlinger eller andre fremtrædelsesformer i den hverdag, vi kan se og iagttage. Så hvor indikatorer angiver forhold, der kan iagttages og italesættes, angiver mekanismer måden fænomener eller objekter virker på. De betingelser, der afgør om et objekts kausale potentiale udløses, afhænger bl.a. af andre objekters mekanismer (ibid:26). Mekanismer er således i højere grad iboende fænomenet eller objektet, og kan udløses aktivt. Mekanismerne forårsager, eller understøtter, handlinger eller andre fremtrædelsesformer i den hverdag, vi kan se og iagttage.

Retroduktionen kan illustreres således i Figur 4:

6.4 Analysedesign

I denne undersøgelse, hvor vi skal undersøge KRYDS feltet mellem almene og særlige foranstaltninger, har vi som ovenfor nævnt i afsnit 5.4 formuleret flg. problemformulering: "Hvad er det i den professionelle indsats, der gør en forskel på om handlinger virker inkluderende eller ekskluderende set ud fra et medborgerperspektiv?" Med denne og vores

tværfaglige¹³ tilgang, er vi interesserede i at belyse de underliggende mekanismer, der gør en forskel i professionernes indsats.

Selve undersøgelsen er tilrettelagt som en kvalitativ undersøgelse med narrative semistrukturerede enkelt – eller parinterview og fokusgruppe-interviews. Disse er gennemført i begge kommuner. Alle interview er transskriberede, gennemlæst og drøftet utallige gange med den hensigt at finde fælles og signifikante temaer. Denne bearbejdning af datamaterialet udmøntede sig i udarbejdelsen af en matrice, hvor udsagn fra samtlige forældreinterview blev kategoriseret og tematiseret. Oprindeligt var der 10 temaer, der blev til 7 og endte med at blive til de 9. Denne analyse dannede baggrund for retroduktionen i forhold til implementeringsperspektivet og medborgerperspektivet og trianguleringen af materialet i forhold til de 9 temaer.

Den anvendte analysemetode er baseret på en bottom up analyse af de gennemførte interviews med inspiration fra grounded theory (bl.a. Kvale:2006), hvorved de 9 temaer fremkom. Konklusionerne er retroduceret i forhold til det teoretiske begrebsapparat, således at vi primært anvender de begreber og teorier, vi præsenterer, og som vi finder, har en relevant forklaringskraft i forhold til identifikation, diskussion og forståelse af de mekanismer og strukturer i forhold til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer, der er på færde på det virkelige niveau. I trianguleringen er materialet tolket hermeneutisk i relation til indikatorer på inkluderende og ekskluderende handlinger og oplevelser, herefter retroduceret ved hjælp af det teoretiske begrebsapparat. Til sidst har vi lavet en syntese mellem det hermeneutiske blik i trianguleringen og det kritisk realistiske blik i forhold til det tema, vi finder mest centralt, nemlig overgange. Det er en kompliceret analyseproces, vi har valgt for at få belyst datamaterialet på flere forskellige måder i overensstemmelse med vores videnskabsteoretiske design og i overensstemmelse med formål og problemformulering for undersøgelsen: at afsøge det skitserede felt for handlinger, der virker inkluderende eller ekskluderende. Ved at se på feltet og analysere/tolke på flere niveauer og med flere perspektiver, mener vi i højere grad at kunne verificere resultaterne af undersøgelsen. Designet ser således ud i oversigtsform:

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
Konklusion	Konklusion	Konklusion
Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

6.5 Teorier/begreber, der anvendes i analysen

¹³ Vi skelner i rapporten ikke mellem tværprofessionalitet og tværfaglighed, men anvender begrebet tværfaglighed om begge betegnelser.

Her følger som et informativt indskud en præsentation af de centrale begreber og dermed nogle af de teorier, der er udgangspunkt for analysen af den indsamlede empiri. Det overordnede perspektiv i dette projekt er inklusion og eksklusion. For at få identificeret og konkretiseret essensen i inklusions - og eksklusionsprocesser i KRYDS feltet mellem almen og specialområdet er der i analysen fokus på implementering, medborgerskab og passager.

6.5.1 Inklusion og eksklusion

Inklusion og eksklusion er de helt centrale begreber i projektet. Alle andre begreber anvendes således i relation til disse begreber og har hver for sig som formål at repræsentere elementer af den inklusionsforståelse vi arbejder med. Vi har i afgrænsningen defineret inklusion således: "Inklusion forstås i dette projekt som en persons eller en gruppe af personers deltagelse i fællesskabet med en forventning om anerkendelse som 'et sig selv forskellig fra andre', altså er diversitet en central del af inklusionsforståelsen"

Inklusion er således på en og samme tid en *vision* om at samfund og fællesskab gennemsyret af værdier baseret på deltagelse af forskellighed, og en *realitet* som en stadig pædagogisk udfordring i velfærdsprofessionel sammenhæng. I den aktuelle diskurs synes der at være en udpræget tendens til at forstå inklusion som "best practice" og ofte eneste mulighed på bekostning af en mere nuanceret forståelse og anvendelse af begreberne inklusion og eksklusion. At inklusion ikke nødvendigvis altid er det samme og den samme proces for alle bekræftes af forskning i feltet (Tetler:2000). I det følgende redegøres for en forståelse af inklusions - og eksklusionsprocesser i et metaperspektiv baseret på Alan Dyson's fire forskellige fremtrædelsesformer af den aktuelle inklusions diskurs (Holmsgaard:2004):

- den økonomiske diskurs
- den pragmatiske diskurs
- den etiske diskurs
- den politiske diskurs

De to førstnævnte diskurser definerer inklusion/eksklusion ud fra et mere eller mindre åbent og reflekteret nytte- eller ressourceprincip med et akut problemløsningsperspektiv, hvor effektivitet er omdrejningspunktet. De stiller spørgsmålene "hvordan får vi mest kvalitet for pengene?" og "Med hvilken indsats opnår vi de bedste resultater?" Det er således indenfor denne diskurs, vi finder ideerne om 'best practice'. I et mere praksis-relateret perspektiv er der i særlig grad peget på den sociale inklusion og bevægelsen fra integration og et individ perspektiv til inklusion og et relationelt perspektiv (Madsen:2005, Pedersen:2009). Dette paradigmeskift vil i særlig grad tone perspektivet i dette projekts analyser af KRYDS feltet. Som en særlig relevant konsekvens af oplevelser med inklusion eller eksklusion kan mødet med velfærdsprofessionerne og systemet omkring disse give oplevelser påvirket af bl.a. anerkendelse eller krænkelse..

Det er her vi finder begreberne medborgerskab og implementering som de konkrete udmøntninger i dette projekt af inklusions begrebet, og det er ved hjælp af disse begreber, vi konkret vil analysere de mekanismer og strukturer, der gør en forskel på, om en handling virker inkluderende eller ekskluderende. I forhold til Dysons inklusionsforståelse bevæger vi os hovedsagelig i den økonomiske og pragmatiske diskurs, men vi har ambitioner om også i et vist omfang at løfte den etiske og politiske diskurs i perspektivering. I afgrænsningen argumenterer vi endvidere for, at inklusion udspiller sig på forskellige niveauer og i forskellige relationer, hvilket relaterer sig til Dysons inklusionsforståelse. Vi vil derfor inddrage et 3. perspektiv, der har til formål at samle de øvrige perspektiver i kraft af Urie Bronfenbrenner og hans økologiske udviklingsmodel for menneskers udvikling i systemer.

Inklusionsbegrebet er således den samlende ramme for teorianvendelsen i projektet, og det er de professionelle handlinger, der virker fremmende eller hæmmende for inklusion, vi vil diskutere i konklusionen og perspektivere i forhold til det konkrete professionelle arbejde.

6.5.2 Implementering

Implementering i nærværende kontekst er de processer, hvor beslutninger, truffet i regi af velfærdsprofessionerne, udføres og indarbejdes i sociale, pædagogiske, vejledningsmæssige og andre processer. Der er således i høj grad tale om indarbejdede rutiner, der kendetegner praksis. Men implementering er endvidere processer, der til tider er kendetegnet ved det modsatte i form af brud på - eller fravær af - vanlige eller forventede forløb. I relation til implementering bliver det herefter interessant, hvilke regelsæt de professionelle arbejder efter, i form af både lovgivning, interne retningslinjer samt kvalitetssikrings og evaluerings designs, hvordan de håndterer det, og hvordan de 'italesætter' deres egen faglighed, prioriterer deres indsats og træffer beslutninger, og endelig på et metaplan, hvilke mekanismer eller diskurser, der er afgørende for dette.

Der findes flere implementeringsdiskurser. Vi vil her tage udgangspunkt i Eriksen (2001), Lipsky (1980) og Howe (2004). Implementering kan forstås som en kamp mellem mål – middel rationalet der for øjeblikket er eksemplificeret i krav om evidens og kvalitetssikring. Dette sker samtidig med, at professionerne, dels forsøger at tilpasse og indoptage disse elementer, dels samtidig kæmper imod, fordi de oplever, at deres faglighed bliver underkendt og overset i disse strømlinede styringsredskaber, hvilket kan ses som en postmodernistisk tendens (Eriksen:2001, Howe:1994).

"The Social worker's practices are more likely to be task-oriented and performance-related, quantifiable and measurable, product-minded and subject to quality controls. Procedure manuals and lists of competences define more and more what social worker should do, and how they must do it. Professional discretion disappears under a growing mountain of departmentally generated policy and formulae" (Howe:1994:529).

Howe støtter således Eriksens udlægning, men siger videre: *"In chasing meaning we repeatedly create ourselves and our world"*. Man kan således sige, at implementering foregår i en kamp mellem postmodernismens mål/middelrationalitet og de professionelles behov for at skabe mening i deres virke – og altså fastholde en form for faglighed. Eriksen (2001) problematiserer beslutningsprocesserne, som de professionelle sidder med.

Der er en konflikt mellem hensynet til rationel problemløsning og definition af situationen, som betyder, at selve beslutningsprocessen bliver uoverskuelig, og det bliver vanskeligt at sætte mål for hvilken kundskab, der skal til for at træffe den rigtige og den adækvate beslutning. Han stiller herefter spørgsmålet om, hvad der er udslagsgivende for beslutningerne. Er det retskilderne, faglige og teoretiske indsigter eller noget helt tredje. Lipsky (1980:xii) omtaler i den sammenhæng de professionelle som "frontlinjebureaukrater". Han argumenterer for:

1. *"That the decisions of street - level bureaucrats, the routines they establish, and the devices they invent to cope with uncertainties and work pressures, effectively become the public policies they carry out"*
2. *"That public policy is not best understood as made in legislatures or top-floor suites of high-ranking administrators, because in important ways it is actually made in crowded offices and daily encounters of street-level workers"*
3. *"That policy conflict is not only expressed as the contention of interest groups but is also located in the struggles between individual workers and citizens who challenge or submit to client-processing"*.

De professionelle og positioneringen af professionsperspektivet bliver således centrale referencer for vores forståelse af implementering. Hertil kommer nødvendigheden af at analysere strukturer og mekanismer i implementeringsperspektivet, dels ved at inddrage Lovgivningen på feltet, Børnepolitikken, kompetenceforhold og kvalitetssikrings og evidensforhold i det omfang, det er muligt i dialog med fagligheden, som de professionelle giver udtryk for den. Vi vil med andre ord her se på, hvad der er udslagsgivende for beslutninger, valg af indsatser og tilrettelæggelse af det faglige arbejde, ligesom vi vil inddrage analyser af diskurserne, dels de forskellige lovgivninger i feltet, dels i børnepolitikken i de to kommuner for at belyse, hvad diskurserne betyder for samarbejdet mellem de professionelle.

6.5.3 Medborgerskab

Medborgerskab er her defineret som det at have mulighed for indgå i, og blive en del af, et praksisfællesskab ved deltage, tage kritisk ansvar etc. Medborgerskab og betingelserne for at påtage sig dette etableres så at sige som en syntese på basis af de individuelle kompetencer og de aktuelle muligheder, der, i et vilkårligt praksisfællesskab på mikro -, meso -, exo - eller makro niveau, der er for at få indflydelse på beslutninger vedrørende det enkelte individs livsverden og livsduelighed. I dette perspektiv bliver medborgerskab dynamiske processer og organisk udfoldelse af rettigheder på tre niveauer: det civile -, det politiske – og det sociale medborgerskab. Medborgerskabsbegrebet ses som en modsætning til klientbegrebet¹⁴ og medborgerskab er bl.a. defineret af Marshall (Marshall:2003:53ff), der skelner mellem det civile -, det politiske - og det sociale medborgerskab.

- Det civile medborgerskab handler om: *"De rettigheder der er nødvendige for den individuelle frihed – personlig frihed, ytringsfrihed, menings- og religionsfrihed, retten til at besidde ejendom og at indgå i gyldige kontrakter, og retten til en retfærdig rettergang."*
- Det politiske medborgerskab handler om: *"Retten til at deltage i udøvelsen af politisk magt, enten som medlem af et organ med politisk autoritet, eller ved at vælge medlemmerne af et sådant."*
- Det sociale medborgerskab handler om: *"... hele spektret, fra retten til et mindstemål af økonomisk velfærd og sikkerhed, til retten til at få fuld andel i den sociale arv og at leve et civiliseret menneskes liv i overensstemmelse med de standarder, der dominerer i samfundet."*

I analysen udmønter vi medborgerskabsperspektivet i Axel Honneth's teori om anerkendelse. (Honneth 2006 og 2009). Med begrebet anerkendelse refereres direkte til Axel Honneth og teorien om anerkendelse og krænkelse. Honneth's teori er en overordnet samfundsteori, hvor han opfatter et samfunds 'grad af integreret' som en kamp mellem krænkelse og anerkendelse. Kampen foregår i nedenstående tre sfærer, som borgeren skal gennemleve for at blive fuldt individueret: For at borgeren kan blive fuldt individueret og så at sige opleve den optimale anerkendelse, må anerkendelsen udfoldes og blive en handleledsaget oplevelse indenfor hver af de tre sfærer, ligesom forudsætningen for et fuldt integreret samfund er, at man kan integrere borgernes værdihorisonter, præstationer og færdigheder.

1. Privatsfæren, hvor gensidig kærlighed er betingelsen for udvikling af selvtilid. Denne sfære danner grundlag for evnen til at indtræde i intersubjektive forhold.

---

¹⁴ Jytte Faureholm definerer i bogen "fra livstidsklient til medborger" (Faureholm:1996) klientbegrebet og klientiseringsprocessen som en afhængighedsskabende proces, der har betydning for selvopfattelsen og indfører "den klientiserede livsform" som begreb og ser den i modsætning til medborgerskabet. Ydermere er klientbegrebet relateret til den særlige og magtinficerede relation mellem borger og 'sagsbehandler', der etableres når en professionsuddannet i kraft af en visitation i et vist omfang bliver underlagt en formel myndighed.

2. Den retslige sfære som udløser selvagtelse. Denne sfære indeholder fordringen om anerkendelse som ligeværdigt medlem af samfundet og anerkendelse af kapaciteten for autonome moralske handlinger.
3. Den solidariske sfære udløser selvværd. Denne sfære indeholder de arbejdsmæssige, politiske og kulturelle fællesskaber. Det, at kunne genkende sig selv i en gensidig fælles forpligtelse, er en central oplevelse.

Særlig interessant i nærværende sammenhæng er påpegningen af, hvordan fraværende eller utilstrækkelig anerkendelse, og dermed krænkelser, kan optræde i form af 'blive set igennem', usynliggørelse eller 'intetgørelse'. Ikke at blive set kan være en konkret fysisk hændelse i en menneskelig relation eks. mellem forældre og en professionsuddannet. Ligesom det kan være en hændelse på et juridisk, administrativt, organisatorisk eller institutionelt niveau. Ved at anvende begreberne anerkendelse og krænkelser åbnes et perspektiv med mulighed for at vurdere implementering af de forskellige vedtagne politikker fra et medborgerskabs-perspektiv, der er gældende for det, der i denne forskning benævnes KRYDS feltet. Vi vil således analysere medborgerskabsperspektivet i relation til såvel anerkendelses-, som krænkelserformer indenfor de tre sfærer.

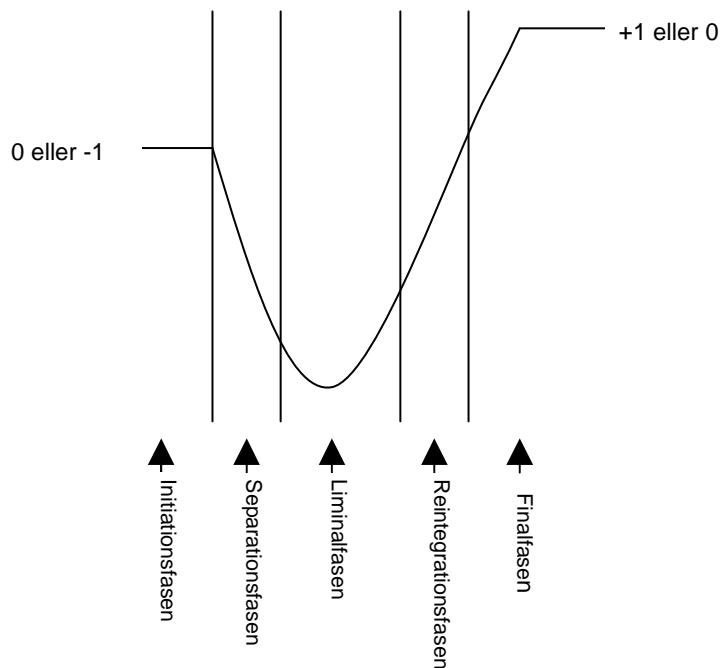
6.5.4 Passagen

Da overgange, transitions eller passager er centrale i det ovenfor definerede KRYDS felt vil disse bevægelser mellem systemerne, der både er fysiske og psykiske, blive analyseret i forhold til Van Genneps og Turners (Turner 1967) teori om overgangsritualer, fordi denne teori netop åbner for mulighed for at se bag om skift som både proces og produkt. Her inddeles ritualerne i tre faser:

1. Adskillelsesfase
2. Overgangsfase (liminal fase)
3. Genindlemmelsesfase.

Ritualer findes i alle samfund, men de synes at nå deres højdepunkt i relativt små, stabile og cyklisk opbyggede samfund. Ritualerne repræsenterer overgange fra et stadie til et andet, f.eks. barn til voksen, ægteskab, fødsel, død, krig, hemmelige klubber, osv. (Turner 1967). Det der sker i overgangene, er en form for transformation, altså en kvalitativ ændring af den eller de personer, der gennemgår ritualen. Den første fase, adskillelsesfasen repræsenterer en symbolsk adskillelse fra den position, eller de kulturelle vilkår, vedkommende havde i samfundet tidligere (f.eks. barn, ugift osv.). Den liminale fase er en flertydig fase, hvor der kun er få eller ingen kendetegn fra det tidligere og det kommende stadie. Turner beskæftiger sig ikke med, hvilken rolle, hverken det tidligere eller det kommende stadie spiller for transformationsprocessen. I den 3. fase bliver ritualen fuldført og subjekterne for ritualen genindlemmet i samfundet. (Turner 1967). Modellen er videreudviklet af Schjødt (Schjødt:1992:23) og illustreres her således nedenstående i Figur 5.

Figur 5. Overgange

Denne model illustrerer således overgange mellem en etableret orden (0) og en nyetableret orden (+1), bl.a. sociale overgange som studieskift, arbejdsskift, skole/klaseskift og lignende eller en overgang mellem en tilstand (-1 eller 0) til en anden etableret orden (0 eller +1).

Initialfasen:

Den indledende fase, hvor der træffes beslutning om, at der skal ske en forandring fra den nuværende tilstand. (fra barn til voksen, fra ugift til gift, børnehavebarn til skolebarn osv.).

Separationsfasen:

Der sker en adskillelse fra den etablerede orden og der handles i forhold til den forandring, der skal ske.

Liminalfasen:

Tilstand repræsenteres af en dialektik mellem snart og endnu ikke. Der findes ikke kategorier for denne tilstand og fasen er uhåndgribelig. I denne fase er der udviklingspotentiale, men også behov for støtte. (I de traditionelle samfund skete transformationerne i denne fase mellem f.eks. barn og voksen ved at individerne var adskilt fra det resterende samfund og blev guidet af "ældste", man var usynlig for resten af samfundet og "uren"). Liminalfasen betegner et "ingenmandsland" og en "hverken eller position".

Reintegrationsfasen:

Efter den liminale fase forventes en ny tilstand, hvor der sker en reintegration i samfundet og vedkommende bliver nemmere for omverdenen at kategorisere.

Finalfasen:

Individet agerer i den nye tilstand.

Med denne model og forståelse af, hvad et menneskes passage indebærer af udfordringer for den personlighedsmæssige udvikling, knyttes i særlig grad tråde, dels til identitetsproblematikker på individ og relationsniveau, dels til diverse kriseteorier, hvor kognitive, emotionelle og sociale dimensioner er betydende for graden af succes i passage processer såvel på et intrapsykisk som på et interpsykisk plan. Tæt knyttet hertil er graden af kompetence til på, såvel et individuelt, som på et relationelt plan at udfolde livsduelighed.

6.5.5 Den økologiske udviklingsmodel

Som analytisk greb til den afsluttende analyse af vores empiri vil vi introducere Urie Bronfenbrenner's banebrydende økologiske udviklingsmodel for mennesker og fællesskabers udvikling. (Bronfenbrenner:1979). Med udgangspunkt i en række forskningsprojekter om børneopdragelse og opvækstforhold for børn i USA, Europa og USSR præsenterede Urie Bronfenbrenner i 1979 en økologisk udviklingsmodel med udgangspunkt i børn. Modellen er bl.a. ud fra empiriske studier løbende revideret indtil hans død i 2005 (Guldbrandsen 2009). Nedenstående præsentation af denne betydningsfulde teori om bæredygtighed i menneskers udvikling eksemplificeres med 'fund' og konklusioner fra den ovenfor omtalte forundersøgelse vedr. strukturreformen (Nielsen & Quvang: 2008).

I modellen indgår fire 'rum' eller positioner i et økologisk system som ramme for menneskers udvikling. De fire elementer i dette system omfatter: mikro -, meso -, ekso - og makro systemer eller 'settings', samt, som en ramme for disse, et tids system. Systemerne vil blive beskrevet nedenfor i relation til deres anvendelighed i dette projekt og med eksempler fra forundersøgelsen og de indledende dele af dette projekt. Modellen tager udgangspunkt i en fokuspersion og der skelnes ikke mellem civile miljøer og institutionaliserede miljøer, ligesom der ikke tages højde for magtforhold. Vi vil her primært anvende modellen som en metamodel til forståelse af feltet og økologierne i det. De grundlæggende forudsætninger for modellen er en forståelse af, at *"det er i sociale møder mellem mennesker, at udviklingsprocesser sættes i gang, vedligeholdes, får kraft og retning"* (ibid. s. 50). Bronfenbrenner (1979:21) og Guldbrandsen (2009) understreger tre karakteristika i definitionen af modellen:

1. *"Personen under udvikling eller fokuspersionen betragtes ikke som en passiv modtager af påvirkninger fra et konstant miljø. Han eller hun betragtes også som en voksende og dynamisk person, der lidt efter lidt bevæger sig ind i og forandrer de miljøer, vedkommende tilhører.*
2. *Da miljøerne også øver indflydelse, vil der derfor være tale om gensidighed i udvekslingen mellem de udviklende personer og de miljøer de lever i.*
3. *De omgivelser, der betragtes som relevante for menneskelig udvikling, er ikke begrænset til fokuspersionens umiddelbare miljøer, men omfatter også forbindelser mellem disse miljøer samt indflydelse fra mere omfattende omgivelser".*

Mikrosystemet: Er et mønster af aktiviteter, sociale roller og interpersonelle relationer og dermed et miljø, hvor mennesker har direkte kontakt til hinanden. I forhold til målgruppen af børn, der modtager specialpædagogisk bistand, som vi har undersøgt¹⁵, betyder det de hjemlige miljøer, daginstitutioner, skoler og aflastningsinstitutioner og altså miljøer, hvor børnene selv indgår, har roller og relationer og er en del af forskellige aktiviteter. Vi har ikke undersøgt andre miljøer, som børnene indgår i, men ifølge forældrene er det karakteristisk for disse børn, at de selvfølgelig indgår i familiemiljøer, men til gengæld indgår i meget få 'vennemiljøer', og i større eller mindre grad i nabomiljøer. Mikrosystemets centrale byggestene er:

- Molare aktiviteter, som betegner aktiviteter, der er indlejret i mere omfattende meningssammenhænge, det kan være aktiviteter forbundet med jul, at gå tur mv. Relationer er når to personer retter opmærksomheden mod hinanden eller deltager i hinandens aktiviteter i en dyade, hvor der vil foregå en gensidig udviklingsproces.
- Proximale processer er aktiviteter, personen deltager i, og som finder sted regelmæssigt over en længere tidsperiode, som bliver mere og mere komplekse med et bredere og bredere spektrum af betydningsfulde samspilspartnere, så det medfører

---

¹⁵ Dette relaterer til forundersøgelsen "Specialpædagogikken under strukturreformen" som omtales i indledningen, se i øvrigt hjemmesiden.

gensidige udviklingsmæssige processer for personen gennem livsforløbet. Det betegner ikke blot relationen mellem personer, men også med objekter og symboler.

I forhold til de hjemlige miljøer foretager de forskellige familier sig forskellige aktiviteter, og det er forskelligt i familierne, hvor meget og hvordan børnenes handicap spiller ind på hverdagsaktiviteterne og de molare aktiviteter. Nogle familier har faste aktiviteter, der er styret af behandling af børnenes handicap, mens andre familier forsøger at fastholde mere almindelige familieaktiviteter. De øvrige miljøer eller mikrosystemer, som børnene indgår i, er karakteriseret ved, at de voksne er professionelle, hvilket begrænser graden af gensidighed i relationerne og den gensidige udviklingsproces. Systemerne ses dog præget af professionelle med et stort engagement og faglig stolthed¹⁶.

Mesosystemet: Mesosystemet betegner forbindelsen mellem to eller flere mikrosystemer. Deltagelse i et nyt mikrosystem (f.eks. skolestart) betegnes som en "økologisk overgang". Overgangen til et nyt mikrosystem vil også betyde tilførsel af nye rollesæt, f.eks. elev, klassekammerat. Forbindelsen mellem mikrosystemerne kan være en enkelt direkte forbindelse, hvis forbindelsen oppebæres af deltageren i begge systemer, men kan også være dobbelt eller tredobbelt forbindelse, såfremt flere personer fra samme to mikromiljøer indgår som eks. når mor følger barnet til en aktivitet. I forhold til de undersøgte børn er der ingen tilfælde udelukkende en enkelt forbindelse.

Det er karakteristisk, at der er flere forbindelser – og at forbindelserne ofte går begge veje, således kommer også lærerne i børnenes hjem i et vist omfang.

Eksosystemet: Eksosystemet "består af forbindelser og processer, der finder sted mellem 2 eller flere miljøer, hvoraf mindst et ikke har den udviklende person som deltager, men som alligevel påvirker processer i et miljø, der omfatter fokuspersonen"¹⁷. Det betyder at f.eks. forældrenes tilknytning til arbejdslivet er placeret her, ligesom forskellige organiseringer og netværk, både i barnets familie og i barnets nærmiljø, men som barnet ikke deltager i er eksempler på eksosystemer.

I forhold til vores fokusgruppe er forskellige former for tværfagligt samarbejde mellem professionelle, både med og uden forældrene, en del af barnets eksosystem i det omfang, der påvirker barnets daglige miljø og dermed udviklingsmuligheder. Lovgivning på området, kommunernes børn - og ungepolitik og implementeringen af den vil også ses som en del af eksosystemet i det omfang, det direkte påvirker de mikrosystemer, barnet er en del af. F.eks. har de professionelles muligheder for faglig udvikling og for at få faglig supervision eller konsulentbistand betydning i forhold til det enkelte barns udviklingsmuligheder, ligesom måden hvorpå den offentlige indsats organiseres og lokalt defineres og udmøntes. Også forældrenes deltagelse i frivillige organisationer, patientforeninger og netværk af forældre til børn med samme former for handicap eller vanskeligheder, ses som en del af eksosystemet. Alle eksosystemer skal forstås i et børneperspektiv.

Makrosystemet: Makrosystemet repræsenterer således "... de overensstemmelser, vi finder (eller kunne finde) i form og indhold i systemer af lavere orden (mikro -, meso -, ekso -) på kultur eller subkulturniveau, sammen med ethvert system af opfattelser eller enhver ideologi, der skaber grundlag for sådanne overensstemmelser"¹⁸. De kulturelle og ideologiske aspekter i Bronfenbrenner's teori gennemsyrrer dermed alle andre systemer på

---

¹⁶ Se forundersøgelsen.

¹⁷ (Bronfenbrenner:1993:24), refereret i (Bronfenbrenner og Morris:1998:1017) og i (Gulbrandsen:2009: 60)

¹⁸ (Bronfenbrenner:1993:26), refereret i (Bronfenbrenner og Morris:1998:1017) og i (Gulbrandsen 2009:62)

alle andre niveauer. Makrosystemet beskæftiger sig med andre ord med processer og værdistyringer i de andre systemer.

Når forundersøgelsen har identificeret syv forskellige forældrepositioner i relation til det at have et handicappet barn, og hvad dette kan indebære, bliver indlejret i makro-systemet som den grundindstilling, der gennemsyrrer familielivet på mikroniveauet og som endvidere danner baggrund for familiens - og de enkelte familiemedlemmers deltagelse på andre niveauer i deres økologiske system.

Tidssystem: Bronfenbrenner (Bronfenbrenner:1979) arbejder ligeledes med en tidslinje og opregner tre typer tidslinjer: 1) En personlig tidslinje; fra fødsel til død, 2) En historisk tidslinje; hvor tidslinjen sættes i relation til de historiske begivenheder og 3) En generationslinje, hvor personen sættes i relation til sin slægt og dennes udvikling.

Med dette tidssystem tilføjes fænomenet 'overgange' og det at se et livsforløb i relation til sin historiske kontekst. Hermed sættes dynamikken i den økologiske model i spil, men med udgangspunkt i det enkelte individ. Bronfenbrenners model er anvendt som inspiration i analyserne uden at indgå som analyseredskab, men teorien anvendes i perspektivering.

6.5.7. Begreber og definitioner til et KRYDS leksikon

For øvrige begreber og definitioner se Bilag 3.

6.6 Det samlede analysedesign – en model

På basis af de indtil nu præsenterede begreber og teorier kan det reviderede og samlede analysedesign for KRYDS projektet illustreres i nedenstående model. Denne model illustrerer dermed det analyselandskab, den resterende del af rapporten bevæger sig igennem for at besvare projektets problemformulering. For at illustrere præcist hvor læseren er i forhold til helheden og de enkelte delanalyser i sin læsning, vil der være en visuel markering i form af et tonet felt i modellen for det felt, der aktuelt beskrives og analyseres.

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
Konklusion	Konklusion	Konklusion
Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Honneth's teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

7. Metodevalg; et praktisk perspektiv

I undersøgelsen anvender vi som anført ovenfor to perspektiver; et medborgerperspektiv og et implementeringsperspektiv. Derfor er empiriindsamlingen opdelt og interviewene struktureret på basis af disse to perspektiver, der suppleres med en analyse af lovgivningsdiskurser og de to kommuners børnepolitik samlet i en feltbeskrivelse.

Perspektivet med medborgerperspektivet illustreres igennem forældreinterviews og interviews af nogle af børnene. Inddragelse af brugerorganisationer var også planlagt, men det lykkedes ikke at komme i kontakt med disse – sandsynligvis på grund af omstrukturering, som følge af kommunalreformen og en ny organisering i handicapråd. Vi vil dog kort berøre feltet omkring medborgerskab i lyset af de organiseringer, der er på området.

På baggrund af hermeneutiske tolkninger og analyser af disse data gennemføres fokusgruppinterviews af professionelle medarbejdere og ledere hver for sig for at undersøge og belyse implementeringsperspektivet, ligesom den organisatoriske og lovgivningsmæssige kontekst, analyseret i forbindelse med medborgerskabet, igen inddrages som en vigtig dimension af implementeringsperspektivet.

Som en sidste del af analysen vil begge disse perspektiver blive analyseret og diskuteret og sat i relation til hinanden, retroduceret og diskuteret i forhold til feltbeskrivelser.

Mere konkret er undersøgelsen gennemført således:

- Ti cases i to kommuner udvælges, dels på baggrund af principper for udvælgelse formuleret af os (se de følgende to dots), dels af kontaktpersoner i PPR i de to kommuner.
- I hver af de to kommuner udvælges fem cases, hvor der er sket en visitation fra en specialforanstaltning til almenområdet.
- I hver af de to kommuner udvælges fem cases, hvor der er sket en visitation fra almenområdet til en foranstaltning i specialområdet.
- Der gennemføres interviews af forældrene til de tyve børn og unge ved idet forældrene giver os deres fortælling om "Hvordan det har været at have et barn, der har været igennem denne visitation - den ene eller den anden vej".
- Der gennemføres to fokusgruppinterviews af medarbejdere fra velfærdsprofessionerne med ansvar og opgaver i forhold til børn og unge; et i hver kommune.
- Der gennemføres to fokusgruppinterview med ledere på institutioner og skoler samt ledere fra forvaltningerne med ansvar og opgaver i forhold til børn og unge; et i hver kommune.

På grund af det almindelige og forventede frafald gennemføres ikke som planlagt 20 men i alt 15 forældreinterviews. De planlagte fire interview med de professionelle fra velfærdsprofessioner og ledelse gennemføres som planlagt med deltagelse af i alt ca. 25 personer.

Udvælgelsen af interviewpersonerne er foregået via de respektive kommuners PPR kontorer. Ud over ovenstående kriterier har de valgt ud fra kriterier om, hvilke cases, de ville kunne lære mest af og til dels ud fra at centrere cases omkring nogle bestemte skoler. Det er ledelserne i de pågældende kommuner, der har udvalgt interviewpersoner, primært så de kom fra de medvirkende områder. Vi har sammensat gruppen af fagpersoner, vi ønskede repræsenteret i den ene kommune ud fra et ønske om at dække feltet så bredt som muligt, mens den anden kommune selv har sammensat gruppen af ledere.

8. Evidensbasering

Denne undersøgelse er en kvalitativ interviewundersøgelse, der videnskabssteoretisk der er funderet, både på en konstruktivistisk sandhedsforståelse, og på en kritisk realistisk virkelighedsopfattelse. Vi anvender således ikke en positivistisk evidensopfattelse som evidensbasering af undersøgelsen. Vi tager udgangspunkt i Steiner Kvaales (Kvale:2006) diskussion af evidensbasering, med anvendelse af begreberne generaliserbarhed, reliabilitet og validitet, men diskuterer dem i en form, der er relevant for interviewforskning. Med undersøgelsens udgangspunkt i fortællinger refererer vi ligeledes til den videnskabelige diskurs omkring begrebet plausibilitet eller sandsynlighed, der er et centralt aspekt i forbindelse med analyser og tolkning indenfor narrativ forskning (Bruner:1999/2004). Et centralt aspekt i dette videnskabelige paradigme er at afgøre sandsynligheden for, at det forholder sig som fortalt, og i dette arbejde at analysere en fortællings konfiguration, plot og mening for at kunne forholde sig til fortællingens grad af sandsynlighed.

8.1 Generaliserbarhed

I denne undersøgelse vil vi argumentere for en statistisk generalisering, netop fordi interviewpersonerne er udvalgt ved en stikprøve i forhold til et kriterium for, hvilke cases man kunne lære mest af eller hvilke professionelle/ledere, der ville kunne bidrage med mest viden om KRYDS feltet. Netop en sådan udvælgelse kan tilføre os meget viden om, hvad der foregår i feltet, men vi vil ikke kunne generalisere ud til alle forældre eller alle professionelle eller ledere. Vores mål var at få maksimal viden om, hvad der er på færde i KRYDS feltet, hvorfor denne udvælgelsesmetode skønnedes mest hensigtsmæssig. Vi kan ligeledes diskutere generaliserbarhed ud fra Schonfelds generaliseringsmål (Kvale:2006:230). Han taler om at udforske, hvordan det er, hvad der er muligt, og hvordan det kunne blive, hvor det specielt vil være, "hvordan det kunne blive", vi vil lægge os op ad. Målet med undersøgelsen er at styrke den faglige indsats i feltet, hvorfor undersøgelsen retter sig imod at 'blive klogere på' feltet med henblik på at forandre praksis i en mere hensigtsmæssig retning. Der er således anvendt generative mekanismer for at åbne op for alternative måder at tænke og handle på. En sidste diskussion om generaliserbarhed kunne ligge i forsker- og læsergeneralisering. Vi mener at have foretaget og i rapporten ekspliciteret en grundig tolkning og analytisk gennemgang af resultaterne og baggrunden for resultaterne, så læseren selv vil være i stand til at vurdere generaliserbarheden.

8.2 Reliabilitet

Vi har arbejdet med reliabilitetsspørgsmålet igennem hele undersøgelsen i forhold til måden, vi har tilrettelagt og udført interviewene på, hvor begge forskere har været til stede og alle interviews er både refereret og transskriberet, så vidt muligt ordret. Forældrenes fortællinger er endvidere, efter at være blevet transskriberet, gennemlæst af forældrene med henblik på at korrigere eller tilføje elementer i fortællingen. Analysearbejdet er gennemført som en fælles proces og tolkninger og analyser er diskuteret undervejs for at modvirke vilkårlighed og subjektivitet. En bias, der gælder for begge forskere er, at vi er tidligere professionelle i feltet, hvilket har været en fordel i forhold til adgang til og forståelse af feltet, men vi har arbejdet meget med professionelle forforståelser og 'blinde pletter'. Mange diskussioner er således opstået ved, at vi har forskellige professionelle forforståelser, så vi ser det i dag som en styrke, der har forøget reliabiliteten i dette forskningsprojekt.

8.3 Validitet

Vi har tilrettelagt og gennemført undersøgelsen under hensyn til Kvaales 7 stadier i en valideringsproces (ibid:232). Vi arbejder med et konstruktivistisk sandhedskriterium. Det bliver således selve det forskningsmæssige håndværk, der skal validere resultaterne og sandsynliggøre, at analyserne og argumenterne holder. Vi har i de enkelte afsnit argumenteret for de valg, og vi har tilstræbt en stor grad af gennemsigtighed i analyseapparatet, der dog er kompliceret for at matche kompleksiteten i feltet. Vi kan ligeledes diskutere validitetsspørgsmålet i forhold til en pragmatisk validitet, hvor anvendelsen af forskningsresultaterne bliver centrale. Resultaterne har været fremlagt på et seminar for de deltagende kommuner, forældre og interesseorganisationer. Blandt deltagerne var der stor interesse for resultaterne, og en af kommunerne er allerede gået i gang med implementering af resultaterne. Undersøgelsen forventes således at medvirke til adfærdsændring i feltet. Resultaterne er ligeledes med genklang anvendt i forskellige undervisningssammenhænge, bl.a. på børn - og unge diplomuddannelsen.

Del 2:

9. Beskrivelse af feltet

9.1 Internationale konventioner

Danmark har ratificeret en række konventioner og erklæringer, som folketingsret har forpligtet sig til at implementere i lovgivningen og dermed knæsat en række politikker og hensigter, der relaterer sig til en 'overlæggende' humanitær etik. På dette felt gælder det: FN's 'Konvention om barnets rettigheder', der beskriver og definerer normer for barnets rettigheder og beskyttelse af barnet, 'Salamancaerklæringen', som handler om alle børns ret til undervisning og FN's 'Handicapkonvention' om handicappedes ret til bl.a. selv og medbestemmelse og adgang til deltagelse i samfundslivet på lige vilkår.

I forhold til nationale love og bekendtgørelser relaterer undersøgelsesfeltet sig til flere ministerier i form af Indenrigsministeriet, Sundhedsministeriet, Socialministeriet og Undervisningsministeriet.

Den danske lovgivning er opbygget efter et sektoransvarlighedsprincip, der fastslår, at spørgsmål vedrørende uddannelse placeres og håndteres i uddannelsessektoren, at spørgsmål vedrørende sundhed håndteres i sundhedssektoren, og at sociale spørgsmål håndteres i socialektoren. Sundhedssektoren vil ikke blive behandlet specifikt her, da projektet primært er afgrænset til at beskæftige sig med samspillet mellem uddannelsessektoren og den sociale sektor.

9.2 Lovgivning¹⁹

9.2.1 Folkeskoleloven

Folkeskolelovens § 2 fastlægger ansvaret for folkeskolen hos kommunalbestyrelsen med en forpligtelse til at tilbyde alle børn vederlagsfri undervisning i Folkeskolen. Lovens § 3 stk. 2 fastslår, at der skal tilbydes specialundervisning eller specialpædagogiske foranstaltninger til "børn hvis udvikling kræver særlig hensyntagen eller støtte". I henhold til lovens § 4 tilbyder folkeskolen specialpædagogisk støtte til børn, der endnu ikke har påbegyndt skolegangen, og iht. stk. 2 kan der tilbydes "elever, hvis udvikling kræver en særlig vidtgående hensyntagen eller støtte", undervisning i 11 år ud over børnehaveklassen. Det er kommunalbestyrelsen, der er forpligtet til at sørge for, at tilbuddene til ovennævnte undervisning forefindes i kommunen. I særlige tilfælde ved behov for særlig støtte henviser kommunalbestyrelsen under hensyn til forældrenes ønsker til tilbud, som Regionsrådet er forpligtet til at sørge for. Der ligger ikke i bestemmelserne noget om niveau for - eller kvalitet i - et specifikt tilbud, kun at en henvisning også kan være til en kostskole.

For førskolebørn og dermed generelt de 0–6-årige er den lovmæssige ramme for den specialpædagogiske bistand nærmere defineret i 'Bekendtgørelse om folkeskolens specialpædagogiske bistand til børn, der endnu ikke har påbegyndt skolegangen', hvoraf det af §1 og §2 stk. 1 og stk.2. fremgår:

- *"Til børn, der endnu ikke har påbegyndt skolegangen, tilbydes der specialpædagogisk bistand, hvis børnenes udvikling kræver en særlig hensyntagen eller støtte. Formålet med den specialpædagogiske bistand er så tidligt som muligt at fremme udviklingen*

---

¹⁹ Lovgivningen er ikke opdateret med de seneste ændringer.

hos børn med særlige behov, således at de på lige fod med andre børn kan påbegynde skolegangen”.

Videre hedder det i §2 stk. 1, 2 og 3, at bistanden omfatter:

- *”Specialpædagogisk rådgivning til forældre eller andre, der udøver daglig omsorg for barnet.*
- *Særlige pædagogiske hjælpemidler, som er nødvendige i forbindelse med den specialpædagogiske bistand til barnet.*
- *Undervisning og træning af barnet, der er tilrettelagt efter dets særlige forudsætninger og behov.*

Endelig rammesættes bistanden som en mulig tværprofessionel indsats:

- *Stk. 2. Bistanden efter stk. 1 tilrettelægges i samråd med forældrene og i fornødent samarbejde med social- og sundhedsforvaltningen med henblik på samordning med anden pædagogisk, sundhedsmæssig eller social indsats til barnet eller forældrene”.*

For skolebørn omfatter den specialpædagogiske bistand iht. 'Bekendtgørelse om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand' §2 flg.:

1. *”Specialpædagogisk rådgivning til forældre, lærere eller andre, hvis indsats har væsentlig betydning for elevens udvikling.*
2. *Særlige undervisningsmaterialer og tekniske hjælpemidler, som er nødvendige i forbindelse med undervisningen af eleven.*
3. *Undervisning i folkeskolens fag og fagområder, der tilrettelægges under særlig hensyntagen til elevens indlæringsforudsætninger. For elever i børnehaveklassen omfatter specialpædagogisk bistand undervisning og træning, der tilrettelægges efter elevens særlige behov.*
4. *Undervisning og træning i funktionsmåder og arbejdsmetoder, der tager sigte på at afhjælpe eller begrænse virkningerne af psykiske, fysiske, sproglige eller sensoriske funktionsvanskeligheder.*
5. *Personlig assistance, der kan hjælpe eleven til at overvinde praktiske vanskeligheder i forbindelse med skolegangen.*
6. *Særligt tilrettelagte aktiviteter, der kan gives i tilslutning til elevens specialundervisning”.*

Dette kan udmøntes på forskellig vis enten i forhold til normalklassen, i specialundervisning, specialklasser eller i specialskoler, og bistand er i denne sammenhæng den indsats der ydes fra velfærdsprofessioner lokalt eller regionalt varetaget af f.eks. sundhedsplejersker, socialrådgivere, talehøre lærere, psykologer og konsulenter med særlig ekspertise indenfor handicapområderne.

I den konkrete udmøntning af bistand i skolesystemet bliver en elev indstillet til pædagogisk psykologisk vurdering; *”... hvis det antages, at en elev har et særligt undervisningsbehov, som ikke opfyldes indenfor rammerne af almindelig undervisning, eller hvis elevens skolesituation i øvrigt giver anledning til alvorlig bekymring”²⁰*. Det er klasselæreren, den kommunale sundhedstjeneste eller skolelederen, der kan afgive indstilling, ligesom forældre og elev selv kan anmode om at få foretaget en pædagogisk psykologisk vurdering. Det fremgår ikke af bekendtgørelsen, om der skal foretages en vurdering efter anmodning fra forældrene eller eleven, eller om det er op til vurdering af PPR. En indstilling til PPR afgives efter samråd med forældrene. Hvis forældrene modsætter sig denne, er det skolens leder, der vurderer, *”... om det er absolut påkrævet, at der foretages en vurdering af elevens behov for specialpædagogisk bistand”*. Specialpædagogisk bistand kan være alt lige fra støtte i

²⁰ BEK nr. 1373 af 15/12/2005, jfr. LBK Nr. 393 af 26/05/2005

den enkelte klasse til skolegang i specialinstitutioner. Det er PPRs vurdering og skoleleders afgørelse, der bestemmer, hvilke foranstaltninger, der bliver iværksat, dog efter samråd med forældrene. Af regelsættet fremgår det ikke specifikt, hvilke vanskeligheder der kan give anledning til støtte.

9.2.2 Serviceloven

Lov om social service beskæftiger sig med børn og unge generelt. Kommunalbestyrelsen har et generelt tilsyn med de forhold som børn og unge lever under og et konkret tilsyn i forhold til "omstændigheder, der giver formodning om, at børn og unge har behov for individuel støtte". Kommunen er forpligtet at udarbejde en sammenhængende børn- og ungepolitik, hvor den sociale indsats sættes i sammenhæng med indsatser efter anden lovgivning, f.eks. folkeskoleloven. De generelle tilbud er til enhver tid udgangspunktet for indsatserne, der fortrinsvist skal søges løst i barnets nære miljø og til barnets bedste. Der skelnes mellem "børn og unge med særlige behov" og "børn og unge med betydelig og varig nedsat fysisk og psykisk funktionsevne". Foranstaltninger for børn og unge med særlige behov, herunder børn og unge med nedsat fysisk og psykisk funktionsevne foregår efter en såkaldt § 50 undersøgelse, og en handleplan, der foretages af sagsbehandleren i forhold til barnet og barnets nærmiljø som følge af henvendelser fra barnet/den unge selv, forældrene, professionelle omkring barnet, fra andre omkring barnet eller opsporing via den tværfaglige gruppe. Undersøgelsen er ressourceorienteret, men har fokus på risikofaktorer i barnets forhold. Kommunalbestyrelsen skal oprette en tværfaglig gruppe tidlig støtte og formidling af kontakt til lægelig, social, pædagogisk, psykologisk og anden sagkundskab. En af gruppens medlemmer udpeges som koordinator af indsatsen (SEL § 49 stk. 1 og 2).

I forhold til børn og unge med "betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne" skal kommunalbestyrelsen nedsætte et kommunalt tværfagligt udredningsteam som skal udrede barnets nedsatte funktionsevne og et tværfagligt visitationsudvalg, der skal visitere barnet til tilbud. Hjælpen til børn og unge med "betydelig og varigt nedsat funktionsevne" sker i forhold til et kompensationsprincip, hvorefter hjælp og tilbud ydes under hensyn til et merudgiftsprincip. Opsporing foregår ved henvendelse fra forældrene eller fra instanser, der via deres arbejde kommer i kontakt med barnet, sundhedsplejersker, kommunale dagtilbud, specialkonsulenter, speciallæger, sygehuse ol. Henvendelse fra disse instanser skal som udgangspunkt ske i samarbejde med forældrene.

Det tværfaglige udredningsteam "skal på baggrund af faglige undersøgelser af barnets ressourcer og behov kortlægge barnets funktionsevne og udarbejde forslag til særlig støtte og behandling" Udredningsteamet skal inddrage forældre og barnet/den unge i processen i forhold til ønske og barnets alder og modenhed. Det tværfaglige visitationsudvalg visiterer til tilbud. (Se "Håndbog om udredning, visitation og hjemmetræning").

Lovgivningen opererer tilsyneladende med fire begreber for børn: "Børn og unge med særlige behov", "børn og unge med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne" og "børn og unge med betydelig og varigt nedsat fysisk og psykisk funktionsevne" og et underliggende begreb i form af børn, der anvender generelle tilbud. Vi anvender her begrebet børn med "almene behov". Vi har tidligere betegnet målgruppen som spændingsfeltet mellem børn med "almene behov" og børn og unge med "særlige behov" under forudsætning af, at dette begreb tilligemed dækkede "børn med betydelig og varig fysisk eller psykisk nedsat funktionsevne", ligesom det dækker "børn og unge med nedsat fysisk og psykisk funktionsevne". I de forskellige lovkomplekser for undervisningssektorens nævnt her skelnes der ikke mellem disse tre betegnelser, mens der i serviceloven er forskellige bestemmelser og organiseringer for betegnelserne. Med udgangspunkt i disse problemstillinger har vi udarbejdet en analyse af de tre lovgivningskomplekser, der præsenteres i det følgende.

9.3 Lovgivningsdiskurser

9.3.1 Tre paradigmer om specialpædagogik

Vi vil anvende den engelske forsker i specialpædagogik David Skidmores tre paradigmer, han har identificeret i forskningen indenfor det specialpædagogiske felt og relatere disse til inklusionsbegrebet²¹. Skidmore (Skidmore:2004) eksemplificerer sin forskning i forhold til skolen, men vi anvender begreberne i forhold til alle områder indenfor arbejdet med børn og unge. Således fokuseres der i vores anvendelse af denne forskning derfor på nogle af de forskellige begreber og definitioner vedr. børn, der kommer til udtryk i hele lovgivningen vedrørende KRYDS feltet. Med udgangspunkt i hvorledes disse begreber indholdsudfyldes, kastes der lys over, hvilket perspektiv på problemadfærd og læringsvanskeligheder, lovgivningen afspejler.

I henhold til David Skidmore kan der opstilles tre paradigmer inden for det specialpædagogiske felt, der henholdsvis indskrives sig i et individuelt, et socialt og et institutionelt niveau. Disse paradigmer afdækker visse sider af det specialpædagogiske kompleks og er relevante ift. forståelsen af problemer/udfordringer inden for det skolemæssige område (skole og daginstitution), men også inden for den sociale lovgivning:

- Det psyko -medicinske paradigme (individuel patologisering)
- Det organisatoriske paradigme (organisatorisk patologisering)
- Det sociologiske paradigme (social patologisering)

Inden for det *psyko - medicinske* paradigme defineres specialpædagogiske behov som en afvigelse og forstås som resultatet af en individuel patologi. Denne individorienterede retning ser barnets vanskeligheder som *iboende*, dvs. primært som en mangel eller en defekt. I skolen betyder dette at læringsvanskeligheder anses for individuelle patologier, hvor fx hjernefejl betegnes som årsag til læringsvanskeligheder. Skidmore betegner dette som: *"Work in this paradigm conceptualizes difficulties in learning as arising from deficits in the neurological or psychological make-up of the child analogous to an illness or medical condition..."*. (Skidmore, 2004:2).

Det *sociologiske* paradigme henviser til det relationelle aspekt og betoner samspillet mellem individ og omverden. Sygdom skabes hermed i forholdet mellem individ og omverden, og med benævnelsen '*sociale patologier*' betegnes samfundets organisering i feltet som syg. Specialundervisning og læringsvanskeligheder ses ifølge dette paradigme som en måde at reproducere de eksisterende uligheder i samfundet, idet han (Skidmore) ser: *"(...) special education as an sorting mechanism contributing to the reproduction of existing social inequalities by siphoning off a proportion of the school population and assigning them to an alternative, lower-status educational track"* (Skidmore, 2004:5).

I det *organisatoriske* paradigme er fokus rettet mod skolen og klassernes sammensætning, lærernes samarbejde, skolens ledelsesstruktur, værdisæt osv. Ifølge Skidmore er forskere inden for dette paradigme optaget af at finde metoder til at tilrettelægge undervisningen på, således at elever med læringsvanskeligheder ikke udskilles. Læringsvanskeligheder henviser derfor til lærerens undervisning og opstår i dette paradigme i relation til måden, hvorpå skolen organiserer sig: *"The organizational paradigm sees difficulties in learning as arising from deficiencies in the way in which schools are currently organized; concomitantly, the solution advocated is to restructure schools to remove these deficiencies"* (Skidmore: 2004:7). Lovgivningerne er analyseret i forhold til følgende tre temaer, uddybet nedenfor:

---

²¹ Inklusion forstås som en persons eller en gruppe af personers deltagelse i fællesskabet²¹ med en forventning om anerkendelse som 'et sig selv forskellig fra andre', altså er diversitet²¹ en central del af inklusionsforståelsen, se rapport om "kryds" projektet side ? og ?

- Hvordan italesættes børnene/eleverne?
- Hvilke tiltag er mulige/iværksættes?
- Hvem udfører eller er ansvarlige for udførelsen?

9.3.2 Italesætning

Folkeskolelovgivningen italesætter eleverne i meget høj grad i et psykologisk paradigme med betegnelser som *"elever med særlige behov"* (defineret som f.eks. elever med diagnoser) og *"Elever, hvis udvikling kræver en særlig vidtgående hensyntagen og støtte"*. Der ses enkelte elementer af det sociologiske paradigme i forhold til betegnelser som *"de sårbare og udsatte børn"*, hvor børnene relateres til deres omgivelser. Der er tilløb til et organisatorisk paradigme i forhold til undervisningsdifferentiering og organisationsformer, der fleksibelt kan tilpasses, men det er uklart, hvordan opdelingerne skal foregå. Det ser således ud til, at lægge sig op ad en rummelighedsforståelse snarere end op ad en inklusionsforståelse.

Dagtilbudsloven italesætter børnene/de unge fortrinsvist i forhold til det sociologiske paradigme, idet der er fokus på barnets relationer til omgivelserne, specielt omkring trivsel og udvikling, som vi forstår som relationelle begreber, men der er også stærke elementer af det psykologiske paradigme, specielt omkring funktionsevne. Loven ses primært at lægge sig op ad Skidmore's sociologiske paradigme, mens vejledningen i højere grad repræsenterer det psykomedicinske paradigme, der bliver tydeligere og tydeligere, jo større barnets vanskeligheder bliver. Det afspejler således en igangværende inklusionsproces.

Servicebogen italesætter børnene både i forhold til det psykomedicinske paradigme med betegnelsen *"adfærdsvanskeligheder"* og det sociologiske paradigme *"Skade på sundhed og udvikling"*. Vejledningen lægger sig i højere grad op af Skidmore's sociologiske paradigme, idet den fastslår, at barnet skal ses som en del af sin familie, sit nærmiljø og i et langsigtet perspektiv, samtidig med, at den følger et andet spor og taler om børn med *"særlige vanskeligheder"* og *"adfærdsmæssige problemer"*. Børn og unge med betydeligt og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne forstås primært i forhold til Skidmore's psykomedicinske paradigme. Servicebogen og vejledningen relaterer sig således både til det sociologiske og det psykomedicinske paradigme, med hovedvægten på det sociologiske paradigme. Det psykomedicinske paradigme får mere vægt, når man taler om børn med fysiske og psykiske vanskeligheder og nedsat funktionsevne. Samlet ses Folkeskoleloven at være mest gennemsyret af Skidmore's psykomedicinske paradigme iblandet elementer af det sociologiske paradigme, mens både Dagtilbudsloven og Servicebogen er domineret af det sociologiske paradigme, men på hver sin måde og med hver sin vægtning i forhold til lov og vejledning.

9.3.3 Tiltag

I Folkeskoleloven ses tiltagene udelukkende som et udtryk for Skidmore's psykomedicinske paradigme ved at rette tilbud direkte til den enkelte elev, hvor fokus er på den enkelte frem for også at fokusere på fællesskabet. Dette ses således som ekskluderende mekanismer, hvor der mere er tale om en rummelighedsforståelse end en inklusionsforståelse, hvor fokus er både på individet og fællesskabet som hinandens forudsætning.

I Dagtilbudsloven og vejledningen ser vi, at den generelle indsats i daginstitutionerne i meget høj grad repræsenterer det organisatoriske paradigme omkring værdisætning, samarbejde mellem professionelle, børnegrupperne og organiseringen af indsatserne, mens børnene defineres i et sociologisk paradigme. Jo mere børnene defineres i forhold til deres vanskeligheder og Skidmore's psykomedicinske paradigme, jo mere individualiseres indsatserne og udgår af dagtilbudsregis. Indsatsen ser således ud til at bygge på en inklude-

rende ideologi, indtil børnenes vanskeligheder udpeges som individuelle, og indsatser fra anden lovgivning inddrages.

I Serviceloven og vejledningen ses de forskellige indsatser at være rettet mod barnet eller den unge og/eller dennes familie. Der ses ingen indsatser, der retter sig mod forhold i barnets eller den unges nære miljø ud over familien, f.eks. skole, lokalmiljø eller andet, der kunne betyde, at barnets relationer og en mulig inkluderende proces kan understøttes. Det betyder, at regelsættet fra en forståelse, der relaterer sig til Skidmores sociologiske paradigme, ved den konkrete udmøntning af indsatser, bevæger i retning mod forståelser, der relaterer sig til Skidmore's psykomedicinske paradigme. I forhold til børn og unge med betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne ses alle Skidmore's paradigmer at være i spil, det organisatoriske omkring sektoransvarlighedsprincippet, omkring, det psykomedicinske paradigme med fokus på børnenes handicap og det sociologiske omkring fokus på barnet og dets omgivelser i forhold til tilrettelæggelsen af indsatsen.

9.3.4 Ansvarlig for udførelsen

I Folkeskoleloven er skolelederen nævnt som en meget central person i forhold til beslutninger, også tvangsbeslutninger vedr. henvisning til special bistand. Samarbejdet med forældrene er vægtet meget højt.

I Dagtilbudsloven er kommunalbestyrelsen nævnt som overordnet ansvarlig, og det er således denne, der fastsætter kompetenceforholdene lokalt. Det er eksplicit nævnt, at lederen af dagtilbuddet er ansvarlig for udarbejdelse af lærerplaner med inddragelse af forældre og pædagoger, og et visitationsudvalg træffer beslutninger omkring børn med nedsat fysisk og psykisk funktionsevne. Forældresamarbejdet er nævnt som generelt vægtet.

I Serviceloven er det kommunalbestyrelsen, der er ansvarlig, og ligeledes denne der delegerer kompetence. Ved indgreb uden samtykke er børn - og ungeudvalget den besluttende myndighed. Alle borgere, og i skærpet omfang professionelle, har underretningspligt i forhold til børn, der udsættes for overgreb, vanrøgt eller hvis udvikling er truet. Forældresamarbejdet er i øvrigt generelt vægtet.

9.4 Børnepolitik i de to kommuner

I det følgende præsenteres og analyseres hovedelementer i de to berørte kommuners børnepolitik, således at det ekspliciteres, på hvilke måder den specialpædagogiske indsats varetages. På denne måde bliver det muligt at sammenholde sagsforløb i de udvalgte cases med de hensigter og den praksis, der er udfoldet i forhold hertil.

9.4.1 Kommune 1

Kommunen har en række generelle formål i form af, at alle børn i kommunen skal have ens muligheder for et godt liv. Det betyder, at indsatserne skal være forskellige afhængige af det aktuelle behov. De generelle tilbud omfatter alle børn og grænsen for rummeligheden i de generelle tilbud sker med udgangspunkt i det enkelte barn – ikke i systemet. Man prioriterer en tidlig indgriben i forhold til vanskeligheder.²² Man arbejder med fire hovedkategorier af børn i eller med vanskeligheder, der primært relaterer sig til forældres omsorgsevne:

- Risikobørn – fastholdes indenfor normalområdet
- Sårbare børn – tværfagligt samarbejde
- Truede børn – målrettede specielle foranstaltninger m.h.p. inklusion i normalområdet

²² Sammenhængende Børnepolitik, dec. 2007

- Børn med svære problemer – anbringelser, helst frivilligt

Børn med ”betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne” kategoriseres under risikobørn. Kategorierne kan også ses som et kontinuum med ”normale” børn i den ene ende og børn med de største vanskeligheder i den anden ende, som de mest marginaliserede eller udstødte. Børn med ”betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne” bliver således i denne model placeret som inkluderet i de normale tilbud.

Det fremgår ikke, hvor børn med ”nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne” kategoriseres. Børnepolitikken indeholder bestemmelser om mål for arbejdets udførelse, en implementerings - og evalueringsplan og kvalitetsstandarder. Der er udarbejdet særskilte politikker på folkeskoleområdet og på daginstitutionsområdet med udgangspunkt i det fælles børnesyn og værdigrundlaget. Politikken på folkeskoleområdet tager yderligere udgangspunkt i værdierne: Ansvarlighed, Fællesskab, Udfordringer og Anerkendelse, og der er udarbejdet visioner og målsætninger for flg. områder: Undervisning, Læringsmiljøer ude og inde, Den inkluderende skole, Sundhed, tryghed og trivsel, Kompetenceudvikling, Kulturel bevidsthed, Miljøbevidsthed og Evaluering. Politikken på dagtilbudsområdet tager yderligere udgangspunkt i værdierne: Trivsel, Respekt, Nærvær, Engagement og Udvikling med barnet i centrum og der er udarbejdet visioner og målsætninger for følgende områder: Pædagogisk udvikling, Kvalitetsudvikling, Kompetenceudvikling, Legen – børn med særlige behov og Evaluering.

9.4.2 Kommune 2

Kommune 2 har formuleret sin sammenhængende børne- og ungepolitik noget anderledes med et fælles værdigrundlag, som fastslår forældrenes centrale placering i børnenes liv og forældrenes hovedansvar. Formålet med børne- og ungepolitikken er således, at sikre børn og unge i kommune 2 ”gode og sunde opvækstvilkår”. Målet er at ”skabe sammenhængende og fleksible tilbud på tværs af de forskellige sektorer tilpasset den enkeltes behov”.

De forskellige sektors institutioner og indsatser formulerer deres bidrag for daginstitutioner, skoleområdet, fritidssektoren, sundhedsområdet, forebyggelse og sagsbehandlingsstandarder. De har et generelt fokus på ”inklusion”, uden at dette begreb dog defineres nærmere men relateres til ”bekymrende faktorer” til tider defineret ved ”bekymrende fravær”, ligesom der er tale om mere specifikke lokalbestemte foki. Folkeskoleområdet arbejder inkluderende i den forståelse, at specialpædagogisk bistand er lagt ud på den enkelte skole og således også indsatsen overfor ”børn med særlige behov” Børn og ungepolitikken nævner ikke børn med ”nedsat fysisk eller psykisk funktionsniveau” eller børn med ”betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsniveau”²³. Man arbejder bevidst med en ressourcerorienteret tilgang og har bl.a. indført udarbejdelse af resurseprofiler og konsultative møder.

9.5 Målgruppebeskrivelse

Vi så ovenfor, at den sociale lovgivning arbejder med 4 betegnelser:

- Børn og unge med almene behov
- Børn og unge med særlige behov
- Børn og unge med nedsat fysisk eller psykisk funktionsniveau
- Børn og unge med betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsniveau

²³ Temaplan for børn og unge 2008 - 2010

Der skelnes mellem indsatsstyper, idet hjælpen/støtten til børn og unge med ”betydelig og varig nedsat fysisk eller psykisk funktionsniveau” er kompensatorisk, mens støtten til børn og unge med særlige behov, herunder børn og unge med nedsat fysisk eller psykisk funktionsniveau, tildeles efter en undersøgelse og en konkret vurdering af barnets forhold. De to områder er forskelligt organiseret i forhold til servicelovens bestemmelser, mens områderne i forhold til folkeskolelovens bestemmelser rummes indenfor samme regelsæt.

De to kommuner skelner ikke mellem betegnelserne. Den ene kommune koncentrerer sig om det sociale område, mens den anden kommune ikke skelner, men anvender betegnelsen ”børn og unge med særlige behov”. Det interessante i denne forbindelse er således, hvad det er, der afgør, om man er et barn ”med særligt behov”, et barn med ”fysisk eller psykisk nedsat funktionsevne” eller et barn med ”betydelig og varig nedsat funktionsevne”? Hvornår og hvad afgør, om man havner i en af kategorierne, og hvad afgør, om det er den ene, den anden eller den 3. kategori? I forhold til hvem og hvad der afgør dette vil her indføre begrebet ’gatekeeping’.²⁴, der stammer fra kommunikationsverdenen.

Det er tvivlsomt, om vi kan besvare disse spørgsmål uden at inddrage sundhedssektoren, der også er en del af de tværfaglige teams, der nedsættes i begge systemer, og tilsyneladende er centrale i ’gatekeepingfunktionen’. Vi vil ikke i denne undersøgelse beskæftige os nærmere med ’gatekeepingfunktionen’, blot påpege vigtigheden af den. Der vil derfor heller ikke blive foretaget yderligere teoretiske udredninger af begrebet.

9.6. De 2 kommuners organisering

Begge kommuner er organiseret med en direktør, der dækker hele området. I den ene kommune deles området i fire chefområder: Kultur og fritid, som vi ikke beskæftiger os med i denne undersøgelse, Familieområdet, Skoleområdet og Dagtilbudsområdet. I den anden kommune deles området ligeledes i fire chefområder, der omfatter Børneområdet, Skoleområdet, Kultur og fritid og Sundhed, hvor vi ikke beskæftiger os med de sidste to felter i denne undersøgelse.

Begge kommuner har en blanding af specialtilbud på særlige skoler og specialtilbud i bestemte større centerskoler. I den ene kommune gælder samme forhold indenfor dagtilbudsområdet, hvor der både er specialinstitutioner og større institutioner med specialstuer. I samme kommune er de forskellige områder administrativt placeret på forskellige matrikler og i forskellige byer, mens de i den anden kommune er placeret på samme matrikel.

---

²⁴ Teorien er videreudviklet af Pamela Shoemaker og Tim Vos i bogen ”Gate keeping theory” (Shoemaker & Vos:2009). Gatekeeping er et begreb hentet fra primært kommunikationsteorien, hvor begrebet anvendes indenfor medieverdenen til at angive hvem og hvad der styrer, hvilke nyheder der fremmes, og hvilke der nedprioriteres. Det hævdes således, at vurderinger, der ligger til grund for gatekeeping er en blanding af faglige overvejelser, værdier, organisatoriske hensyn og sund fornuft. Erfaringsmæssigt vil vi tilføje økonomiske hensyn. Kurt Levin var den første i 1947, der skrev om begrebet. Begrebet er endvidere et centralt begreb i Wengers teori om praksisfællesskaber.

Del 3:

10. Analyser

10.1 Indledning

Dette analyseafsnit er opbygget således, at det indledes med medborgerperspektivet, hvor retroduktionen foregår ved hjælp af Honneth's anerkendelsesteori, jfr. teoriafsnittet og implementeringsperspektivet, hvor retroduktionen foregår ved hjælp af forskellige implementeringsteorier, jfr. teoriafsnittet. Siden følger trianguleringen, hvor både medborgerperspektivet og implementeringsperspektivet inddrages med en hermeneutisk tolkning, og hvor de temaer, forældrenes fortællinger typisk omfatter, foreholdes de professionelle og lederne hver for sig. I den hermeneutiske analyse er der således gennemført en triangulering af signifikante temaer 'født' af forældrefortællingerne, analyseret og konkluderet i forhold til hver af de tre respondentgrupper samt den nævnte afsluttende triangulering.

Efter denne tematiske analyse på et induktivt 'bottom up' niveau gennemføres efterfølgende en analyse baseret på kritisk realisme, hvor der retroduceres i forhold til teorien om passager eller ritualer jfr. Teoriafsnittet. De retroduktive analyser baseret på anvendelse af kritisk realisme peger direkte mod besvarelsen af forskningsprojektet problemformulering og konsekvenserne for professionsperspektivet, hvad enten dette vedrører praksis i sagsarbejdet eller undervisningen af de studerende på professionshøjskolerne. Som en sidste del af analysen sammenføres trianguleringen af et af de ni temaer, med de tre begreber; '**anerkendelse**' '**passager**' og '**implementering**' i en syntese. Således er vejen banet for at forbinde spørgsmål og svar med det afsluttende konklusionsafsnit og den efterfølgende perspektivering. Modellen for analysen præsenteret ovenfor side 29 gentages her. Denne vil blive anvendt til at illustrere overfor læseren, hvor i analyseprocessen der aktuelt arbejdes og skrives, og dette vil blive markeret med et tonet felt i modellen, der indikerer det aktuelle fokusbelt. Modellen er tilpasset analysen, som den fremstår i rapporten. Medborgerskabsanalyserne og implementeringsanalyserne fremstår sammenskrevet med en grounded theory analyse og retroduktion, hvorfor konklusionen efter grounded theory analysen er taget ud af modellen.

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Honneth's teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

10.2 Analyse af forældreinterviews

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Honneths teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

Bemærk: Analysen af forældreinterviewene fremstår som en samlet analyse i denne tekst, således at der ikke foreligger en selvstændig konklusion på det empiriske analyseniveau.

10.2.2 Den retlige sfære

Honneth (2006) definerer den retlige sfære, som de universelle rettigheder man har som medlem af et samfund og dermed at være agtet som en "moralisk kapabel person", der er i stand til at varetage sine interesser. Her udvikles selvrespekt. Den retlige sfære bygger på lovmæssige relationer og foregår i en kognitiv proces. Krænkelserne vil være i form at ikke at blive hørt og set som rettighedsperson²⁵, manglende sammenhæng i indsatserne, ikke tilstrækkelige indsatser eller forkerte indsatser, som ikke svarer til vanskelighederne. En krænkelse vil således også kunne bestå i at befinde sig i et specialtilbud, som man ikke har brug for.

Vi kan sige, at der i alle de interviewede familier forekommer krænkelser fra det offentlige system. Krænkelserne har forskellig karakter og forskellig styrke, og i nogle af fortællingerne kan man sige, at når man ser på det samlede forløb, fylder krænkelserne meget lidt og får mindre betydning i det lange løb og for inklusion af barnet, men det er et fåtal.

I rigtig mange situationer har krænkelser sat både systemet og familierne på overarbejde. Der er flere tilfælde, hvor familierne ikke er blevet hørt og taget alvorligt tilstrækkelig tidligt, og hvor man ikke har lavet en tilstrækkelig indsats, specielt i forbindelse med forældres flytninger, der betyder, at man nu har placeret børnene i dyre og ikke specielt egnede løsninger med flere unødige skift. De er altså pga. de krænkende oplevelser, de har været udsat for, at de er kommet i en mere sårbar position. Generelt vil familierne gerne have deres børn i normal-systemet og leve en så normal tilværelse som muligt.

²⁵ Peter Højlund og Søren Juul har i bogen "Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde" beskrevet lignende krænkelser (Juul og Højlund:2005).

Anerkendelserne ligger i, at man efter at have oplevet problemer, er blevet taget alvorligt og har fået relevante tilbud. Men de bedste forløb i fortællingerne er dem, hvor der er taget hånd om tingene, og der ligger et forløb med et løbende og velfungerende samarbejde mellem de professionelle og familien, og ikke mindst de professionelle imellem, og hvor hensynet til barnets behov er i centrum. Det ses ikke at være komplicerede og dyre løsninger – nærmere tværtimod og det opleves som en lettelse, når der er kontinuitet og sammenhæng i sagsarbejdet²⁶.

Det største kritikpunkt, og der hvor familierne giver udtryk for den største frustration, er omkring rådgivere, når og hvor der er mange skift, papirer der er blevet væk, udeblivelser fra møder osv.

Anerkendelse ser ikke ud til at bero på det 'at få sin vilje' og gennemførelse af løsninger på sine betingelser, men på det at blive set og hørt og taget alvorligt i processen. Her fremhæves især enkeltpersoner, der har haft stor betydning i nogle af fortællingerne, hvor de fremstår som lysende eksempler, der handler på trods set i familiernes optik.

Nogle giver udtryk for, at systemet er svært at overskue, og at der er mange, der skal indover ved beslutninger. Det tager tid og opleves uforståeligt, men beslutningerne skal også være de rigtige! *"Når man ringer og siger, at der er et problem, skal det løses inden mælken bliver sur". Noget har virkelig trukket ud! Vi har været til mange møder, hvor der i virkeligheden ingenting sker. Det skal jo ikke vare flere måneder. Selvfølgelig skal det også vurderes rigtigt. Det skal mange led igennem. Det burde kunne trækkes igennem hurtigere. Når det ikke kører, må det kunne gå hurtigere... De skal selvfølgelig finde ud af, hvad der er det rigtige 1. gang. Det tager selvfølgelig tid, som forældre opleves tiden som den skal ganges med 1000 hver gang! Det føles som lang tid – ellers bliver vi selvfølgelig også irriterede, hvis det ikke går ... Hurtigere reaktionstid med de rigtige valg, er hvad vi ønsker. Vi føler, der sidder 10 mand, det skal igennem og godkende – møder skal koordineres i kalendere osv. Selvfølgelig skal det være den rigtige beslutning 1. gang."*

Nogle børn er blevet mobbet voldsomt, at det er gået ud over deltagelsesmulighederne i deres nærmiljø. Her har skolen ikke formået at sætte ind overfor problemerne i tilstrækkeligt omfang, og børnenes vanskeligheder er vokset betragteligt.

Hvis vi ser på børnene i dag, ser de alle ud til at have et fremtidsperspektiv. Nogle er mere afklarede end andre, men nogle er også i utidssvarende forløb, og der venter flere skift forude. Nogle vil kunne klare sig uden støtte, men andre vil have et vist behov i lang tid – måske resten af deres tilværelse. Som en af forældrene siger: *"Det han oplever her er jo det, der forfølger ham resten af hans liv"*.

Generelt kan siges at familierne oplever, at de skal kæmpe for anerkendelse i den retlige sfære. Familierne har forskellige ressourcer i kampen og får også forskellig støtte. Forældrene er meget forskellige og nogle familier, specielt hvor forældrene selv har en professionel uddannelse indenfor feltet eller er aktive i interesseorganisationer og dermed måske i højere grad en grundlæggende selvspekt, har fortrin frem for de forældre, der har færre ressourcer til at stille krav om hjælpen.

10.2.3 Den solidariske sfære

Honneth's (2006) solidariske sfære handler om den enkeltes relation til fællesskabet som et unikt menneske, altså det at kunne spejle sig som sig selv i en gruppe eller et fællesskab,

---

²⁶ Se eksempel på en case der når finalfasen side 66.

hvor man kan bidrage til fællesskabet med de specielle kvaliteter, som den enkelte har. I denne sfære udvikles selvværd.

Vi kan sige, at i fire af fortællingerne, har børnene et nogenlunde "normalt" netværk, og altså fungerer i fællesskaber, hvor de har gensidige relationer, og er anerkendt på lige fod. I tre af disse fortællinger har der tidligere været problemer, dels med dårlige kammerater, dels med mobning og social isolation. Disse problemer er hovedsagelig afhjulpet ved hjælp at et samarbejde mellem hjem og skole og i større eller mindre grad medvirken af barnet eller den unge selv, hvilket fremstår uklart.

I en fortælling har barnet haft en kontinuerlig kammeratskabsgruppe, hvor han har bevaret en gensidighed i relationerne på trods af en periode i specialskole. Dette var bevidste valg fra forældrene og de professionelle, der omgav barnet, der betød, at disse relationer kunne bevares. *"Da han så var på ..., sørgede vi for, at han kom tilbage til SFO her i byen med bus hver dag, og det gjorde vi meget for at holde gang i. Det fik vi trods alt trumfet igennem, selv om det lyder så barsk at sige det på den måde. Det var fint, fordi han så kunne fastholde det sociale, og det gode netværk han havde. De andre ventede på ham ved bussen, så han har været integreret hele vejen igennem forløbet."*

Resten har enten intet eller et meget tyndt netværk, fungerer i periferien af gruppen eller har været i klassen i kortere tid. Disse børn har således ikke en stabil gruppe at spejle sig i, at være sammen med og være unikke i. De har flere skift bag sig, og selv om forældrene forsøger at fastholde legekammerater, ser det tyndt ud. Der er således for flere af dem tale om, at deres venskaber er arrangerede og forældrene må gøre et stort arbejde for at vedligeholde kontakter. Det er ligeledes typisk, at forældre deltager i børnenes fritidsaktiviteter, f.eks. er frivillige i spejderbevægelsen mens de er medlemmer, går i fitness med dem ol. Det er således et felt, som bekymrer forældrene, og hvor de lægger rigtig meget energi i at få det til at fungere. Børnene har typisk ikke lokale legekammerater – eller kun meget få. For nogle af børnene kan man måske forstå deres adfærd i nogle situationer som en kamp for anerkendelse i denne sfære. I hvert fald beretter forældrene om færre vredesudbrud, mindre sygdom og gladere børn, når de bliver deltagere i fællesskaber, der fungerer for dem.

Mobning er for en hel del af børnene og de unge en del af deres hverdag – eller har været det. De bliver således negativt spejlede og får opfattelsen af manglende værdi for fællesskabet, og ingen eller få er interesserede i, hvad de kan bidrage med. *"Thomas går meget rundt her alene. Han er meget ensom. Han bliver hele tiden konfronteret med det her, når han går udenfor. Det er vigtigt med i hvert fald en god ven, en som støtter ham, og som ikke går imod ham med det samme"*. I nogle tilfælde medvirker forældre og professionelle i mobningen af børnene ved bl.a. at fastholde, at bestemte børn direkte er årsagen til uroen og balladen. Der er i materialet eksempler på, at børn bliver beskyldt for ting, selv når de ikke har været til stede.

Der er således tale om at børn og unge i KRYDS feltet er udsat for et voldsomt pres på deres selvforståelse og på deres selvværd. Der er en stor udfordring i at organisere støtten til disse børn i nogle sociale sammenhænge, der fungerer for dem, så de kan udvikle deres selvværd og blive positivt bidragende medlemmer af samfundet på alle niveauer.

Vi kan prøve at se nærmere på karakteren af fællesskaberne, og hvor fællesskaberne kommer i konflikt med faglige indlæringsmæssige hensyn. Generelt prioriterer forældrene fællesskaberne over det faglige, men siger også, at de er indbyrdes afhængige *"Trivsel er nok det vigtigste. Hvis trivselen kommer, så får han ro til det med det danske. Nu kan jeg*

ikke lade være med lige at nævne det, men jeg havde også selv problemer med dansk i skolen, og jeg blev også mobbet. Så i min verden er det trivselen, der kommer først. Så hvis dansk er OK, bliver han måske ikke mobbet.”

Nogle af de mekanismer, der i høj grad truer fællesskaberne for børnene er de ofte mange skoleskift, flytninger, skolegang udenfor lokalområdet, og når de kommer i klemme mellem special og almene indsatser. Et eksempel som ikke er unikt: *”I forbindelse med overgangen blev han sendt over i specialklassen til ekstratimer i computertimerne og hjemkundskab – han havde ikke det sjove sammen med klassen. I denne periode var han hverken en del af specialklassen eller den nye klasse. Han var lidt udenfor det hele!”*

Det ser ud til at være vigtigt at prioritere børnenes egen oplevelse af deres tilhørsforhold og tryghedsbaser. Kvaliteten af relationerne i fællesskaberne kan også være forskellige. Mange af børnene har færre sociale kompetencer end jævnaldrene almindeligvis, hvilket gør relationerne sårbare – og for nogle er det tilstrækkeligt at være accepteret som deltager i gruppen i en slags legitim perifer position²⁷.

10.3 Analyse af de professionelle og lederinterviewene

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Honneth’s teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

Bemærk: Analysen af interviewene af de professionelle og lederne fremstår som en samlet analyse i denne tekst, således at der ikke foreligger en selvstændig konklusion på det empiriske analyseniveau. Analysen fokuserer på, hvad der er udslagsgivende for ledernes og de professionelles beslutninger, valg af indsatser og tilrettelæggelsen af det faglige arbejde. Som en del af denne analyse vil vi analysere italesættelser af børnene og relatere disse til Skidmore’s paradigmer og til lovgivningsdiskursen.

10.3.1 Ledelsens forestillinger

Vi kan ikke ud af analyserne blive klogere på, hvilke mekanismer der er udslagsgivende for ledelsens egne holdninger og beslutninger. Vi kan se, at de er forskellige placerede i organisationen, og at de har forskellige roller. Nogle sidder med mere centrale ledelsesmæssige opgaver, mens andre mere er på konsulentniveau, hvor nogle også har direkte borgerkon-

²⁷ Catharina Juul Kristensen videreudvikler et begreb fra Lave og Wenger om ”legitim perifer deltagelse” til ”myndiggørelse gennem legitim perifer deltagelse, hvorved forstås gradvis faglig og social integration i praksisfællesskaber (Andersen et al:2003:166)

takt. Analysen kommer således til at handle om ledelsens forestillinger om, hvordan de organiserer, superviserer og leder det professionelle arbejde på frontlinjeniveauet.

Udslagsgivende for beslutninger:

Ledelsen skal topstyre mht. indsatsstyper og lægge rammer og mål, som f.eks. *"at vi vil de her gråzonebørn"*, så bevidste prioriteringer bliver grundlag for beslutninger på medarbejderniveau. I denne sammenhæng er der fokus på det ledelsesmæssige *"paradigmeskift"*, hvor man skal anerkende frontmedarbejdernes faglighed. Der skal dialog til; *"dialog, dialog, dialog"* og de voksne, der er omkring barnet skal *"klædes på for at vi kan inkludere"*, og dette gælder både professionelle og forældre. Det betyder også, at man kan træffe de mest hensigtsmæssige beslutninger i øjeblikket.

Tilrettelæggelse af det faglige arbejde:

Organiseringen af arbejdet, altså den struktur arbejdet fungerer i og er indlejret i, ses som en afgørende faktor for, at arbejdet fungerer.

Der tænkes i flere niveauer. Der er et niveau, hvor man kan klare tingene indenfor egen institution, hvor man ikke er afhængig af andre, og her bliver store eller større institutioner aktuelle, idet de indenfor egne rammer har mulighed for en større fleksibilitet; *"Det er en myte, at små institutioner er bedre. Store har bedre mulighed for fleksibilitet"*.

Der peges på jobrotation, bygget ind i en struktureret udviklingsproces, som ledelsesværktøj, velfungerende teamsamarbejde, interne konsulentkorps og muligheder for flere typer af stuer eller klasser. Det at have flere muligheder og en selvstændig økonomi betyder, at man har større mulighed for at tilrettelægge et fleksibelt tilbud. Man arbejder også med begreber som hjemskole eller distriktsskole, hvor børnene hører hjemme uanset, hvor de måtte undervises – og skal tilbage til.

På forvaltningsniveau har man i den ene kommune udarbejdet principper for og skemaer til en systematisering af arbejdet. Det er en del af arbejdet med at ændre kulturen, fra at være *"testende"*, til at være konsultativ eller fra *"at være fejlfindere til at blive talentspejdere"*. Det er en professionalisering, der indebærer, at de kommer tidligere ind, og formålet er at begrænse udskillelse mest muligt, og det er i denne forbindelse *"inklusionsnetværket"* kommer ind.

Begrebet *"tidlig indsats"* vægtes specielt i den ene kommune, hvor man taler om indsatser før skolen, der nedtrappes og udfases før skolestart, så barnet kan starte på lige fod med andre, hvor videndeling mellem dagtilbud og skole også anses som vigtig. Der ses her uenigheder om, i hvilket omfang, der skal informeres i forbindelse med overgang, og i hvilket omfang børnene skal have lov at starte på en frisk. Uenighederne ligger egentlig ikke i den interviewede ledergruppen, men refereres som et synspunkt i organisationen. Der ses også en diskurs om uenighed mellem *"Clean cut"* og gradvis overgang, der refereres til således; *"Vi har et strukturelt problem med "clean cut" med blot lidt vejledning til lærerne, når nu eleverne møder 100% nye kammerater og lærere"*.

På tværs af afdelingerne i kommunen arbejder man med et fælles visitationsudvalg og altså et samarbejde mellem PPR, Skole, Dagtilbud og Familierådgivning (Det er dog kun den ene kommune, der er specifik omkring, hvem der deltager).

Timing anses for vigtig ligesom inddragelse af alle faggrupper og gensidig kritik. Man skal turde være ærlige overfor hinanden - i hvert fald på frontmedarbejderniveau - og have integritet til at stå ved sine holdninger; *"Det er vigtigt, at professionelle er ærlige overfor hinan-*

den og at overgang til almindelig klasse foregår gradvist, og at de tør trække i bremsen og udøve myndighed”.

Der er diskussioner af behov for tovholdere i sagerne og det er naturligt familiekonsulenten. Der er en diskussion af, om det er hensigtsmæssigt, at familiekonsulenten tager familiens perspektiv, eller om hun skal ”trække på samme hammel” som de andre professionelle.

Der ses ligeledes en diskussion i forhold til relationer, der betyder, at man skal se på den enkelte lærer i forbindelse med integration af et barn i en klasse; *”Lærerens relationer til klassen er central – succesraten afhænger af, at de får den rigtige lærer – hvis de skal integreres uden at se på ressourcerne, går det galt”*, og man skal have øje for børnene og deres perspektiv; *”Hvis man prøver at beregne, hvor mange relationer børnene indgår i hver dag og hvor mange sandheder, de møder – det er mange!”*

Forældreinddragelse:

Forældreinddragelse bliver ikke ganske tydelig i de gennemførte lederinterview. Den bliver fremhævet som vigtig, men forældrenes rolle bliver utydelig, og hvad forældreinddragelsen består i, er vanskeligt at se. Der ligger nogle diskurser omkring en konflikt mellem velfungerende og svage forældre. Nogle forældre italesættes som svage med ikke mange ressourcer og magtesløse, mens andre italesættes som velfungerende eller *”er noget ved musikken”*. Et tema er, at *”de velbjærgede stjæler fra de fattige”*, og at det går hurtigere, og man er mere *”skarp”*, når det er velfungerende forældre, men at det måske er de svageste, der har mest brug for hjælp. Diskurserne går også på relationen til forældrene, som skal være god, forståelse af den *”turbulente proces”*, vanskeligheder ved at skelne mellem de forskellige professionelle og deres roller, samt at nogle må indtage forældrenes perspektiv for at forstå forældrene, de skal *”frustreres”* i betydningen udfordres; eksemplet er, at *”de skal have hammer, sav og brædder og ikke en færdig sæbekassebil”*, få forældrene til at se børnene i et andet perspektiv og at man må arbejde med forældrebeskyldninger og rygtedannelser.

Den økonomiske diskurs:

Den økonomiske diskurs fylder ikke ret meget i interviewene. Der skal mere til for at få støtte og der er dilemmaer i forhold til den rigtige indsats i forhold til de økonomiske ressourcer, men det er de faglige og organisatoriske udfordringer, der fylder i lederinterviewene. Hvordan samspillet er mellem den faglige diskurs og den økonomiske diskurs kan vi ikke sige noget om ud fra interviewene, kun at lederne tilsyneladende forsøger at få de to diskurser til at hænge sammen, jævnfør Dyson (refereret i Holmsgaard:2004) i en eller anden form for pragmatik. De taler ikke om det som dilemmafyldt i nogen særlig grad.

Ud fra interviewene ser det ud til, at det primært er faglige overvejelser, der ligger til grund for valg af indsats. Den økonomiske diskurs spiller ind, men det bliver kun antydnet i interviewene, at der skulle være dilemmaer forbundet med det. Det er specielt indenfor anbringelsesområdet, og når der ikke pr. automatik udløses et særligt tilbud, men kun den nødvendige indsats.

10.3.2 Medarbejdernes forestillinger

Tilrettelæggelse af det faglige arbejde:

Medarbejderne sidder forskellige steder og i forhold til forskellige funktioner. De dækker opgaver over flere sektorer, og de repræsenterer ikke helt det samme billede i de to kommuner, da udvælgelsesprocessen har været forskellig og de to kommuner er forskelligt organiseret. Den konkrete tilrettelæggelse af arbejdet udmønter sig således forskelligt. I

den ene kommune er der ikke i interviewene repræsenteret for dagtilbudsdelen, men udelukkende fra skoledelen og familierådgivningen, mens der i den anden kommune har været repræsenteret fra både dagtilbud, skole og familierådgivning.

I den ene kommune er børneområdet organiseret med en familierådgivning og en ungerådgivning. Ungerådgivningen er tværfaglig og rummer også et undervisningstilbud for unge fra hele kommunen. De skal visiteres hertil. Her vægtes opbygning af relationer til den unge og et tæt forældresamarbejde.

I begge kommuner er der familierådgivning. Den ene kommune har lige indført en visitation, der kan tage sig af nyhenvendelser og samarbejdspartnere, så man kan iværksætte samarbejde før en § 50 og evt. visitere til familieværkstedet. I den anden kommune er man inddelt i forhold til centerskolerne og har et forskelligt samarbejde med dem i forhold til, hvornår rådgiverne inddrages i forhold til en § 50 undersøgelse. I denne kommune har man familiekonsulenter, der visiterer til af rådgiverne efter en § 50 undersøgelse. Såfremt der er tale om handicap og altså diagnosticerede børn eller unge, er der tale om handicaprådgivning, som også var repræsenteret i den ene kommune.

I begge kommunerne var de repræsenterede skoler centerskoler med specialklasser og således forskellige visiterende mødefora. I den ene kommune var repræsenteret SFO med blanding af normale og handicappede børn, en daginstitution med en specialgruppe og en støttepædagog. Indenfor dagtilbudsområdet er der også visiterende fora (børnefokus), som er tværfaglige med sundhedsplejerske – og måske i fremtiden med familierådgivningen.

I forhold til tilrettelæggelsen af det faglige arbejde har sektoransvarlighedsprincippet stor betydning. Indsatser tilrettelægges og besluttet i hver sektor for sig, og der er samarbejde på tværs. Der ser ud til at være en prioritering, der kan defineres således:

- Indenfor egen institution/ skole – en type visitation – selvfinansieret
- På tværs eller udenfor egen institution/skole, men indenfor egen sektor – en anden type visitation – forskellige finansierings principper
- På tværs af sektorer – en tredje type visitation (tværfaglige møder?) beslutninger finansieres af egen sektor

Arbejdet er således tilrettelagt ud fra en institutionel og organisatorisk logik.

Vi vil nu se på hvilke faglige logikker, der har indflydelse på arbejdets tilrettelæggelse. I Familieafdelingen, i hvert fald i den ene kommune, det træder ikke tydeligt frem i den anden. Her bliver arbejdet i en § 50 undersøgelse tilrettelagt ud fra en forståelse af, at det i højere grad er samspillet i familien, der har betydning for de vanskeligheder, et barn kan udvise, end det er selve diagnosen "*Vi vil indlede en proces sammen med forældrene. Forældrene kan godt have en anden forståelse af, hvad det drejer sig om, hvor vi tænker – det er ikke ADHD men samspillet. Det er vældig grænseoverskridende at blive undersøgt på den måde*".

Generelt bliver der først koblet en socialrådgiver fra familieafdelingen, når der er baggrund for udarbejdelse af en § 50 undersøgelse. Der har således ofte kørt en proces i Dagtilbuds- og/ eller skolesektoren, før der bliver koblet en socialrådgiver på sagen. Begge familierådgivninger har været ramt af udskiftninger og sygemeldinger i forbindelse med kommunesammenlægningen, men det er ved at falde på plads nu. Dette har haft stor betydning både for forældre og samarbejdspartnere.

Både dagtilbuddene og skolerne fremhæver, at forældrene kender dem, og at de har tillid til dem. Det har stor betydning, når de skal samarbejde og sætte indsatser i værk; *"De forestiller sig tit noget endnu værre. De har brug for redskaber til at håndtere det. De fleste vil gerne gøre tingene så godt som muligt – de har brug for anerkendelse af det, de gør"*. De ser i højere grad på det enkelte barn og samarbejder med forældrene, specielt i børnehave/støttepædagogdelen som et fælles projekt med forældrene. Der foregår en overlevering fra daginstitution til skole, som er sat i system, men som nogle steder ikke fungerer. I nogle tilfælde kan støttepædagog eller en anden følge med over i skole og SFO delen, men der er sket nedskæringer, og det er vanskeligere at lave fleksible overgange, ligesom det ser ud til at overgangen mellem børnehave og SFO ikke er så gennemtænkt som overgangen til skolen – og børnene starter i SFO' en før de starter i skolen.

Familierådgiverne opfattes som koordinatore i de sager, hvor de er inde, og er det i hvert fald i nogle tilfælde. Der er ingen entydighed omkring koordination i de andre tilfælde. I den ene kommune har der været en ordning, men den er bortfaldet. Koordination anses som vigtig, både af de professionelle, og af forældrene. *"Det er svært for forældrene at få information nok og være dem, der skal koordinere – de fleste har en forestilling om, at det skal socialrådgiveren"*

Forældreinddragelse:

Forældreinddragelsen, forældrediskurser og forældreforståelser fylder meget i medarbejderinterviewene og meget mere end i lederinterviewene. Det bliver tydeligt, at medarbejderne er meget tættere på. Tilgangen til forældre er forskellig. Nogle taler om forældrene som svage og nogle, der skal hjælpes og forstås ud fra, hvor svært det hele er for dem at 'mødes'. *"For nogle kan det være uoverskueligt at skulle tage telefonen og ringe et sted hen – nogle kan ikke læse"*, hvor andre ser dem som mindre svage og møder dem ud fra den forståelse og position. *"Der kan godt være forældre med en rygrad som en regnorm, men de virker ikke så svage!"* Forældresamarbejdet bliver i alle tilfælde set som vigtigt, og forældrene bliver generelt omtalt med respekt, forståelse og empati, hvor åbenhed bliver en central tilgang og værdi. *"Forældre har svært ved at blive ringet op – det er forfærdeligt for dem – og at skulle møde op – de skal jo have skæld ud igen!"* Nogle har også noget for med forældrene, specielt omkring familierådgivningen er der et familieperspektiv, som betyder, at man ser på samspillet i familien og hele familien er således i fokus i forhold til at få beskrevet og arbejdet med "problemet". Endelig er tid er en meget central faktor for forældrene – og også for de professionelle – ting tager for lang tid!!

Økonomi:

Der er diskussioner om kassetænkning i begge kommuner som en del af grundlaget for iværksættelse af foranstaltninger og grundlag for beslutninger. Nogle giver udtryk for, at nedskæringer betyder noget for det daglige arbejde, specielt i familierådgivningerne; *"det bliver sølvløsnings"*. En enkelt siger, at *"det varer længe, inden nogen beder hende om at tænke i kroner og øre"*, men giver også udtryk for, at der er sket nedlæggelse af funktioner.

Udslagsgivende for beslutninger:

Organiseringen i sektoransvarlighedsprincippet er en væsentlig faktor i forbindelse med beslutninger, ligesom økonomien, begge steder ser ud til at lægge barrierer ind. Hvordan samspillet er mellem faglige overvejelser og økonomi, er vanskeligt at give et bud på. For frontpersonalet er det fagligheden i spil med forældre og børn, der er central, og de ser i høj grad på rammer og værdier i arbejdet, som retningsgivende for deres indsats og de beslutninger, de må træffe i dagligdagen. *"Et tværfagligt møde kan godt have udgangspunkt i, at vi har set at forældrene er på voldsomt overarbejde, og ad den vej ser vi, hvad rådgiveren kan byde ind med for at lette."*

Valg af indsatser:

Mekanismerne og strukturerne omkring valg af indsatser er de samme som ovenfor - dog med den tilføjelse, at også tidsfaktoren spiller ind. Og her kommer evt. barrierer i forhold til § 50 ind. Al forebyggelse ser ud til at ske i skolesektoren og dagtilbudssektoren, mens familieafdelingen tager sig af tingene, når de er blevet store problemer. I skolesektoren og dagtilbud har de et børnesyn og ser altså, med udgangspunkt i barnet, på dets forhold, mens familie-rådgivningen ser på hele familien og forstår barnets problemer i relation til familien.

Det ses at være et meget sent tidspunkt, at bringe dette syn på banen, og der må kunne igangsættes meget forebyggelse inden! Koordineringen af indsatserne ligger fortrinsvist hos familierne, der selv må afkode sektoransvarlighedsprincippet og finde ud af at få rettet relevante henvendelser de rigtige steder hen.

10.3.3 Relation til lovgivningsdiskurserne

Hvor analysen af lovgivningsdiskurserne omkring italesættelse af børnene viste, at man i folkeskoleloven primært har en psykomedicinsk diskurs, i dagtilbudslovgivningen en organisatorisk og en sociologisk diskurs, der bliver mere og mere psykomedicinsk jo større problemer børnene udviser og i servicelovgivningen, hvor forståelserne retter sig mod det sociologiske paradigme, mens indsatserne ses primært at relatere sig til det psykomedicinske paradigme. Disse diskurser afspejler sig i interviewene således, at der blandt alle informanter er tendenser til forståelse af børnene og deres situation, både i relation til det organisatoriske, og det sociologiske paradigme, men også at indsatsniveauet ofte ligger i det psykomedicinske paradigme. På de enkelte institutioner/skoler har man dog visse muligheder for at tilrettelægge hele organiseringen af indsatsen i sammenhæng, således at det indenfor den enkelte institutions rammer er muligt at arbejde inkluderende. I service-lovens område, eksemplificeret ved familie og handicaprådgivningerne, ligger forståelserne, som de udtrykkes her, nok til dels op ad et sociologisk paradigme med inddragelse af familiedynamikken. Der ses dog ikke i særlig høj grad inddraget forståelser af indflydelse af de øvrige sammenhænge, som børnene fungerer i, og familiesynet har en tendens til at blive et mere patologisk familiesyn og kommer således til mere at indskrive sig i et psykomedicinsk paradigme.

10.4 De ni temaer; triangulering

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Honneth's teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

10.4.1 Tema 1: Fra noget galt til diagnosen

Et signifikant tema i mange af forældrenes fortælling var det, der skete eller ikke skete i den fase, hvor de selv eller nogle andre, som f.eks. familiemedlemmer eller professionelle, opdagede, at alt ikke var, som det skulle være. Den usikkerhed og det akutte behov for støtte og viden, forældrene pludselig stod i, viste sig at være en turbulent men også betydningsfuld periode i familiens historie.

Konklusioner på baggrund af analysen:

A: Forældrene:

Med disse indikatorer tegner der sig et tydeligt billede af, hvilke ændringer i sagsbehandlingen, der kan øge forældres oplevelse af sikkerhed og professionel guidning i en periode, hvor meget synes usikkert. Tidsfaktorer, sammenhæng, konsekvens, forventning, kommunikation og inddragelse synes at være væsentlige faktorer, der kræver de professionelles opmærksomhed.

B: De professionelle:

Med disse indikatorer tegner der sig et klart billede af, hvilke faktorer der har betydning for, at 'mødet' mellem forældre og professionelle opleves som støttende og produktivt. For den professionelle er det således vigtigt at overveje, hvordan forældrene gennem hele forløbet inddrages og informeres, dels for at synliggøre eks. en tidsfaktor, dels for at afdramatisere forestillinger om mulige konsekvenser og samtidig arbejde på, at der etableres en fælles platform for afklaring og senere indsats.

C: Lederne:

Med disse indikatorer, udledt af ledernes oplevelse af 'fra noget galt til diagnosen', understreges behovet for, at der skabes gennemsigtighed og fornemmelse for, at der sker noget i sagsarbejdet, uanset at der ikke nødvendigvis er stillet en diagnose. Det understreges endvidere, at det for forældre i denne første fase af en lang række møder med professionelle og ledere i kommunen er vigtigt, at forældrene informeres om, hvem de taler med, og hvad de kan forvente af pågældende fagperson eller leder. Det handler med andre ord om bevidst at samarbejde med forældrene i et psykologisk felt omfattende forventninger og skuffelser relateret til arbejdet med at få afklaret praktiske undersøgelser, dilemmaer og beslutninger.

D:

Den samlede konklusion af trianguleringen; forældre, professionelle og ledere:

Måske ikke så overraskende synes der at være en høj grad af overensstemmelse mellem de tre respondentgruppers syn på, hvad det er vigtigt at fokusere på som udtryk for kvalitet i et sagsforløb. Et højt niveau af gensidig kommunikation og information er forudsætningen for gennemsigtighed i sagsarbejdet i denne indledende og for mange ting afgørende fase. Det er her alle tre parter indtryk af hinanden etableres, og i denne sammenhæng synes det at være særdeles befordrende for samarbejdet, at forældrene ved, hvem de taler med, og hvad det kan komme til at betyde for det videre forløb. For alle tre parter synes det ligeledes vigtigt, at der i et sagsforløbs første fase sker en synliggørelse af, at der bliver arbejdet med sagen. I den sammenhæng er det tydeligt, at det tidligt i et forløb er nødvendigt at forholde sig realistisk til forholdet mellem vanskeligheder og ressourcer. På et område er der ikke helt samme perspektiv, og dette vedrører betydningen af selve diagnosen, hvornår denne stilles, og hvilke konsekvenser dette får. Her synes de professionelle og deres ledere mere fokuserede på at handle pædagogisk, selvom

diagnosen ikke endnu er stillet. Dette peger på nødvendigheden i, at der når et sagsforløb startes etableres en forventningsafklaring i forhold til beslutninger og handlinger i sagen.

10.4.2 Tema 2: Overgange og udslusning mellem special- og almene tilbud

Fra undersøgelser og forskning ved vi, at netop 'overgange' generelt er forbundet med risici for at et sagsforløb kompliceres. Overgange er i denne sammenhæng alle de skift og passager, der omfatter alt fra en fysisk omplacering eller henvisning af et barn fra et tilbud til et andet tilbud til oversendelse af papirer fra en myndighed til en anden. Netop ind- og udslusning mellem almene og specialtilbud er overgange med adskillige muligheder for fejl og forsømmelser i forhold til varetagelse af det barns interesser og behov, der ikke selv overhovedet kan have overblik og indblik i denne verden af passager.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Med disse indikatorer er det klart, at information og kommunikation mellem professionelle og forældre bliver helt afgørende for sagsforløbet. Ikke overraskende er en forudsætning for et succesfuldt skift og overgang, at denne proces er forberedt bl.a. i kraft af, at der er afsat ressourcer, og at de involverede fra ledelse til modtagende gruppe eller klasse er blevet forberedt på deres opgaver og ansvar i forbindelse med inklusionen. I den forbindelse viser det sig endvidere, at det kan have og har stor betydning, når en bestemt voksen agerer som en signifikant vejleder, der helt konkret fysisk tilligemed ledsager barnet og dets forældre igennem denne overgangsfase. Endelig er det af væsentlig betydning, at forældre hele tiden inddrager barnets netværk og fastholder barnets tilknytning til det lokale netværk, selvom institution eller skoletilbuddet er et andet sted. Netop i mødet mellem special- og almentilbud er dette samarbejde, hvor professionelle med fordel kan ledsage et barn ind i en ny kontekst og dette gerne fysisk og helt bogstaveligt.

B: De professionelle:

Indikatorer for hvad der fremmer og hæmmer en god professionel indsats er, som det fremgår, noget de professionelle selv er meget bevidste om. Med de relative og ofte nødvendige strukturelt bestemte mange overgange i KRYDS feltet er der i særlig grad fokus på betydningen af kontinuitet og sammenhæng i og imellem indsatserne. Ligesom der er fokus på betydningen af, at familier visiteret til at være omfattet af støtteforanstaltninger kan risikere at blive fastlåst i systemet. I det hele taget er der fokus på betydningen af at indsatser, hvis de kører af sporet af en eller flere grunde, ofte vil blive vanskeligere at opnå positive resultater, hvorved indsatser bør overvejes nøje inden disse igangsættes. Tværprofessionelle indsatser opleves af professionelle som nødvendige for at løse de særlige udfordringer, der er i forbindelse med overgange.

C: Lederne:

Indikatorer der vedrører varetagelse af lederansvar i forbindelse med overgange mellem almen og KRYDS feltet er mange som det er fremgået. Det er markant at ledere oplever det som en udfordring at fastholde en enstrengt og stabil sagsbehandling. Det er også markant at der i forhold til overgange fra et ledelsesniveau er opmærksomhed på, at inklusion ville være nemmere at gennemføre hvis institutioner og skoler var større og dermed rådede over flere resurser der fleksibelt kunne dirigeres til at opfylde aktuelle og skiftende behov. I forhold til ledelse af selve indsatsen understreges det at kommunikation til og med alle parter er forudsætningen for succes. Et andet interessant perspektiv er det forhold at lederne ikke nødvendigvis synes det er en god ide at opfylde professionernes ønsker om resurser og løsninger, men at det i stedet kan føre til nye mere kreative og kvalitative løsninger at lade de professionelle selv udarbejde og udvikle løsninger på faglige

udfordringer. I det hele taget har lederne fokus på kvaliteten af det professionelle arbejde og ikke mindst relationerne mellem de forskellige professioner med forskellige typer opgaver i forhold til KRYDS feltet, ligesom der fra et lederperspektiv er en særlig opmærksomhed på faren ved at etablere særlige tilbud, der i det lange kan udvikle sig til at blive hæmsko for et barns udvikling og en hindring for afvikling og frigørelse af ressourcer til andre formål.

D: Den samlede konklusion af trianguleringen; forældre, professionelle og ledere:

Med de tre sæt indikatorer tegnes ikke overraskende et kompliceret billede af, hvordan overgange opleves. Det er afgørende forskelligt, om du lægger barn til, om det er dit arbejde eller om du har et ledelsesmæssigt ansvar. Der er sådan set tale om en generel høj bevidsthed om betydningen af overgange og de farer, der kan være forbundet hermed af forskellig karakter, hvad enten det handler om reelle bekymringer for barnets psykosociale og relationelle udvikling og en oplevelse af manglende retfærdighed, eller det handler om forsvar for egen faglighed og integritet, eller det handler om at fastholde t ledelsesansvar for budgetter og kommunalt fastsatte mål for kommunalt fastlagt 'Børn og unge politik'. At forene disse tre perspektiver er ikke umiddelbart muligt eller realistisk. Der er nærmere pr. definition tale om at dette felt med 'møder' af mange forskellige slags vil forblive et felt, hvor 'kamp' er det, der bedst beskriver, hvordan de tre forskellige grupper af aktører agerer. Dog er der med den tydeliggørelse, der ligger i den gennemførte triangulering, mulighed for at de tre positioner kan udfoldes og formidles for på den måde at forsøge at etablere og udvikle forståelse for de andre positioner.

10.4.3 Tema 3: Professionelle systemers håndtering af opgaver

I forældreinterviewene gengives rigtig mange oplevelser fra mødet med professionerne, lederne på en lang række niveauer samt samarbejdet med disse, hvilket er i fokus her. Det skal altså understreges, at det ikke nødvendigvis var sådan, det var, der beskrives nedenstående, men det var sådan, det blev oplevet og husket. I de 16 forældrefortællinger var der både mange enslydende, men også mange specifikke oplevelser, der blev fremført som markante minder relateret til episoder og følelser.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Med dette omfattende 'katalog' af betydningsfulde udsagn stritter konklusionerne i rigtig mange retninger. Kendetegnende for næsten alle forældres oplevelser er det, at mødet med systemet har været en 'kamp' præget af ventetid på op til mere end et år, utilstrækkelige eller forkerte løsninger, at blive skubbet rundt i og imellem systemer, blive nødt til at handle, fordi ingen andre gør det, eller måske blive mødt med ligegyldighed. Den største belastning synes dog at være, det oplevede påførte ansvar i forhold til løsning af opgaverne omkring ens barn, der betyder, at man som forældre ufrivilligt bliver den tovholder eller 'edderkop', der skal holde øje med, afvente og styre 'slagets gang'. Dette fører til træthed og magtesløshed, der forstærkes af den i nogle sammenhænge massive og vedvarende udskiftning blandt de professionelle.

En anden faktor, der kan stresse i denne sammenhæng, er det forhold, at institution og skole også kan være en kampplads for forældre, idet nogle forældre reagerer med ønsker om udelukkelse, når de oplever, at et andet barn forstyrrer eller tager unødige mange ressourcer i klassen. En række af disse faktorer indebærer, at forældre oplever, at de befinder sig i en permanent alarmtilstand, fordi de på et hvilket som helst tidspunkt kan blive ringet op eller kontaktet i forhold til, at der er opstået en ny og 'kritisk' situation. I den forbindelse er det særlig belastende, når man som forældre oplever at blive mistænkeliggjort af det

professionelle eller kommunale system, og så at sige føler sig truet på ens forældreskab. Dette er en trussel i forhold til loyaliteten og kærligheden overfor ens barn og ikke et godt udgangspunkt for dialog og samarbejde.

Fra et forældresynspunkt er 'den gode historie' naturligt nok mange af ovenstående elementers modsætning. Det er for eksempel, når de bliver mødt af professionelle og deres systemer, hvor der er fokus på, at der skal handles og træffes beslutninger, der er til gode for ens barn, barnets inklusion og læring. I det hele taget er det et markant udsagn fra mange forældre, at det er vigtigt at professionelle stiller krav i forhold til barnet og udviser lederskab i forhold til sagsarbejde. Nøgleordet her er kommunikation og inddragelse og en hurtig reaktionstid således "at mælken ikke bliver sur", som en forældre metaforisk udtrykker det. Det giver respekt blandt forældre, når professionelle handler grænseoverskridende i forhold til barnets behov og tarv. Målet for kommunikation og inddragelse er gensidig forståelse af essensen i det, der er udfordringerne for ens barn og en selv som forældre og familie. Helt afgørende og på bundlinjen er det, at forældre i høj grad reagerer i forhold til, om de møder professionelle i systemerne, der kan lide - og viser, at de kan påskønne deres barn.

B: De professionelle:

For professionerne er mødet med forældrene i høj grad relateret til deres oplevelse af at kunne udøve deres faglighed. De professionelle er optaget af de dilemmaer, der er opstået omkring mulighederne for at fastholde metodefriheden i den professionsrettede indsats. Den faglige stolthed slår således tydeligt igennem i forhold til, om de oplever, at det givne tilbud eller foranstaltning, er den optimale. Det har også betydning for oplevelse af egen indsats, at denne så vidt muligt harmonerer med kommunens børn og unge politik, også selv om den besluttede indsats ikke nødvendigvis altid er den optimale. Vigtigt er det, at sagsarbejdet optimeres ved, at de nødvendige resurser er til stede, især fordi dette muliggør fornuftige beslutninger om forholdet mellem individ og fællesskab. Endelig udtrykker de professionelle samme ønske som forældrene om en hurtig reaktionstid og at sagsarbejdet varetages af kompetente fagfolk, der ikke er bange for at påtage sig lederskabet.

C: Lederne:

For lederne af indsatserne i KRYDS feltet mellem almen – og særlige indsatser er der i høj grad fokus på mange af de foki, forældrene også har, i forhold til, hvad der er et godt eller dårligt sagsforløb. Lederne ser i høj grad indad på eget ansvar i processen, og der er i høj grad fokus på det paradigmeskift, der indebærer, at fokus flyttes, fra et individuelt perspektiv, til et relationelt perspektiv. For lederne er der ligeledes fokus på, hvilke forhold i sagsarbejdet, der ikke opleves som en båret af kvalitet. Her nævnes forhold som unødigt ventetid, tydelighed i forhold til hvem af sagsbehandlerne der er hvem og har hvilket ansvar og ikke bare opleves som "ham kommunen", manglende resurser, utilstrækkelig kommunikation og videndeling med forældrene i forhold til, hvad der aktuelt sker i sagen. Blandt lederne er der også fokus på betydningen af visitationsprocessen, hvor der kan opstå problemer, fordi en sag reelt er visiteret af de professionelle, inden den fremlægges i udvalget, ligesom der blandt lederne er fokus på det aspekt, at når et barn først er visiteret til én foranstaltning, så er det vanskeligt at visitere til andre foranstaltninger. Også overgange er der fokus på, idet lederne oplever, at sager visiteres for sent eller med mangelfulde oplysninger i forhold til at tilrettelægge den rigtige indsats. Ligesom der er fokus på betydningen af, at et barn efter at have været i en særlig foranstaltning, kommer tilbage til den almene ramme, og der i denne ramme stadig ikke er sket forandringer, der optimerer arbejdet med inklusion af det pågældende barn. I forhold til ledernes oplevelse af, hvornår det lykkes med den professionelle indsats, fremhæves de givne rammer og struktu-

rer som afgørende, fordi fleksibilitet er en vigtig kvalitet, der skal være til stede som handlemulighed eks. i forhold til at etablere holddannelse, differentiering, tilpassede forløb og jobrotation for de professionelle. Et andet forhold der peges på, er nødvendigheden af videndeling mellem de professionelle, lederne og systemerne i forhold til forældrene. Dette kan udmøntes i aftaler med forældre, hvor forventninger, krav m.v. er klart ekspliciteret.

D: Den samlede konklusion af trianguleringen; forældre, professionelle og ledere:

Med trianguleringen optegnes den forventede konklusion, at perspektivet er afgørende for oplevelsen af mødet mellem forældre og indsats. Forældrene udgyder nærmest deres hjerteblod i deres beretninger, der i høj grad vidner om oplevelser præget af negative og mere sjældent positive oplevelser. Det ER deres børn, det handler om, og deres perspektiv er på en måde stedfortrædende for deres børns ve og vel her og nu og i fremtiden. På den anden side er de professionelle fokuseret på deres muligheder for at udøve faglighed, men også i nogen grad optaget af nogle af de samme perspektiver som forældrene. Endelig er der lederne, der forventeligt måske nærmest indtager et metaperspektiv på deres opgave og rolle i arbejdet med indsatserne i KRYDS feltet. Samlet set viser trianguleringen dermed en lang række konflikter og dilemmaer, der knytter sig til det professionelle arbejde med børn og unge med særligt behov i særlig udsatte positioner. Og mange af disse dilemmaer nævnes af alle tre respondentgrupper omend med forskellig vægtning. Et forhold synes dog at gå igen i alle tre, og det er behovet for dialog og afstemning af behov og handlemuligheder. Også i et inklusionsperspektiv er dette vigtige punkter at forholde sig til for at udvikle kvalitet i sagsarbejdet.

10.4.4 Tema 4: Konsekvenser for familien

At være i KRYDS feltet mellem det almene og det specielle, er en ekstra udfordring for et forældreskab. Som forældre er det evident, at dette kræver mange resurser i forhold til alt fra almindelige omsorgs og kærlighedsbaserede handlinger til at skulle varetage en række praktiske opgaver som eks at være initiativtager og koordinator for indsatsen omkring barnet. På den måde bliver banale forhold som tid og disponering af denne afgørende for familiens muligheder for at leve et familieliv. Således berøres alle i familien, og ikke mindst andre søskende påvirkes af situationen i familien, der ofte kan føre til asymmetriske forældrerelationer.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Som forældre til børn med særlige behov eller i særligt udsatte positioner er det i overvejende grad negative aspekter ved denne situation, der fremhæves i forældrefortællingerne. Det er for de fleste en situation, der indebærer en lang række af sociale begivenheder, hvor familiens resurser udfordres og overskrides. Herom vidner det antal skilsmisser i netop disse familier samt flere eksempler på forældre, der må afbryde uddannelse eller arbejdsforhold. Hertil kommer, at det kan være svært at opretholde et almindeligt familieliv med deltagelse i aktiviteter på alle niveauer i samfundet. Disse livsbetingelser kan forstærke den sorg og krise, det i forvejen er at have et 'vanskeligt' barn i en vanskelig situation og føre til at voksne oplever ensomhed eller endog depression. Alt i alt er dette livsvilkår definerende for forældres selvopfattelse i forhold til at føle sig som offer og dermed som hovedaktør i den 'kamp' og opgave det er, at skulle arrangere alt muligt for ens barn, lige fra praktiske ting som at få barnet til psykolog, tandlæge etc., til at træffe beslutninger om fremtiden. Denne oplevelse, af at være både den vigtigste person i barnets liv og samtidig måske ikke 'set og hørt' af de professionelle, forstærkes, når forældre ikke oplever at blive mødt og forstået. En særlig negativ position er det, hvis man som forældre er eneforsørger, men også søskende til barnet med særlige behov i en særlig udsat position påvirkes fra moderat

til massivt. På den anden side er der også forældre, der ser 'kampen' for deres barns vilkår som en proces, der giver stolthed, selvindsigt og identitet. Dette opleves især, når der er tale om deltagelse og aktivitet i voksenfællesskaber som forældreforeninger m.v.

B: De professionelle:

Set fra de professionelle perspektiv er der en særlig opmærksomhed på og forståelse i forhold til den del af forældreopgaven, der vedrører det at skulle kontakte, koordinere indsatserne i samarbejde med de professionelle. Her ser de professionelle sig som vigtige personer, samtidig med at de også ser selvkritisk på deres opgave og måden denne løses på. Nærhed i forhold til familien er et positivt faciliterende aspekt, mens faglighed og brug af for mange ord kan medvirke til at skabe afstand. I det hele taget oplever de professionelle, at de i forhold til familien skal sikre at denne bevarer initiativ og ansvar i forhold til, hvad der skal sættes i gang.

C: Lederne:

Ledernes perspektiv på temaet 'konsekvenser for familien' er naturligt nok præget af den afstand, der pr. definition er mellem forældre som borgere og så lederniveauet. Perspektivet her er på forhold, der vedrører forholdet mellem resurser, indsats og resultater. Et interessant perspektiv vedrører den fare, der ligger i, at en begrænset problemstilling omkring et barn kan medføre at denne, uden det er begrundet, udvikler sig til en omfattende og ressourcekrævende sag.

Et andet perspektiv, der er særdeles interessant, er det forhold, at sager kan blive 'mødt' forskelligt af systemet, dets professionelle og lederne afhængige af forældrenes resurser, kompetencer og sociale placering. Dette 'møde' kan være afgørende for, i hvilket omfang, der udløses ressourcer. I det hele taget er ressourceanvendelse et tema, der optager lederne både med hensyn til indsatsen i familierne, men også i forhold til partnerskabsaftaler indgået med institutioner og skoler, og i hvilket omfang disse udnyttes optimalt ikke kun i forhold til barnet, men i forhold til hele familien.

D: Den samlede konklusion af trianguleringen; forældre, professionelle og ledere:

Konsekvenserne for familien, når der i disse er et barn med særlige behov og i en særlig udsat position, er mange, massive og forskelligartede, som det er fremgået af trianguleringen. Først og fremmest er der grund til at fokusere på det helt grundlæggende faktum, at det kan være svært overhovedet at opretholde en familie endsige et almindeligt liv med sociale relationer og engagement i det omkringliggende samfund. Alt synes at blive tonet af den særlige udfordring, der ligger i disse familier, ofte med eneforsørgere, hvor metaforen for den oplevede situation er, at det er en 'kamp', hvor der måske kan tales om ikke kun et 'offerperspektiv', men også om indsatser med flere ofre. I mødet med de professionelle og deres ledere bag, synes disse familier på en række områder at blive styrket af den tildelte hjælp, men samtidig opleves dette møde med systemet også af disse familier som et forhold, der kan belaste familien yderligere ved at føre til uenighed og ikke sjældent skilsmisse. Det er selvfølgelig ikke alene selve mødet med systemet, der fremkalder dette, men der er næppe tvivl om, at uenigheder eller forskellige syn på behov for hjælp fører til forskellig oplevelse, opfattelse og måske brud. Således kan det, at have et barn med særlige behov og i særlig udsatte positioner, siges at indebære en risiko for at familien i sig selv udvikler sig til at blive en familie med særlige behov og i en særlig udsat position. Denne udsathed som familie synes øget markant, hvis og når familierne oplever, at de professionelle og systemet er tilbøjelige til at rette fokus mod det, der ikke fungerer, og det der er forkert. På den anden side er der i de professionelle og ledernes synspunkter også et perspektiv med fokus på betydningen af, at familierne bevarer initiativ og ansvar i forhold til

at håndtere situationen. At mødet her mellem familie og system kan falde forskellig ud afhængig af forældre baggrund er særlig interessant.

10.4.5 Tema 5: Lokalmiljø

I forældreinterviewene dukker et tema op, vi ikke var forberedt på i form af oplevelser og forventninger relateret til lokalmiljøet. Dette tema indgår ikke i alle fortællinger, men der hvor det sker, er det markante og ofte mobberelaterede begivenheder, Mobning har konsekvenser i lokalmiljøet. Når skolen ikke effektivt får arbejdet med mobningen, kan den brede sig til at omfatte lokalmiljøerne og endog presse familier ud i overvejelser om at flytte. Børnene kan ikke færdes til og fra fritidsforanstaltninger eller bare færdes almindeligt, og forældrene konfronteres med mobningen, når de handler eller færdes i rundt omkring. I et enkelt tilfælde er familien blevet syndebukke i et lokalområde, og barnet har stort set ingen legekammerater. Men de har ikke økonomi til at flytte. Et lokalområde kan således være med til at forstørre og øge presset på en udsat familie. Et velfungerende lokalmiljø kan derimod støtte op eks. i kraft af en tilknyttet voksenven, hvor denne kan bruge de erfaringer, som familierne sidder inde med. Det er "vigtigt med en god dialog" også omkring dette komplekse fænomen. Flere deltager i, eller har deltaget i, f.eks. "spejder" eller andre lokale aktiviteter for at facilitere barnets sociale relationer og kompetencer. Ikke uventet er det forældrene, børnenes pædagoger og lærere, der kan fortælle noget om lokalmiljøets betydning i forhold til børn og unge i KRYDS feltet mellem almen og specialfelterne.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Som det fremgår af disse indikatorer, er det, for nogle forældre og deres børn med særlige behov og i særligt udsatte positioner, tale om særdeles markante oplevelser spændende fra afvisning til meget direkte mobning og stigmatisering. Forklaringerne herpå kan være betinget af en almen samfundsmæssig udvikling, men slår på den anden side igennem i nogle meget direkte personlige negative handlinger i og uden for skolen. Der er ikke mange positive aspekter set fra et forældreperspektiv, fraset en enkelt erfaring med betydningen af at ens barn bliver tilknyttet en anden voksenperson i lokalområdet og således bliver en vigtig anden voksenfigur.

B: De professionelle:

I de professionelles fortællinger er det tydeligt, at der refereres direkte til nogle af de opgaver og dilemmaer, der opstår i kølvandet på at skulle lede et børnefællesskab og bag dette en forældre gruppe, der efter børnenes skoletid tilsyneladende også kan være aktive med selv at konflikte eller guide deres børn i forhold hertil. De professionelle er altså klar over, at der foregår disse negative processer i lokalmiljøet, men opfatter det som svært at komme 'under huden' med og få gjort noget ved, fordi ingen ønsker at sige noget af frygt for at blive opfattet som nogen der sladrer. Begivenheder af betydning i lokalmiljøet kan vedrøre mobning som en forlængelse af det, der sker i institutionsregi, ligesom der kan opstå konflikter af etnisk karakter. De professionelle fremhæver betydningen af, at der samarbejdes i og med lokalmiljøet på tværs af det offentlige, det private og det foreningsmæssige.

C: Lederne:

Der er ikke i de to ledergrupper kommentarer til temaet 'Lokalområdet'.

D: Den samlede konklusion af trianguleringen; forældre, professionelle og ledere:

Ikke overraskende er der forskelle på perspektivet i fortællingerne om lokalmiljøets betydning afhængig af, om det er et forældreperspektiv eller et professionsperspektiv. Forældrenes fortællinger har stort set alle et udvidet tidsperspektiv, hvor begivenheder i

lokalmiljøet sættes ind i en større kontekst og inddrager flere personer og steder. Ligesom der i forældrenes oplevelse af, hvad der sker opbygges en entydig forståelse af, at der er tale om stigmatisering, og at denne i høj grad underbygges af voksnes adfærd også overfor børn, der i forvejen er udsatte. De professionelle perspektiv er i højere grad fokuseret på, hvad der kan og bør gøres for at forebygge og anvende faglige strategier i forhold til negative hændelser, der indebærer stigmatisering eller eksklusion. I den forbindelse nævnes det, at det kan være dilemmafyldt, at skulle mediere mellem forældre og andre i konflikter. Konflikter, relateret til børn med vanskeligheders skolegang, kan i lokalområderne ofte inddrage ganske mange voksne. Ifølge de professionelle er der en særlig udfordring i forhold til relationen mellem etniske danskere og andre med anden etnisk baggrund end dansk. Fra et professionsperspektiv handler det om at sætte ind med en tidlig indsats i form af et tæt forældresamarbejde allerede fra vuggestuen, og så handler det om, at inddrage ressourcepersoner fra de netværk barnet er en del af eks. i foreninger og sportsregi. Et fælles perspektiv for forældre og lærere er dog, at det kan være og ofte er en kamp at håndtere komplicerede og irrationelle konflikter, der overskrider grænsen mellem hjem, børnehave, skole og fritid.

10.4.6 Tema 6: Mobning

Fra en lang række undersøgelser fremgår det, at mobning er et tema, når man er anderledes og eks. har særlige behov og er i en særlig udsat position. Mobning har mange ansigter, men ofte samme alvorlige konsekvenser for udviklingen af tillid til andre, manglende selvtillid og i det hele taget betydningen for udvikling af selv og identitet. Mobning er en social begivenhed og proces med mange ansvarlige, der må forventes at handle velovervejet og professionelt. I de 16 forældrefortællinger viste dette tema sig at være et særdeles vigtigt element i KRYDS feltet mellem det almene og det særlige.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Mobning er generelt et stort problem i mange mellem menneskelige relationer, men det synes som om, at det, at bevæge sig i KRYDS feltet mellem det almene og det specielle, kan være en skærpende omstændighed og risikofaktor i forhold til at blive mobbet. I de 16 forældreinterview er der rigtig mange og rigtig mange alvorlige eksempler på mobning. Derfor opleves det som et markant svigt, når professionelle eller ledere ikke reagerer på mobning af ens barn, eller endnu værre at de ikke anerkender, at denne finder sted. Mobningen opleves af forældrene som alvorlig, når den foregår i skolen, men som endnu mere markant, når den foregår efter skoletid i lokalmiljøet og tilmed rammer forældrene selv. Der er eksempler på hele kvarterer, der er præget af mobbekultur og tilligemed en mobbekultur, der forløber over flere generationer. Ikke så mærkeligt er det positivt, når forældrene oplever moralsk støtte og konkret handlen fra de professionelle og systemets side.

B: De professionelle:

For de professionelle er mobning en erkendt udfordring, og der er en høj grad af viden om mobningens mange også nyere fremtrædelsesformer blandt andet i kraft af de nye medier som eks. mobiltelefoner og muligheden for med billeder eller SMS at udføre subtile former for mobning. De professionelle er optaget af, om der er vedtagne mobbepolitikker eller andre tiltag, der kan bremse mobningen, ligesom forebyggelse er et vigtigt perspektiv. De professionelle har også blik for deres egen blinde pletter i forhold til at se og gøre noget ved dette fænomen.

C: Lederne:

Fra et lederperspektiv er der fokus på mobningens betydning for eksklusion og de professionelle opgave i forhold hertil. At vise ansvarlighed og forholde sig aktivt involverende fremhæves som vigtige indsatser for professionelle. Lederne har også fokus på de mere subtile former for mobbedynamikker, der kan knytte sig til, hvem der mobber hvem, og hvilke sociale positioner de forskellige har, der eventuelt kan føre til forskelsbehandling af børn og forældre. Svaret på mobning er at støtte udviklingen af ligeværdige venskaber mellem børnene, og i denne sammenhæng har de professionelle teamorganisering en vigtig funktion. Der skal således etableres mulighed for at teams uddannes og får mulighed for at anvende diverse metoder og koncepter i arbejdet med at forebygge mobning. Men også på netværksniveau er det nødvendigt at støtte forældre og netværk i boligområder for at forhindre mobning.

D: Den samlede konklusion af trianguleringen; forældre, professionelle og ledere:

Omkring temaet mobning er der i høj grad tale om stort set de samme holdninger og forventninger til, hvordan der skal arbejdes med dette relations ødelæggende fænomen, hvad enten det er forældre, professionelle eller deres ledere, der udtaler sig. Disse synspunkter skal ikke gentages her.

10.4.7 Tema 7: Mening og vendepunktshistorier

I forældrenes fortællinger om deres børn og dem selv er det helt forventeligt, at der fokuseres på, at fortællingen kommer til at fremstå meningsfuld, i og med forældrene netop med fortællingen søger at etablere en sandsynlig sammenhæng mellem det der skete, som så måske medførte noget andet. Med andre ord er fortællingen en læringsmulighed, der især, når der er tale om vendepunktfortællinger, rummer muligheder for at lære om sig selv og andre. Derfor bliver dette tema også vigtigt i interviewene, når fokus er på indikatorer for inklusion m.v.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Med den markante overvægt af positive fortællinger om aspekter i forældrenes møde med de professionelle er der en række opbyggelige muligheder for at forandre og udvikle samarbejdet omkring sagsbehandlingen. Først og fremmest er det helt entydigt, at forældre oplever, at mødet med den fagligt kompetente professionsuddannede er afgørende for deres oplevelse af mødet med systemet. Forældrene vil gerne inddrages i et samarbejde med sådanne professionelt agerende professionelle og med dem mødes i en gensidig respekt for hinandens interesser og ønsker. Forældrene sætter især pris på dette møde, når den professionelle bryder et hidtil dominerende mønster i forhold til, hvad der er problem, og hvad der er løsning. Men forældrene understreger også betydningen af, at der sker en reel læring og udvikling, hvor de professionelle gerne må og helst skal stille krav til både børn og forældre.

B: De professionelle:

De professionelle blik for hvilke indikatorer, der ligger til grund for en 'god eller en ikke god' oplevelse af mødet med systemet, er ganske klar og peger på vigtigheden af at basere det professionelle arbejde på tidlig indsats, anerkendelse, gennemsigtighed og inddragelse. Disse tilgange, kombineret med et blik for, at det, der synes at lykkes, skal der være mere af i sagsbehandlingen, er nogle af de stier, der af de professionelle peges på som veje at gå mod forbedret samarbejde med forældrene. I forhold hertil nævner de professionelle to demotiverende faktorer, der har indflydelse på de pædagogiske resultater i dagtilbud og skole. Det er dels tabet af deres egen motivation i forhold til sagsforløb, der ikke synes at

føre til nogen positive forandringer. Dels er det frustrationer i forhold til de politiske beslutninger, der synes at modarbejde en solid professionsbaseret indsats. Dermed optegnes et noget ambivalent perspektiv for professionernes selv – og opgaveforståelse, der uden tvivl spiller en væsentlig rolle ikke mindst i forhold til eks. planer om implementering af mere inklusion i skole og dagtilbud.

C: Lederne:

I indikatorerne for 'den dårlige' og 'den gode historie' ses en entydig besindelse i ledergruppen på at påtage sig det ansvar, man som leder har og bakke op om indsatser og sagsbehandling. At gøre dette er nødvendigt for at kommunikationen til professionsniveauet og forældrene bliver klar og entydig, også selv om beslutninger i første omgang ikke opfattes som positive. Lederne understreger således nødvendigheden af faglighed og feedback i forhold til, at de som ledere kan agere fornuftigt i den mellemløst position, der er deres lod. Endelig er det i kraft af denne position, hvor man som leder kommer mange steder i systemet, tilsyneladende muligt at opnå en særlig mulighed for at sammenligne og vurdere hvad der giver resultater i det sociale og det pædagogiske arbejde.

D: Den samlede konklusion af trianguleringen; forældre, professionelle og ledere:

Trianguleringen af de tre perspektiver i fortællinger og fokusgruppeinterview er ikke så kompliceret i forhold til dette tema. I alle tre positioner er der fokus på betydningen af, hvad der netop karakteriserer den særlige opgave som forældre, professionelle og ledere, og at den rolle, så at sige skal udfyldes 'som en del af kontrakten'. Alle peger på, at der, for at skabe de 'gode historier', skal fokuseres på det positive i en åben dialog og positiv inddragelse, hvor de professionelle demonstrerer kompetent sagsarbejde og ledelse. Dette fælles perspektiv om at påtage sig ansvaret for forældreskab og vise sit barn kærlighed, demonstrere faglig kompetence til at lede et barns udvikling og læring, samt den overordnede ledelse af processerne i og imellem passagerne forældrene og deres børn har bevæget sig i, er et konstruktivt perspektiv også for de dilemmafyldte processer, der foreligger, når et barn skal inkluderes, eller måske endda kortere eller længere tid skal ekskluderes til andet pædagogisk miljø. Alle tre perspektiver rummer ligeledes et fokus på betydningen af at få fortalt sin historie, fordi det at fortælle giver et umiddelbart feedback, og fordi fortællinger ofte vil blive struktureret som en undersøgelse af, hvad der skete, og især hvad der skabte en forandring og dermed blev en vendepunktshistorie. Dette karakteriserer i særlig grad forældrenes perspektiv, der netop gennem fortællingen får formuleret nye perspektiver, der er mere indsigt – og dermed meningsfulde.

10.4.8 Tema 8: Venskaber og sociale kompetencer

I forældreinterviewene viste det sig, at der var en række vigtige udsagn om betydningen af venskaber og udviklingen af sociale kompetencer for deres børns udvikling. Det viste sig, at der generelt var tale om en høj prioritering af, hvor meget det betød for deres børn at have nogen at lege med og være sammen med. Dette tema bliver stort set ikke berørt af de professionelle eller lederne, hvorved temaet 'venner og sociale kompetencer' alt overvejende er et forældreperspektiv. Der indgår således ikke udsagn fra de professionelle eller lederne i forbindelse med tema 8.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Med disse indikatorer er det et forældreperspektiv, der afslører, hvordan man som forældre bliver henvist til en tilskuerrolle i forhold til ens barns muligheder for at etablere sociale relationer og venskaber. Et eksempel på dette er processen med etablering af et efterskoleophold, hvor fremtiden fuldt og helt alene er barnets egen nye arena og rum med mulighed

for succes eller fiasko. Der er her tale om en dobbelt sårbarhed, idet barnet af omgivelserne kan synes uinteressert eller 'hård', men barnet beskytter i virkeligheden blot sig selv mod endnu et nederlag. Dette er et reelt dilemma og Catch 22 situation, hvor det næsten, uanset handlingen, blot vil komplicere situationen yderligere. I det hele er der tale om en udsat position i børnefællesskabet, der forstærkes yderligere af forholdsvis hyppige skole – og bo skift. Til at modvirke en isolation er det vigtigt, at ens barn er ønsket og vælges som legekammerat af de andre i lokalområdet, selv om man går i en anden skole eller klasse. En vigtig hjælp hertil er, hvis man som barn en gang har været en del af et fællesskab i lokalområdet og i klassen, så er det ikke så svært at reetablere sig med netværk og sociale relationer. Hvilket ligeledes lettes når forældre er aktive i forhold til at være praktiske hjælpere og formidlere for eks. legeaftaler. I det hele taget synes fleksibilitet og opgør med 'plejer' nødvendig, idet det tilsyneladende også viser sig, at dreng – pige kombinationen i legerelationer, eller 'være sammen relationer', kan være mere oplagte end dem mellem dreng – dreng eller pige – pige.

B: De professionelle:

Der er ingen kommentarer til dette tema.

C: Lederne:

Der er ingen kommentarer til dette tema.

10.4.9 Tema 9: Fremtid

I forældreinterviewene er der naturligt nok et særligt fokus på deres børns fremtid. Dette gælder både den nærmeste fremtid, men også forventninger i forhold til den mere fjerne fremtid er temaer i fortællingerne. Dette fokus, hvor en tidsfaktor er i spil, afspejles tillige med i det forhold, at for forældre er tid tæt forbundet med afgrænsede sociale og/eller pædagogiske foranstaltningmæssige forløb eller skift mellem institutioner, klasser eller skoler. På den måde bliver fremtiden et tema, der, måske for forældre til børn med særlige behov og i særlige udsatte positioner, oftere popper op, end det almindeligvis er tilfældet for forældre. Dette fokus på fremtid er ikke til stede i nogen af udsagnene i de fire fokusgruppeinterviews med de professionelle eller lederne, hvorfor dette tema 9 udelukkende analyseres på basis af forældrecitater.

Konklusioner på grundlag af analysen:

A: Forældrene:

Fremtid er en væsentlig faktor i forældreperspektivet. For alle forældre, der eksplicit indtager dette perspektiv, er der tale om at en succesfuld fremtid afhænger af, at der (fortsat) er tale om støtte og vejledning i forhold til valg af uddannelse og arbejde og gennemførelse af disse forløb. Færre forældre gør sig tanker om deres børns fremtidige status som voksne med hvad dertil hører. Et gennemgående tema er håb i form af håbet om, at det skal gå godt. Hermed er det samtidig klart, at forældrene af gode grunde er usikre på, hvordan det skal gå deres børn. I den sammenhæng er der grund til at bemærke, at for nogle forældre vil det ikke være ønskværdigt, hvis deres børn ender med at blive kontanthjælpsmodtagere.

B: De professionelle:

Der er ingen kommentarer til dette tema.

C: Lederne:

Der er ingen kommentarer til dette tema.

10.5 Overgange: Kritisk realistisk dimension

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Honneths teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

Bemærk: I forbindelse med præsentationen af kritisk realisme blev tre temaer passager, anerkendelse og implementering fremlagt som centrale for kvaliteten af møder, rutiner, faglige handlinger mv. i KRYDS feltet. I det følgende følger en analyse baseret på anvendelsen af kritisk realisme og retroduktion i forhold til udvalgte temaer.

10.5.1 Passager

I det følgende vil vi se på, hvilke mekanismer og strukturer, der er på færde i det underliggende niveau, som også har betydning for fremtrædelsesformerne og dermed ovennævnte konklusion.

Overgangene ses og forstås forskelligt af de forskellige informanter afhængig af deres positioner i feltet. Vi vil her anvende teorier om ritualer til at forstå, hvad der sker i overgangene og indplacere de forskellige aktørers rolle i overgangsritualerne. Vi anvender begreberne og modellen, som er beskrevet ovenfor i teori afsnittet. Vi vil se både på eksempler på den gode historie og på den mere problematiske historie. Der kan være forskellige udgaver af fortællingen, og den kan vandre forskellige veje.

Fortællingerne om overgange kan tage sin begyndelse i både relativt velfungerende sammenhænge, der dog repræsenterer et special tilbud som barnet udvikler sig ud af, utilfredsstillende specialtilbud, hvor tilbuddet skal ændres eller tilbud i en normalklasse, som er utilfredsstillende og som skal ændres.

Initialfasen:

Initialfasen er den fase, hvor forældre, professionelle omkring barnet og barnet selv erkender og beslutter, at der skal ske en forandring i forhold til den nuværende tilstand – og hvad forandringen skal bestå i. Denne fase har meget til fælles med en afklarings-proces eller en diagnostiseringsproces og er sammenvævet med disse. For nogle børn kan det således være en meget lang og usikker proces, hvor både børn og forældre er usikre på, hvad der skal ske og sker.

For de børn, der er repræsenteret i undersøgelsen, forløber processen meget forskelligt. Diagnoserne er forskellige, og nogle børn er karakteriseret ved, at deres vanskeligheder i langt højere grad ligger i forhold til det omgivende miljø. Beslutningerne i initialfasen kan

således være af forskellig beskaffenhed og kan være fremdrevet af forskellige faktorer. Mobning er her en væsentlig faktor i flere situationer, og i et tilfælde er der tale om, at forældrene i klassen indkalder til et forældremøde for at få et barn ekskluderet af klassen. I andre situationer sker der ikke en egentlig beslutning, men børnene ophører bare eller føler sig presset ud af klassen.

Fasen er stærkt præget af professionelle vurderinger i forhold til børnene og samarbejde mellem professionelle og familie. De professionelles faglige vurderinger bliver således centrale, og det bliver helt afgørende om samarbejdet, både mellem de professionelle og familien og de professionelle imellem fungerer, ligesom det også er af afgørende betydning, hvilke muligheder der er for at tilrettelægge egnede tilbud eller foranstaltninger for børnene og deres familier.

Flere af børnene oplever skift begrundet i at tilbuddene ikke er tilstrækkeligt kvalificerede – enten har den første visitation været for ukvalificeret, fejlvurderet, eller også har det gode tilbud ikke været til rådighed på det aktuelle tidspunkt. I et tilfælde ser vi, at forældrene må sende barnet på efterskole, da kommunen ikke har et egnet tilbud i overbygningen, og her har forældrene i meget høj grad selv styret og handlet i forhold til denne fase (ligesom de i øvrigt har gjort i alle andre faser). For de børn, der flytter over kommunegrænser, gælder det, at der er vanskeligheder med overførselen af papirer, hvilket sinker fasen noget – både i de situationer, hvor familien har besluttet sig, og bare venter på, at det offentlige system skal følge efter og få koordineret og truffet de nødvendige beslutninger og i situationer, hvor der sker kommunikationsbrist, personale-udskiftninger eller andre forhold gør sig gældende. Forældrene synes generelt, at det tager lang tid, og at de må kæmpe for at få deres og barnets synspunkter og behov sat på dagsordenen og tilgodeset. De oplever, at rigtig mange er inde over i beslutningsprocessen, der trækker unødigt langt ud, men de giver også udtryk for at beslutningsprocessen helst skal være kvalificeret!

De professionelle giver udtryk for, at det er en kompliceret fase, hvor mange forhold spiller ind. Dels er det den fase, hvor man taler med forældrene om, at der er noget galt med deres barn, hvor forældrene er mere eller mindre forberedte på det – og hvor de professionelle og forældrene har forskellige fortællinger. Det fungerer bedst i de situationer, hvor man kender hinanden i forvejen, og visitationen foregår indenfor institutionen. Når der skal ske visitation mellem sektorer og institutioner kommer man ind i kompetenceforhold, sektoransvarlighedsforhold og forskellige forståelser og perspektiver på det faglige arbejde, hvilket kan være en barriere – men også en kvalitet i arbejdet, da flere perspektiver kan kvalificere arbejdet. De professionelle – og forældrene selv oplever dog, at det kan være meget svært for forældrene at overskue og navigere i denne proces, og at de synes, at den tager for lang tid. I forbindelse med de almindelige skift mellem f.eks. børnehave og skole oplever de professionelle det som væsentligt at lave overleveringsmøder.

Blandt lederne bliver der givet udtryk for vigtigheden af at arbejde bevidst ud fra bestemte perspektiver i denne proces, således at problemforståelsen og tilgangen til barnet og familien bliver præget af en mere nuanceret ressourcetilgang frem for en "fejlfinderkultur". Her bliver også f.eks. lærerens relation til barnet og forældrene problematiseret. Lederne problematiserer også temaet "økonomi" og "ressourcer" og mener, at forældrene oplever, at der er for få ressourcer, og at de venter i lang tid. Lederne prioriterer ikke diagnosen ret højt, men fokuserer på afdækning, afklaring og kvalificering af processen og mener, at forældrene nok bør inddrages mere i denne fase og få fasen "highlighted".

Separationsfasen:

I denne fase tager barnet afsked med sin hidtidige klasse/stue/ og forbereder sig på skiftet. I denne fase vil de voksne omkring barnet tage kontakt til modtagende institution for at lette barnets overgang, og barnet vil måske komme på besøg på det nye sted.

Separationsfasen er ikke særlig godt beskrevet i materialet, men i nogle tilfælde kan man tale om at faserne overlapper hinanden, og at beslutningerne i initialfasen bliver gradvist udført, så separationsfasen kommer til at vare længe. Enkelte børn får f.eks. enkelte timer i normalklasse på en anden skole end der, hvor de går og overgår gradvist hertil.

Der er i forældreinterviewene kun beskrevet to situationer, hvor der i denne fase har været besøg før opstart. I den ene var lederen af institutionen ikke indstillet på, at barnet skulle starte, men kommunen mente godt, det kunne gå. I den anden var det forældrene, der arrangerede kontakten og i øvrigt også arrangerede afsked med tidligere skole.

En af lederne giver et eksempel på, at en 5årig var med til udslusningsmøde, *"og bagefter var kanonstolt over at have deltaget i sådan et møde om forventninger til ham selv og så videre"*.

Den liminale fase:

I den liminale fase er barnet karakteriseret ved en "hverken, eller" position. Det er ophørt i sin tidligere sammenhæng, klasse, institution osv. og har gennemlevet initialfasen og separationsfasen mere eller mindre vellykket. Det kan således ikke identificere sig i forhold til sin hidtidige status og position, men er på vej til noget andet og noget nyt, som det måske har begreb om, men ikke kender. Barnet er i "ingenmandsland" og er "usynlig". Denne fase rummer mulighed for udvikling, men den kræver også passende støtte og guidning. Barnet skal have redskaberne til at kunne gennemgå den transformation, der er nødvendig i denne fase. Alle faser er vigtige i den forbindelse, både som forberedelse og genindlemmelse. Vi vil dog i denne sammenhæng se på den liminale fase isoleret og efterfølgende samle op på, hvilke mekanismer og strukturer der er på færde.

I den liminale fase ses de professionelle at være fraværende. Der er ikke kontakt mellem de professionelle og familierne i overgangsperioden – eller materialet siger meget lidt om det. Hvis der er professionelle i denne fase, er det i form af socialrådgivere eller anden form for støtte i hjemmet. Det er en fase, der tilsyneladende som udgangspunkt er præget af fravær af professionelle, altså en fase, der udspiller sig indenfor den private familiemæssige sfære og således er afhængig af den enkelte families evne til og mulighed for at tage hånd om situationen. De professionelle aktiviteter i denne fase kan betragtes som parallelle aktiviteter i form af overleveringer fra hidtidig til fremtidig foranstaltning – en overlevering, der er forskellige erfaringer med. Der rejses problemstillinger omkring samtykke fra forældre, som de fleste professionelle ikke ser som et problem at få. Nogle skoler vil ikke have overleveringer fra støttepædagogerne eller et for tæt samarbejde med specialskolerne. Der kan være kampe i feltet om hvilke sandheder, der er de gældende, og hvem der har definitionsmagten i hvilke situationer. Lederne understreger vigtigheden af kommunikation mellem parterne; dialogen er central. Feltet omkring overleveringer og kommunikation mellem parterne kan ifølge de fleste informanter forbedres. Der er i materialet flere eksempler på kiks i overleveringssituationerne.

Lederne giver eksempler på frustrerede forældre, der efter pres fra de professionelle har indvilget i specialforanstaltninger for deres barn og så i visitationsudvalget har fået afslag. Det kan diskuteres, om disse forældre på vegne af deres barn, har truffet beslutningen om flytningen og er i den liminale fase, bevidsthedsmæssigt på vej til noget nyt og i hvert fald

på vej til at acceptere forældreskab til et barn med særlige behov. I så fald bliver afslaget et tilbageslag frem for den reintegration og nyorientering, de havde forestillet sig.

Den liminale fase er en meget central fase, men det er samtidig den fase, der er svagest belyst.

Reintegrationsfasen:

Barnet er nu klar til at blive indlemmet i den nye sammenhæng og vil kunne identificeres via sin nye status. Dette indebærer imidlertid, at barnet bliver indlemmet, altså taget imod i overensstemmelse med barnets behov.

I materialet ses mange forskellige strategier i forhold reintegrationsfasen, der for nogle er kort og for andre varer længe. Forældrene beretter i de situationer, hvor reintegrationsfasen lykkes, men hvor der har været svigt i de tidligere faser, om professionelle, her specielt lærere, der har ydet en ekstraordinær indsats og dermed sikret en vellykket inklusion. De strategier, der ses, kan bestå i, at barnet i forbindelse med overgang til almen klasse fra specialklasse på samme skole bliver fulgt over i starten og fortsætter med at komme på besøg og have specialgruppen som et fristed, hvor man kan læsse af og være kravfri et øjeblik. Barnet kan få støttetimer, evt. overført fra en tidligere foranstaltning, eller barnet kan få enkelte specialtimer i udvalgte fag. I en situation har forældrene sørget for, at barnet bevarede en daginstitutionsplads lokalt, så det sociale blev bevaret. Barnet kom i klasse med vennerne ved overflytning fra specialklasse til almen klasse. I et andet tilfælde startede barnet i almenklassen i enkelte fag, hvor han kunne være med og efter nogle år blev han inkluderet i klassen med støtte. Fælles for de gode historier ser ud til at være, at nogle sociale relationer er blevet bevaret eller opbygget og har fungeret. Dermed har de kunnet bære igennem enkelte kiks i forhold til det faglige – og der har i høj grad været aktive forældre og engagerede professionelle inde over. I andre situationer lykkes reintegrationsfasen ikke så godt. Nogle børn starter op uden støtte eller tilstrækkelig støtte og nogle af de professionelle beskrives som værende negativt indstillet overfor opgaven på forhånd. I disse situationer efterlades børnene i en liminal tilstand udenfor den eksisterende sociale sammenhæng og uden en ny identitet, som svarer til den sammenhæng, de formodes at skulle agere i.

Finalfasen:

Det er flere eksempler i casene på, at børnene når finalfasen i en normalklasse – eller i en specialklasse. I historierne fra normalklassen er der i alle de 5 historier forskellige strategier i forhold til reintegrationen i normalklassen og fastholdelsen i den. Kun et af de børn, der når finalfasen, får ingen støtte, men han bruger til gengæld specialklassen og lærerne der som ventil og fristed. De andre børn får forskellige former for støtte, men oplever alle normalklassen som sin primære klasse. Et af børnene har samtaler med en AKT lærer og kommer i en speciel klasse et par timer om ugen, hvor hun får lov til at tage veninder med en gang imellem, en anden får lidt ekstra hjælp, men moderen forventer, at det falder væk – og det er i orden, En tredje får støttetimer – men det fortsætter ikke i overbygningen, så han må på efterskole. Den sidste går nogle timer i specialklasse, men det er normalklassen, der er "hans" klasse og det bliver således vigtigt, hvordan skemaerne kommer til at passe, så han kan have de timer, hvor han klarer sig sammen med klassen. Det er ikke altid lige let. Historierne i en specialklasse for børn i overbygningen er historier om børn, der har været meget igennem og er kommet i et lille beskyttet miljø, hvor de er blevet taget godt imod at både børn og voksne – og hvor man arbejder bevidst med inklusion i klassen – og med at skabe en meningsfuld hverdag – og kvalificerede rammer for læring.

To cases - eksempler på børns overgange, der ikke fører til finalfasen:

Drengene går på specialskole med mere eller mindre atypiske ADHD diagnoser eller beskrivelser. De er begge normalt begavede og lærer så vidt vides normalt på specialskolen. Det fungerer i det hele taget godt på specialskolen, og man vil nu inkludere dem i normalklasser på hver sin skole. Begge drenge var testet til 3. klasses niveau og havde så vidt vides alderen, men man valgte at sætte dem i 2. klasse for at lette overgangen for dem. De var altså foran – begge forældrepar pointerer dette.

Initialfasen

I materialet er der i den ene case ingen beskrivelser af initialfasen og separationsfasen, og i den anden er der en beskrivelse af et besøg på SFO 'en, hvor lederen ikke mente, at de kunne "magte opgaven". Der er heller ikke noget i materialet, der skulle angive, at forældrene ikke har været enige i skiftet til normalklasse, tvært imod giver begge hold forældre udtryk for et ønske om normalklasse til deres børn, men at specialklassen under de givne omstændigheder på nuværende tidspunkt er bedst (efter flytningsforsøgene). Hvordan forældrene har klaret den liminale fase, og om der har været overlevering mellem de professionelle er der heller ingen oplysninger om.

Reintegrationsfasen

I forbindelse med reintegrationsfasen var der for begge børnenes vedkommende ingen støtte. I den ene case fortsatte man med en overleveringsbog, som også havde været anvendt på det tidligere sted, men der blev kun beskrevet negative hændelser, så den mistede sin betydning. Der var ikke henvendelser fra skolen før det blev så alvorligt, at skolen havde sat en AKT lærer på. Drengen blev moppet, og forældrene følte sig udpeget som årsag til barnets adfærd. På forældrenes initiativ blev barnet flyttet tilbage til specialskolen, hvor det hurtigt faldt til igen.

I den anden case blev klasselæreren ret hurtigt syg (af andre årsager formodes det) og der kom vikarer og skiftende lærere. Han var ofte oppe at slås – også med de voksne. Tilbud fra specialskolen med viden om en anden tilgang til barnet, blev afvist. Efter forældrenes voldsomme pres blev han flyttet tilbage til specialskolen og kom efter nogen tid helt tilbage i normal gænge.

Vi kan se, at her er det gået helt galt i reintegrationsfasen. Om det rækker tilbage til svigt i tidligere faser kan vi ikke vide noget om, men der har ikke været iværksat tilstrækkelige initiativer til at inkludere de 2 børn socialt. Fagligt har de begge været foran og har måske kedet sig, som det ene hold forældre siger. Man kan hævde, at begge børn har været efterladt i den liminale fase og ikke har fået mulighed for reelt at blive inkluderet i de nye fællesskaber. De har ikke kunnet bruge de færdigheder, de har med sig fra den anden virkelighed, og selv om de måske i den liminale fase har været indstillet på at skulle lære noget nyt og skulle indgå i nye sammenhænge – vi har ikke grund til at tro andet – så er de ikke blevet modtaget adækvat. De har således ikke haft mulighed for at tilegne sig normalsystemets koder og en identitet som "normale", men har været henvist til at udvikle de strategier, de kendte til i forvejen. De har måske ikke har været hensigtsmæssige, men medvirket til cementering af deres "hverken eller" identitet, deres identitet som anderledes – eller urene. Begge drenge vender tilbage til den oprindelige skole og falder tilbage i vant gænge – men har oplevet ikke at kunne gennemleve den liminale fase – og vil således senere få sværere ved at hægte sig fast på "den anden side" og blive reintegreret i normalsystemet.

En case - eksempel på overgange der fører til finalfasen:

Der er tale om et barn med specifikke vanskeligheder, og der kommer støttepædagog på allerede i børnehaven. Han bliver diagnosticeret i en proces, hvor en kvalificeret professio-

nel står for koordineringen, hvor de i øvrigt møder kvalificerede professionelle. Han kommer i specialklasse – man ved det er i en periode – men kommer i den SFO, hvor også hans tidligere venner fra børnehaven går. Da han er klar til at skifte til normalklasse, kommer han i den klasse, hvor vennerne fra SFO' en går, så han har den sociale del intakt. Der sker kiks i forhold til overlevering af papirer og meldinger til forældrene omkring flytningen, men der sker en mundtlig overlevering via klasselærerne. Der kommer således ikke støtte på det første år, men en engageret klasselærer, den sociale stabilitet og forældrenes opbakning betyder, at barnet bliver inkluderet i klassen og opfatter den som sin egen. Han vil således helst være i klassen og helst ikke være for meget i specialklasse, hvor han får støttetimer nu. Dette er eksempel på et forløb, hvor skiftene ikke på noget tidspunkt har handlet om hele barnets liv udenfor hjemmet, men primært har omfattet de dele, der repræsenterer den mere faglige udvikling. Det ser således ud til at repræsentere overgange, der ikke er så sårbare – og hvor der også kan være plads til lidt professionelt koks – specielt, hvis der også er professionelle, der er villige til at kompensere via sin indsats.

Sagsbehandlerskift:

Der er i materialet en del udsagn, både i forældreinterviewene og i interviewene med de professionelle og med lederne vedr. sagsbehandlerskift. Begge kommuner har til syne- ladende været belastet med et højt gennemtræk af sagsbehandlere og i øvrigt mange sagsbehandlerskift. Skiftene har tydeligvis stor indflydelse både i forhold til den enkelte familie, der er således meget stor forskel på historierne ved mange skift, og når man har haft samme sagsbehandler i flere år, hvor det sidste er klart at foretrække.

Lederne hævder dog, at det er et problem, der er i aftagende, og at der er en større grad af stabilitet på vej. Der har været meget turbulens på området i forbindelse med struktur- reformen, men kommunerne er nu ved at finde sit leje igen og er på vej mod en roligere periode med mere stabilitet på den professionelle side.

10.6 Analyser; syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Honneths teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og eksklude- rende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

Som en afsluttende analyse af de mange fokusgruppeinterview gennemføres her en sammenføring af et hermeneutisk og et kritisk realistisk perspektiv. Med denne analyse sammenføres tolkning og retroduktion med den hensigt at sandsynliggøre de mange oplevelser i KRYDS feltet hvor forældre, professionelle og ledere hver for sig er 'stemmer',

der repræsenterer forskellige perspektiver, hvor det er vigtigt at afdække tendenser og dilemmaer for at kvalificere arbejdet i KRYDS feltet. Der vil i det følgende blive sat fokus på de vigtigste af de ni temaer mens de resterende vil blive indarbejdet hvor dette er oplagt.

10.6.1 Passager, anerkendelse og implementering af opgaver

Et første overblik vedrører temaet **passager** og spørgsmålet om hvordan inklusion fremmes i initialfasen, i separationsfasen, i liminalfasen, i reintegrationsfasen og i finalfasen.

Initialfasen:

For forældrenes vedkommende, når de på den ene side er lyttende i forhold til mulighederne, og samtidig er meget bevidste om, hvad det er, de ønsker skal ske for deres barn i den proces, der ligger foran i forhold til visitation og foranstaltning.

For de professionelle vedkommende, når de er nogenlunde enige med hinanden om de pædagogiske løsninger, og disse er i overensstemmelse med kommunens børn og unge politik om adgang eller udelukkelse i forhold til praksisfællesskaber.

For ledernes vedkommende, når forældrene i processens start inddrages, og det forklares, at intet er fastlagt, men at alle er i en fase af nysgerrighed og mulighedsfokuseret frem for allerede at lægge sig fast på en bestemt opfattelse, foranstaltning eller for den sags skyld 'diagnose'.

Separationsfasen:

For forældrenes vedkommende, når de tør overlade deres børn til de nye voksne og nye kontekster, hvor de mærker imødekommenhed og dermed muliggør inklusion.

For de professionelle vedkommende, når disse stiller sig til rådighed som signifikante voksne, der repræsenterer myndighed og samtidig kan agere som tilknytningspersoner

For ledernes vedkommende, når der er særlig opmærksomhed på visitationsprocessen, og at der i denne sammenhæng etableres en fornuftig balance mellem tilpasning til det nye og fastholdelse af det gamle.

Liminalfasen:

For forældrenes vedkommende, når man fastholder ønsker og visioner og presser på i forhold til beslutninger her og nu, mens der bakkes op om barnet med eks, hjælp til at blive kørt frem og tilbage til tidligere kammerater etc.

For de professionelle vedkommende, når disse er aktive i forhold til at fremme positive relationer og forhindre mobning og andre negative processer i de nye praksisfællesskaber

For ledernes vedkommende, når der i denne fase er en særlig opmærksomhed i forhold til at afdække skiftende behov for støtte samt akut eller spontant at bevilge den nødvendige hjælp.

Reintegrationsfasen:

For forældrenes vedkommende, når de aktivt støtter relationerne i de nye sociale kontekster.

For de professionelle vedkommende, når der ydes den nødvendige hjælp, og der stilles udviklende krav til, såvel det sociale som det læringsmæssige, og professionelle måske helt konkret følger med barnet over i den ny kontekst.

For ledernes vedkommende, når der handles fleksibelt i forhold til ikke pr. automatik at fastholde barnet i en foranstaltning, men være åben for nye skift.

I forhold til temaet **anerkendelse** og spørgsmålet om hvornår og hvordan inklusion fremmes i den private sfære, den retslige sfære og den solidariske sfære.

Den private sfære af forældrene indtages en position, der handler om at beskytte ens barn, af de professionelle udøves en respekt for familiens integritet, uanset at man som profes-

sionel ikke er enig i familiens dispositioner, og af lederne defineres en slags kontrakt på, med hvad og hvordan familien forventes at blive støttet.

Den retslige sfære af forældrene kommunikerer et forventningsniveau i forhold til hvilke forpligtigelser til barnets fremmøde, lektier og deltagelse, der skal klares og med de professionelle aftales, hvilke mål og midler der skal aktiveres, samt at lederne i forbindelse med sociale hændelser i familien fastholder ledelsesopgaven i forhold til at sørge for læringsmiljøer og andre faciliterende hjælpeforanstaltninger.

Den solidariske sfære af forældrene så vidt muligt sørges for, at deres børn får adgang til børnefællesskaber, at de professionelle på alle måder i de formelle læringsfællesskaber forsøger at fremme et fokus på kompetencer, og at lederne fra deres metaperspektiv er med til at udfordre chancen for, at barnet ikke bliver en katebald mellem skiftende foranstaltninger og herunder for mange forskellige voksne.

Endelig er der i forhold til det tredje tema om **implementering** fokus på hvad forældre, medarbejdere og ledelse mest optimalt kan bidrage til at fremme inklusion.

Forældre inddrages og gøres medansvarlige for beslutninger om deres børns inklusion i dagtilbud og skole samt får konkrete roller i forhold hertil.

Medarbejdere i kraft af ressourcer som uddannelse og tillid fra forældre og ledere tør agere ikke mindst i forhold til andre forældre, der har en bestemt ekskluderende mening om andre børn i fællesskabet.

Ledelse med deres lederkompetencer udfolder iderigdom og kreativitet i forhold til at finde nye måder og organisationsformer for børnenes praksisfællesskaber, og ikke er bange for at påpege urimeligheder overfor overordnede.

Med disse mange delkonklusioner er der lagt spor ud til en endelig konklusion med fokus på den professionelles indsats i det KRYDSFELT mellem det almene og det specielle, der er 'hovedfokus' i denne rapport.

Del 4:

11. Samlet konklusion

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer Honneth's teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

Med denne afsluttende konklusion sammenfattes de resultater, vi har vægtet af den gennemførte tolkning og retroduktion af empirien samt de gennemførte analyser af såvel de to kommuners børn og ungepolitik som på analysen af karakteristika for gældende lovkomplekser. Konklusionen vil indfange nogle af de mekanismer og indikationer for "Hvad det er i den professionelle indsats, der gør en forskel på, om handlinger virker inkluderende eller ekskluderende set ud fra et medborgerperspektiv" i KRYDS feltet mellem særlige og almenindsatser. Der relateres ligeledes til konklusioner i forundersøgelsen. Konklusionen vil der være opbygget på basis af nye temaer, der fremstår ved gennemgang af analyserne på tværs. Mekanismerne og indikationerne vil efter hvert tema blive opsummeret i form af fokusområder for indsatserne. Konklusionen er således ikke udtømmende for alle de mekanismer og indikationer i materialet, der vil kunne skrives frem til en konklusion. De fem tværgående kategorier i konklusionen er:

- Børnesyn og familiesyn
- Organisering, koordinering og resurser
- Tid, tidlig indsats og timing
- Relationer og netværk
- Fleksibilitet og respekt

11.1 Børnesyn og familiesyn

Først og fremmest er der grund til at fastslå, at rammerne for den professionelle indsats i form af love og bekendtgørelser synes at slå igennem i forhold til professionernes selvforståelse og opgaveforståelse. Afhængig af netop indsatsområdets lovgrundlag synes der at være forskel på opgaveforståelse og hermed børne- og familiesyn²⁸. Det klare individperspektiv i Folkeskoleloven synes i høj grad at afspejles i den professionspraksis, der vedrører skoleområdet fra skole til PPR og dermed baseret på et psykomedicinsk perspektiv med et stærkt fokus på det individuelle, og det der er 'problemet' i form af

²⁸ Se afsnittet om lovgivningsdiskurser p. 36

kognitive, sociale, socioemotionelle osv. dysfunktioner. I forhold til dagtilbudsområdet og førskoleområdet er Lov om Dagtilbud og Serviceloven i langt højere grad centreret omkring et sociologisk perspektiv med fokus på sociale og relationelle processers betydning for dysfunktioner. Først når vanskelighederne og de pædagogiske og sociale udfordringer antager mere omfattende karakter skifter professions perspektivet gradvist til et psykomedicinsk perspektiv.

Det organisatoriske paradigme er stærkt repræsenteret i både skoleområdet og førskoleområdet ved lederne. De er mest optaget af perspektiver, der vedrører administrative, ledelsesmæssige og økonomiske faktorer og dermed indskriver de sig i en organisatorisk forståelse af, hvornår en indsats er relevant og i hvilken form, den kan iværksættes. Dette organisatoriske paradigme er således afgørende for, i hvilket omfang ledelsen er positiv eller det modsatte i forhold til at medvirke til ofte resursetunge løsninger i KRYDS feltet.

Der ses i feltet en kamp mellem den patologiske "fejlfinderkultur" og en mere ressourceorienteret tilgang, som præger opgaveforståelsen/forståelsen af feltet i lige så høj grad som Skidmores paradigmer – og på tværs af disse. Denne kamp udspiller sig på alle niveauer og indenfor alle forvaltningsgrene. Der ses f.eks. både en patologisk tilgang til familie og relationstilgangen samt en ressourceorienteret tilgang, ligesom dette ses i en mere individuel tilgang. I begge kommuners børnepolitik, i hvert fald på det overordnede plan og i et vist omfang i ledelserne, understøtter man en ressourceorienteret og en inkluderende tilgang og forsøger at indrette organisationen i forhold til dette, men både lovgivningernes og en nok mere traditionel patologisk forståelse slår igennem på det udførende niveau. Disse tilgange bliver således indikatorer for inkluderende tiltag og rummer mekanismer, der kan resultere i både ekskluderende og inkluderende processer.

Samarbejdet med forældre og børn prioriteres højt, men forældrene italesættes meget forskelligt, jfr ovennævnte. Forældrene omtales generelt med respekt og forståelse, men forståelsen er selvfølgelig præget af ovennævnte tilgange. En væsentlig diskurs blandt de professionelle ligger omkring "svage" forældre og veluddannede og velstillede forældre, hvor de oplever, at der kan være forskel i sagsbehandling og tildeling af ressourcer.

Forældre, der møder fejlfinderkulturen beskytter sig naturligt nok imod denne, idet de kender deres eget barn på en noget anden og mere nuanceret måde, hvor perspektivet ikke er begrænset til at undersøge, hvilke kategorier af dysfunktioner, der er tale om, og hvilken indsats og 'anbringelse', der evt. kan komme på tale. Forældrene synes i lige så høj grad at have fokus på de ressourcer, kompetencer og relationer, barnet har. På den anden side vil forældre, minimum i perioden 'fra noget er galt til diagnosen', til dels være præget af og også ønske, at der stilles en diagnose og er dermed påvirket af et psykomedicinsk perspektiv, fordi forældrene generelt mere end noget andet er interesseret i at finde ud af, hvad der er galt med barnet, så det – og de selv kan få den rette hjælp. Hvor vi i forundersøgelsen kunne udrede 7 forskellige forældrestrategier²⁹, viser denne undersøgelse at forældres selvforståelse overvejende er, at de på den ene side ser sig selv som en almindelig familie, men på den anden side også tydeligt oplever, at de selv har den primære opgave og ansvar for deres barn og for at sikre kvaliteten af indsatserne. For nogle familier, hvor disse selv kan have en velfærdsprofessionsuddannelse, kan perspektivet forflyttes til ikke kun at se sig selv som forældre, men tilligemed indtage en næsten professionel attitude til ens barn. Det kunne måske ikke overraskende tyde på, at jo større vanskeligheder barnet har, jo større udfordringer for familien og jo flere forskellige strategier får det for overlevelse – men det kan også tyde på, at forældre, så langt det er

---

²⁹ Se "Yderligere bearbejdning af empiri fra forundersøgelsen" side 7.

muligt, holder fast i en strategi som "almindelig" familie – men, jo større pres vanskelighederne lægger på familien, jo længere presses de ud i andre strategier.

I forlængelse af forældreperspektivet er det værd at nævne, at et børn- og ungeperspektiv indebærer, at omgivelserne må lytte til og inddrage hovedpersonen i det hele for på den måde at få kvalificeret, hvad der er af vanskeligheder og styrker. Dette vedrører såvel den unge selv som individ, men tilligemed de relationer, der er konteksten og dermed støttende. Kun hermed kan den rette hjælp iværksættes på det rette tidspunkt i et passende omfang. Med de nævnte indbyggede konflikter mellem de forskellige perspektiver er det ikke underligt, at der hvor professioner, ledere og forældre mødes, at der vil der blive 'kæmpet' om, hvad der er problemet, og hvad der er løsningen. Professionelle og ledere har opgaver i forhold til faglighed og organisation, mens forældre ser deres opgave som omsorgspersoner. Kamp er således en væsentlig del af forældrenes fortællinger. Forældrestrategier og kamp bliver således indikatorer, mens mekanismerne her ligger i forældrenes og de professionelles samarbejde og graden af børne – forældreperspektiv fra de professionelles side.

Med denne konklusion bliver det tydeligt:

- At professionelle, der har ansvaret for indsatser i KRYDS feltet, må reflektere over, hvordan deres opgave er defineret og hvordan de bedst og mest professionelt løser denne set i forhold til deres børne- og familiesyn samt ikke mindst deres selvforståelse
- At lederne med deres 'blik' for det organisatoriske må forholde sig til, hvordan organisationen bedst understøtter den tilgang, de ønsker at promovere i mødet med familier og børn, reflektere kritisk over, i hvilket omfang de selv agerer i overensstemmelse med den eller de tilgange, de ønsker at fremme, være opmærksom på barrierer og muligheder i organisationen – samt koordinere med de mere overordnede diskurser indenfor feltet, bl.a. lovgivningen.
- At forældre til børn og unge i KRYDS feltet må være indstillet på at skulle 'kæmpe' for at fastholde et nuanceret syn på barnet eller den unge og dem selv som familie, der i virkeligheden er 'en familie med særlige behov og i en særlig udsat position
- At professionelle må være opmærksom på de belastninger og de konsekvenser, det har for familierne at være "i møde" med "systemet", så familierne kan bevare deres "almindelighed" og ikke 'skride ud' i mere uhensigtsmæssige strategier.
- At alle tre parter må forpligtige sig på at indgå i dialog, dialog og dialog for gennem denne kommunikation at få etableret bæredygtige foranstaltninger og skånsomme passager i KRYDS feltet mellem almene og specielle foranstaltninger

11.2 Organisering, koordinering og resurser

Med udvælgelsen af en mindre og en større kommune som medvirkende og bidragsydere til undersøgelsens empiriske data var det hensigten at få illustreret forskelle og ligheder på forhold vedrørende organisering, koordinering og resurser. Analysen af datamaterialet bekræfter således, at der er tale om forskelle, men selvfølgelig også om ligheder.

På det overordnede niveau ligner de 2 kommuners organisation hinanden³⁰. Begge har centerskoler med specialklasser og særlige tilbud og begge har satellitskoler eller specialskoler med særlige tilbud. Mest iøjnefaldende er størrelsen og den fysiske placering af forvaltningsenhederne, der i den store kommune er spredt over flere byer, mens den i den anden kommune er placeret på samme matrikel. I den ene kommune har man for nylig indført en visitation, der muliggør inddragelse før en § 50 undersøgelse ifølge Serviceloven,

---

³⁰ Se afsnit 10.4 "De 2 kommuners organisering" side 41.

mens man i den anden kommune har et samarbejde ad hoc og forskelligt organiseret i de forskellige skoledistrikter. I begge kommuner er arbejdet tilrettelagt efter en institutionel logik, men i den lille kommune er samarbejdet mere netværkspræget, mens den store kommune fastholder den institutionelle logik. I begge kommuner har man lokalt mulighed for en vis grad af selvforvaltning internt i organisationen, hvor dette øger muligheden for selv at løse den faglige udfordring om bl.a. inklusion. Sektoransvarlighedsprincippet kommer således til at spille en stor rolle i løsningen af opgaverne, især i den store kommune. Strukturen, organisationen og til en vis grad resurserne synes altså at udgøre afgørende mekanismer for beslutninger vedrørende børn og unge i KRYDS feltet.

Med denne organisering etableres der kontakt og kommunikation mellem professionelle med særlige opgaver ansat med særlige opgaver *inde* på forvaltningen eller i satellitterne og *ude* på de enkelte skoler og institutioner i kommunen. Dermed er det en organisering, der etablerer og udvikler en netværksstruktur i den mindre kommune, der kan være medvirkende til at samarbejdet mellem ude og inde nemmere, hurtigere og mere fleksibelt etableres. Måske dette også er baggrunden for, at der tilsyneladende er tæt kontakt mellem hårdt pressede forældre og centrale fagpersoner inde på forvaltningen. I det hele taget synes denne organisering at øge det tværfaglige perspektiv i indsatsen. Med andre ord er der her tale om, at beslutninger vedrørende børn og unge i KRYDS feltet er relateret til, hvad der kunne beskrives som personbårne kontakter.

For begge kommuners dagtilbud og skoletilbud gælder det, at organisering, koordinering og resurser er afhængig af samarbejdet med professionsuddannede i den del af forvaltningen, der arbejder i regi af Serviceloven. Socialrådgivere synes at kunne blive centrale myndighedspersoner i forhold til at være det faste holdepunkt, der kan sikre stabilitet både i sagsarbejdet og for familierne, når et barn eller en ung skal igennem KRYDS feltet. Problemet og udfordringen i begge kommuner er så, at der er tale om hyppige skift i gruppen af rådgivere, hvilket komplicerer sagsarbejdet og relationerne betragteligt. Dette komplicerer selvsagt udførelsen af et kvalificeret, fleksibelt og målrettet sagsarbejde og af kontinuerlige relationer

Set fra et forældreperspektiv indebærer dette, at disse mere eller mindre oplever, at man selv som forældre får ansvaret for at organisere, fastholde og justere indsatserne og på den måde bliver edderkoppen i midten af sit spind, der hele tiden skal være opmærksom omkring, hvornår der skal trækkes i hvilke tråde. Vi kan se, at de indsatser, der rækker ind i familierne, altså indsatser, der typisk ligger i Servicelovens regis og som forvaltes af socialrådgiverne, betyder meget ind i familiernes private sfære og betyder noget for familiernes muligheder for at klare overgangene, specielt i den liminale fase. Det er således meget centrale indsatser, hvis karakter, kvalitet, kontinuitet og kommunikative "tone", der udgør mekanismer, der har afgørende betydning for specielt de mere belastede familiers muligheder for at klare sig igennem, men som også kan lette tilværelsen for de mere ressourcestærke familier.

En særlig udfordring for forældre i forbindelse med de mange møder og udskiftning blandt de professionelle er det, at man endnu en gang skal fortælle sit barns og sin egen historie. En oplevelse der kan blive yderligere styrket, når formelle sagsakter ikke oversendes mellem forvaltningsenheder eller mellem kommuner eller måske er blevet væk. Disse faktorer er med til at forstærke oplevelsen af mødet med det offentlige som en stadig kamp. I forhold til resurser til løsning af opgaver i KRYDS feltet er det påfaldende, at forældre ikke er så fokuserede på, om netop deres barn tildeles resurser, men at de derimod i høj grad gerne vil mødes med respekt, tillid samt faglig kompetence og autoritet og anerkendes for deres indsats og resurser som forældre. Dette indikerer betydningen af, at forældrene

inddrages så meget som muligt og så tidligt som muligt – og at indsatserne sker så tidligt som muligt. Yderligere ser det ud til, at den børnefaglige undersøgelse i et vist omfang kan udgøre en barriere for en tidlig indsats, idet tidlige indsatser tilsyneladende udelukkende ligger i skole eller dagtilbudsregi, hvor fokus hovedsagelig er på det enkelte barn, mens familiesynet hovedsagelig ligger i Servicelovens regi.

Med denne konklusion bliver det tydeligt:

- At de professionelle må inddrage den resurse forældrenes viden om deres barn eller unge og deres egne forhold repræsenterer for på den måde at vise den anerkendelse, der som en menneskelig resurse er særlig vigtig i passagerne mellem indsatserne i KRYDS feltet
- At lederne må forholde sig til hvilke måder at organisere sig på i forhold til KRYDS feltet, der, set fra et bredt resurseperspektiv, bedst muligt internt i organiseringen af forvaltningen og eksternt i forhold til fordelingen af resurser støtter børn og unges udvikling og læring
- At der må fokuseres på den tidlige indsats, karakter, kvalitet, kontinuitet og kommunikation og på de barrierer, der ligger for dette.
- At forældrene nødvendigvis og naturligt nok må fastholde et perspektiv med fokus på ens eget barn eller unge og må mødes der, men at dette perspektiv samtidig indebærer nødvendigheden af et relationelt perspektiv, hvor omgivelserne medtænkes
- At alle tre parter må forholde sig til den vigtige opgave det er at kommunikere og fastholde dialogen selv om det er åbenbart at der er tale om forskellige interesser

11.3 Tid, tidlig indsats og timing

Med dette tema om tid, tidlig indsats og timing anslås temaer, der nok synes banale at forholde sig til på et ideelt niveau, men som i praksis viser sig at indeholde ikke så få konfliktmuligheder og dermed negative eller positive indikatorer, der har indflydelse på kvaliteten af professionsarbejdet i forhold til KRYDS feltet. At der i forhold til dette tema er potentiale til konflikter hænger sammen med det basale forhold mellem mængden af arbejdsopgaver og den arbejdskraft, der aktuelt er ansat til at varetage opgaverne samt ikke mindst rammerne for de professionelle.

Først og fremmest viser analysen entydigt, at tidlig og foregribende indsats er initiativer, der kan føre og fører til succes i forhold til inklusion. Det synes i særlig grad at være forældrene, der har en fornemmelse for, hvad der er brug for i den nærmeste fremtid og ved at gøre de professionelle opmærksomme på dette kan få iværksat støtte, rådgivning eller lignende. Da forældrene ikke kender muligheder og begrænsninger for støtte i forhold til barnet eller den unges situation, er det vigtigt, at de professionelle får præsenteret disse og på baggrund heraf i tæt dialog med forældrene får etableret en sammenhængende, fremtidsrettet og justerbar social og pædagogisk indsats. Når dette ikke sker, og der eksempelvis har været konflikter eller massive misforståelser mellem skole og forældre, viser analysen af datamaterialet, at situationen bare forværres og i værste fald fører til manglende fremmøde i skolen i op til næsten et år. Et sådant forløb har mange negative konsekvenser for muligheden for inklusion, ikke kun i skolesammenhæng, men i det hele taget til at være inkluderet i lokalmiljøet, specielt hvor indsatserne handler om mobning, som er et signifikant tema i fortællingerne.

Vi ser her, at der ligger ekskluderende mekanismer i samspillet mellem skole, lokalområde og familierne, men at de også rummer et godt inkluderende potentiale, afhængig af italesættelse og samarbejde. Der bliver f.eks. på en af de repræsenterede institutioner arbejdet meget bevidst med lokalområdet.

Timing bliver også et væsentligt tema, sammen med ressourcspørgsmål og organisatoriske forhold, når vi ser på overgange. Det bliver tydeligt, at overgangene kræver et specielt fokus. Alle overgange rummer mekanismer, der har potentialer for udvikling af en ny identitet, f.eks. at gå fra en identitet som specialklasseelev til "normal". Dette kræver dog, at der i overgangen – eller passagen – tilbydes tilstrækkelig støtte – ikke for meget, det kan være med til at hindre udvikling – og ikke for lidt, det kan være med til at fastholde barnet i en liminalitet, som kan være skadelig for det fremtidige forløb og dermed skabe større problemer, end der var før. Eller sagt på en anden måde – både forældrene, de professionelle og systemet kommer på overarbejde ved mislykkede overgange. De bedste overgange sker i et tæt samarbejde med forældrene og på tværs af faggrupperne og institutionerne og med fokus på børnenes sociale og faglige behov, primært de sociale behov – og med en tilstrækkelig støtte.

En mulighed for misforståelser mellem forældre og ansvarlige for indsatser er en forskellig opfattelse af timingen af indsatsen. Tiden og timingen af den proces, der forløber fra det 'opdages' at der er noget galt til en evt. diagnose forligger opleves forskelligt, idet nogle forældre syntes at ville afvente beslutninger om indsatser til det er afklaret, hvad der er galt. For professionelle og ledere er det imidlertid sådan, at de gerne så en faglig indsats iværksat allerede fra starten, når der er opstået en opmærksomhed omkring et barn eller nogle relationer. Et særligt penibelt problem, der kan føre til en konflikt, opstår når professionelle på en eller anden måde får sagt eller skrevet noget om, hvad der er galt, og hvad der skal ske. Når dette af forældrene i større eller mindre grad opfattes som en beslutning om en indsats, og indsatsen får en helt anden karakter, opstår der konflikter der kan være rettet mod ledelsesniveauet.

Endelig er der omkring oplevelsen af processen i KRYDS feltet en forskellig tidsopfattelse mellem forældre og professionelle, hvor den helt generelle forældreoplevelse er, at det generelt tager for lang tid med mange af sagsbehandlingens aspekter. Dette udtrykkes malende med en metafor formuleret af en far, der siger "At man skal handle før mælken bliver sur".

Med denne konklusion bliver det tydeligt:

- At de professionelle må være klare i deres udmeldinger og klart kommunikere med forældrene om hvordan forløbet vil blive fra det indledes og et godt stykke frem, hvor forældrene skal inddrages og orienteres løbende
- At lederne må prioritere den tidlige indsats ved at fastholde ansvaret for indsatser og samtidigt have kompetence til fleksibelt at kunne formidle resurser
- At forældrene må inddrages i processen som aktive bidragydere til at beskrive og formulere hvad det er de ser som nødvendige indsatser.
- At alle tre parter i fællesskab må bidrage til en forventningsafklaring, en ansvars og opgavefordeling ved sammen så vidt muligt at lægge planerne for indsatsen i KRYDS feltet.

11.4 Relationer og netværk

At være forældre til et barn eller en ung i KRYDS feltet indebærer en række særlige muligheder og begrænsninger der påvirker etablering af relationer og netværk.

I forhold til de professionelle er det sådan, at forældre til børn og unge i KRYDS feltet får flere eller mange relationer til en række forskellige professioner og deres arbejdsområder, hvor der er såvel en personlig, en faglig og en myndighedsudøvende dimension i de mange

møder. At en gennemgående oplevelse blandt forældrene er, at de bliver forvirrede og til tider kan have svært ved at skelne mellem, hvem der er hvem, og hvem der har hvilke arbejdsopgaver og hvilke beføjelser, er derfor ikke uventet. Mødet med "ham kommunen" kan blive langvarigt og omfattende, fordi det i mange familier med børn og unge i KRYDS feltet forholder sig sådan, at netop dette forhold påvirker en række andre forhold i familien, der kan indebære at endnu andre professionelle får arbejdsopgaver i familien, afhængig af de behov, der opstår undervejs i forløbet. Dette kan relatere sig til indikatorer som belastninger i parforholdet eller andre områder af familiemedlemmernes liv og føre til skilsmisser, psykiske problemer, problemer i forhold til arbejde/uddannelse, sårbarhed hos andre børn i familien osv. I dette ligger mange muligheder for konflikter, der ikke kun har betydning i forhold til de professionelle og systemet, men på sigt også kan betyde reduktion i relationerne til familie og netværk i øvrigt – og måske social isolation. Endvidere vil den øgede opmærksomhed og resurseforbrug i forhold til barnet med særlige behov og i en særlig udsat position have indflydelse på søskenderelationerne i familien. Dette indebærer, at forældrene i en række familier har måttet dele sig i forhold til at deltage i eks. aktiviteter udenfor institutions eller skoletid. På den anden side er der også for forældre til disse børn i KRYDS feltet mulighed for at etablere nye relationer i eks. forældreforeninger eller brugerorganisationer centreret omkring barnets evt. diagnose. De her sammenfattede konklusioner omfatter på den ene eller den anden måde alle forældrene i undersøgelsen.

Fra et børneperspektiv er der ligeledes tale om, at det at befinde sig i KRYDS feltet, er at være i en særdeles udsat position. I stort set alle forældre fortællinger er det en realitet at børnene og de unges netværk aktuelt er 'tynde' eller tidligere har været det og i mange tilfælde alene er bevaret i kraft af forældrenes ihærdige indsats med at fragte legekammerater frem og tilbage til andre legekammerater langt væk. For nogle har dette kun været muligt i weekenderne. Ikke mere at kunne være i det store fællesskab eller at skulle inkluderes i et nyt større fællesskab i forbindelse med visitation ud eller ind af en foranstaltning er med til at øge mulighederne for mobning og social isolation og samtidig vanskeliggør disse børn og unges muligheder for at spejle sig i andre i kraft af disse skift. Det er således typisk for disse børn, at de har færre muligheder for at spejle sig i et anerkendende fællesskab og dermed skabe positive og nuancerede billeder af sig selv som værdifulde for fællesskabet.

Mobning bliver således et gennemgående tema i ca. halvdelen af fortællingerne og bliver medvirkende til en stærkt øget risiko for udvikling af en meget negativ selvopfattelse og identitetsdannelse hos børnene, hvor kampen for anerkendelse kan skride ud i dannelsen af subkulturer og negative identiteter. Der kunne således være god grund til at rette et nærmere fokus på de mekanismer, der fremmer mobningen. Det her ligger udenfor denne undersøgelses rammer at gå nærmere ind i dette. Dog kan vi se, at det er en af de vægtigste indikatorer i forhold til eksklusion. Vi kan ligeledes se ud fra analysen af dataene, at noget tyder på, at de sociale relationer er så vigtige, at fokus på dem og på kontinuitet kan bære og kompensere for, at der på det faglige område sker kiks. På baggrund af disse faktorer er det en klar entydig konklusion, at relationer og netværk er vigtige indsatsområder i den sfaglige indsats i KRYDS feltet og rummer mekanismer med potentialer for inkluderende processer.

Med denne konklusion bliver det tydeligt:

- At de professionelle må udvise en særlig opmærksomhed på, hvordan både forældre og deres børn og unge må støttes aktivt i forhold til at give mulighed for deltagelse i praksisfællesskaber i og uden for institution og skole
- At der i forbindelse med tilrettelæggelse af indsatser i det professionelle felt er et klart fokus på kontinuiteten i børnenes sociale liv

- At lederne med bevillinger og myndighed må allokere resurser til aktiviteter, der bidrager til at vedligeholde og udvikle forældrenes forældreevne og resurseoverskud og mulighederne for deltagelse i forskellige aktiviteter i samfundslivet
- At forældrene må bruge en del resurser på at sikre deres børn relationer til andre børn og unge ved aktivt at agere i form af eks. at køre dem til og fra hinanden etc.
- At alle tre parter i fællesskab må forpligtige sig på ansvaret for, at det er muligt at deltage i praksisfællesskaber i - og uden for de institutionelle rammer.

11.5 Flexibilitet og respekt

En del af forældrenes fortællinger om mødet med 'systemet' og de professionelle er tonet af den oplevelse, det er at blive mødt med mistro og med en mere eller mindre skjult mistanke om, at det er forældrene, der er problemet. Forældrene så selvfølgelig hellere at mødet var baseret på opfattelsen af, at de som forældre blev set som nøglepersoner og resurse for samarbejdet om løsningen af den aktuelle udfordring omkring deres barn eller unge. Flere af fortællingerne er centreret omkring en oplevet mistænkeliggørelse og slet skjult, men ikke eksplicit kontrol af forældreevne mere end af samarbejde, så forældrenes oplevelse naturligt nok bliver diffus eller negativ og relationen til system og professionel konfliktfyldt.

Forældrene vil gerne have redskaber til at blive bedre forældre i forhold til deres barn eller unge og i alle fortællinger er der tale om, der arbejder hårdt for at håndtere de særlige, de oplever. Derfor forventer forældrene også, at de professionelle tager udgangspunkt mere i deres konkrete sag, end i hvad lovgivning og kommunal praksis foreskriver. Disse to forskellige positioner kan give anledning til konflikter mellem sagsbehandler og forældre. I denne kontekst bliver flexibilitet og respekt kompetencer og strategier, der kan få sagsarbejdet til lykkes, når der tages udgangspunkt i familiens og barnet eller den unges behov. Med denne inddragelse, der tilligemed er lovbestemt, signaleres samtidig den anerkendelse, der er en vigtig forudsætning for resultater, og det er mere denne anerkendelse, end det er tildelingen af konkrete hjælpemidler, der er en forudsætning for at samarbejdet med forældrene lykkes. Det er markant, at der i undersøgelsen ikke er forældre, der på nogen måde 'kræver ind', men 'blot' har forventninger til, at de kan få nogle redskaber til at skabe en bedre situation her og nu og som samtidig rummer et mulighedsfyldt fremadrettet perspektiv. I den sammenhæng er det forældrenes klare forventning, at de får ærlige, realistiske og klare faglige udmeldinger fra de professionelle. Med disse betragtninger er konklusionen, at det at have et barn eller ung med særlige behov og i en særlig udsat position i KRYDS feltet faktisk er ensbetydende med, at familien som sådan også må opfattes som en familie med særlige behov og i en særlig udsat position.

Med denne konklusion bliver det tydeligt:

- At de professionelle ikke kun må inddrage, men i et tæt åbent samarbejde med forældrene må tage udgangspunkt forældrenes perspektiv for derved at vise respekt og anerkendelse for forældrenes indsats
- At lederne må etablere sagsgange og procedurer, der er åbne med mulighed for flexibilitet og tilpasning af hjælp mv. til den enkelte familie, barn og unge
- At lederne må skabe et fagligt miljø, hvor den professionelle indsats diskuteres og reflekteres så der sikres fælles værdisæt i det professionelle arbejde.
- At forældrene må anerkende professionelles viden og kompetencer og dermed vise respekt for disses intentioner og arbejde
- At alle tre parter, i fællesskab baseret på åben dialog og professionelt sagsarbejde, må afstemme barrierer og muligheder for løsninger i de dilemmaer der vil præge beslutninger om indsatser i KRYDS feltet

Rapporten vil i næste og sidste afsnit blive afrundet med en fremadrettet perspektivering relateret til det, der er særligt for KRYDS feltet nemlig betydningen af skift mellem 'settings' eller niveauer i samfundet for inklusion.

12 Perspektivering

Medborgerskab/ Forældreinterviews	Triangulering	Implementering/ Professionelle og leder interviews
Empirisk analyseniveau Grounded theory	Empirisk analyseniveau Grounded theory Hermeneutisk tolkning	Empirisk analyseniveau Grounded theory
	Konklusion	
Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Honneth's teori om anerkendelse	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Van Genneps og Turners teori om ritualer & passager	Retroduktion i relation til inkluderende og ekskluderende mekanismer og strukturer. Lipsky m.fl. teorier om Implementering
Syntese mellem et hermeneutisk og et kritisk realistisk blik		
Samlet konklusion		
Perspektivering af implikationerne for det professionelle arbejde i KRYDS feltet		

Perspektiveringen er udarbejdet med udgangspunkt i Bronfenbrenners økologiske udviklingsmodel, der tager udgangspunkt i et børnesyn og repræsenterer en række forhold vedrørende velfærdsprofessionernes udfordringer for at kvalificere arbejdet i KRYDS feltet. Perspektiveringen er således udarbejdet ud fra et børneperspektiv og relateret til faktorer, der, med udgangspunkt i en teori om menneskers udvikling i forhold til samfundsskabte systemer eller 'settings', har betydning for fremtidig professionspraksis i KRYDS feltet. I forhold til en perspektivering, der almindeligvis er åbnende i forhold til eksempelvis at antyde nye forskningsfelter, bærer nedenstående mere præg af at være nogle normative betragtninger over muligheder for forbedringer af indsatsen for inklusion i KRYDS feltet.

Mikrosystemer:

Familierne:

For at børnene kan få så optimale opvækstbetingelser som muligt er det nødvendigt at støtte familierne i så høj grad ud fra deres perspektiv som muligt og at udføre alle indsatser i nær dialog med familierne og under hensyn til deres vilkår og strategi. Helt centralt står ønsket om en person, der kan støtte familierne, hjælpe med til koordineringen af indsatserne og anerkende familiernes indsats. Forældrene har brug for at blive anerkendt i deres roller som forældre, så de kan skabe så tryk og stabil en base for både det barn, der er i fokus og barnets søskende.

Skoler/dagtilbud:

I skolerne og i daginstitutionerne er det vigtigt med fagligt velfunderede lærere og pædagoger, der i et velfungerende fagligt og ledelsesmæssigt miljø får den opbakning til at udføre kvalificeret inkluderende arbejde i børnegrupperne. Når vi ser på datamaterialet er det tydeligt, at den bedste og billigste inklusion sker ved **tilstrækkelig** indsats på mikro-niveauet. Indsatserne skal tage udgangspunkt i børnene og deres behov. Ud fra vores

materiale ser det ud til, at det sociale er det væsentligste. Andre undersøgelser som bl.a. Mehlbye:2010 viser, at det også spiller en væsentlig rolle med en stærk ledelse, klare mål og fagligt kompetente lærere

Fritidsaktiviteter:

Fritiden er vigtig for børnene, og de er ofte ensomme og har få venner. Fritidsarenaerne og vennegrupper er ofte afledte af kammerater fra skole og daginstitution. Det er således vigtigt for disse arenaer, at skole/dagtilbudsarenaerne fungerer, og at barnet er i inkluderende processer her for at kunne fortsætte dagen i et inkluderende miljø.

Lokalmiljø:

Lokalmiljøet spiller en stor rolle i forhold til inkluderende og ekskluderende processer – ikke kun for barnet, men for hele familien. Lokalmiljøet er en overset arena i det inkluderende arbejde, men her kan man kompensere for ekskluderende processer andre steder i samfundet – ligesom man kan understøtte dem. Det er således vigtigt at understøtte inkluderende processer i lokalområdet. Det kan dæmme op for mobning, familiemæssige belastninger og ensomhed.

Mesosystemet:

”Økologiske overgange”:

De almindelige daglige skift mellem mikrosystemer klarer børnene selv, evt. ved hjælp af medfølgende bøger eller kontakt mellem forældre og professionelle. Børn i almensystemet skifter mellem mikrosystemer i høj grad sammen med andre børn – fra skole til SFO – fra SFO til fodbold osv., måske hjem til hinanden. Børn udenfor eller i periferien af almensystemet klarer flere skift alene i det daglige, ligesom de har flere skift af mikrosystemer gennem barndommen, hvor et mikrosystem udskiftes med et andet, og hvor de selv, evt. 1. gang i selskab med forældre eller andre, klarer overgangene. Disse skift er vigtige og måske noget af det vigtigste for disse børn at få taget hånd om. Det er her, deres position er mest udsat og her de mest frugtbare kulturer for ekskluderende processer findes. Det er også her, der er god grobund for inkluderende processer. Det er således vigtigt at få fat om overgangene og få fremmet de inkluderende processer – de er i længden de billigste!

Eksosystemet:

Eksosystemet indeholder de systemer, der har indirekte indflydelse på barnets liv og livsbetingelser, hvor barnet ikke selv deltager. Vi kan se tre hovedarenaer i systemet. Det ene system er det, der omgiver barnet og dets familie, forældrenes arbejde osv., og det andet er det offentlige system, der omgiver barnet og barnets familie. Det er af væsentlig betydning, at så mange af de undersøgelser, afklaringer og andre former for diskussioner, der foregår i forbindelse med barnet, foregår i eksosystemet, så det er de professionelle, der er sammen med barnet i mikrosystemet, eller forældrene, der klædes på til at skabe en kontekst, som barnet kan trives i. Hensigten er at skabe og fastholde inkluderende miljøer, hvorved så få børn som muligt bliver stigmatiserede og kommer i en eksklusionsproces. Det tredje system udgøres af et NGO niveau eller det civile samfund, og de bevægelser der udgøres af forældre og brugerorganisationer, hvor forældrenes engagement og inspiration fra andre med samme udfordringer støttes og udvikles. Denne viden, støtte og kompetenceudvikling 'smittes' givet af på børnenes liv i form af at forøge muligheder for at blive inkluderet i såvel disse sub praksisfællesskaber centreret om eks. en diagnose som de store fællesskaber på vejen, i lokalsamfundet osv.

Makrosystemet:

Værdier:

De værdier, der ses at have størst inkluderende vægt, er værdier, der sikrer et inkluderende miljø i mikrosystemerne. Det handler om respekt, tillid, dialog/kommunikation, kontinuitet, kvalitet, faglighed, samarbejde og timing. Der ses dilemmaer i forhold til, hvordan en tidlig indsats egentlig skal forstås. En tidlig indsats kan også være en tidlig udpegning af børn, der resulterer i en stigmatisering og et fokus på barnets mangler. En tidlig indsats må sikre, at barnet ses i forhold til sine ressourcer og i relation til sin kontekst i mikrosystemerne. Ressourcesyn og en forståelse af barnet i relation til sin kontekst er således væsentlig

Lovgivning:

Lovgivningen angiver de værdier og ideologier, der fra politisk hold ønskes fremmet i feltet. Feltet er dækket af lovgivning fra forskellige ministerielle ressortområder og er præget af forskellige diskurser omkring tilgange og forståelser af børnene og en forskellige forståelse af de kontekster, børnene fungerer i i mikrosystemet. En mere ensartet diskurs og fælles tilgang indenfor feltet vil gavne samspillet i feltet, ligesom en større fleksibilitet mellem ressortområderne vil give større muligheder for at indrette miljøerne på mikroniveau og overgangene mellem dem i mesosystemet. I eksosystemet ses indflydelsen for alle øvrige ressortområder og det vil her være vigtigt, at alle lovgivninger er gennemsyret af et børneperspektiv, der betyder, at vilkårene for børnefamilierne – og måske især børnefamilier med specielle vanskeligheder – eller rettere i udsatte positioner, giver gode muligheder for inklusion og kan modvirke eksklusionsprocesser både på arbejdsmarkedet, i lokalmiljøet og i andre relevante arenaer.

Tidssystemet:

Det har vist sig vigtigt, at se tidsdimensionen i relation til børnenes livshistorie og de historier, den vikler sig ind i. Det fokuserer behovet for den rigtige timing og fokuserer, at tid i et barns liv er en relativ størrelse. Tre måneders ventetid er lang tid i et barns udvikling. Det er et kvart skoleår. Der kan nå at dukke mange ekskluderende processer op i denne periode, som det bliver vældig vanskeligt at få lukket ned og ændret til inkluderende processer. Indikationen på inklusion bliver således til rettidig omhu og udfordringen bliver at understøtte og styrke potentialerne for inkluderende mekanismer.

Afrunding

Vi har med denne undersøgelse og dette projektdesign fået mulighed for et unikt indblik i det KRYDS felt, der er konstituerende for indsatserne for børn og unge i mere eller mindre udsatte positioner og hermed også familier i udsatte positioner. Vi har været i stand til at afdække nogle af de indikatorer, der er for at handlinger virker inkluderende eller ekskluderende i feltet, og vi har afdækket nogle af de mekanismer, der understøtter inkluderende og ekskluderende processer på det virkelige niveau.

Implementerings- og medborgerskabsperspektiverne har forstærket vores blik ind i feltet og givet det retning, således at vi har været i stand til at se og forstå dynamikkerne i mødet mellem de 2 perspektiver og således få åbnet for en indsigt i og forståelse for feltets implikationer.

Vi kan her se vigtigheden af fokus på organiseringen på tværs af de herskende logikker, samarbejde på tværs af professioner og behovet for en forenkling af indsatserne i forhold til et børne- og forældreperspektiv.

13 Referencer

Bøger & artikler

- Andersen, J. et al. (2003). *Empowerment i storbyens rum*. Socialpædagogisk bibliotek, Hans Reitzels Forlag Kbh.
- Andersen, M.L. (2009). *Former for ability*, Ålborg Universitet. (Ph.d. afhandling)
- Boolsen, M.W. (2003): *Kvalitative analyser i praksis*. Forlaget Politiske Studier. Kbh.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development. Experiments by nature and design*. Harvard University Press, Cambridge.
- Bronfenbrenner, U. (1980). *Opvækst og Miljø*. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek, Kbh.
- Booth, T. & Ainscow, M. (2004). *Inklusionshåndbogen*. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Bruner, J. (1999/2004. 3.udgave). *Mening i Handling*. Klim, Århus
- Den Store Danske Ordbog. Gyldendal
- Dyrberg, T.B. et al, (red.) (2000). *Diskursteorien på arbejde*. Roskilde universitetsforlag. Frederiksberg.
- Ejrnæs, M. (2004). Faglighed og tværfaglighed - vilkårene for samarbejdet mellem pædagoger, sundhedsplejersker, lærer og socialrådgivere. Akademisk Forlag.
- Eriksen, E.O. (2001). *Demokratiets sorte hull*. Abstrakt forlag AS, Oslo
- Eskelinen, L., Olesen, S.P. & Caswell, D. (2008). *Potentialer i socialt arbejde – et konstruktivt blik på faglig praksis*. Hans Reitzels Forlag
- Faureholm, J. (1996). *Fra livstidsklient til medborger*. Socialpædagogisk bibliotek. Kbh.
- Gulbrandsen, L.M. (red) (2009). *Opvækst og psykisk udvikling*. Akademisk forlag, Kbh. Professionsserien
- Holmgaard, Aa. (2004). Hvordan blev inklusion til rummelighed? i; PPR nr.2
- Holst, J. (red.) (2008). *Specialpædagogik i en brydningstid*. Systime
- Honneth, A. (2003/2009). *Behovet for anerkendelse*. Hans Reitzels Forlag. København.
- Honneth, A. (2006). *Kamp om anerkendelse*. Hans Reitzels Forlag. København.
- Horsdal, M. (2008). *AT LÆRE AT HUSKE AT VÆRE – gensyn med fortællingen*. Billesø & Baltzer. Værløse.
- Howe, D. (2004). *Modernity, Postmodernity and Social Work*
- Højlund, P. & Juul, S. (2005.) *Anerkendelse og dømmekraft I socialt arbejde*. Hans Retizels Forlag. Kbh.
- Laclau, E. og Muffe, C. (2002). Det radikale demokrati: diskursteoriens politiske perspektiv. Roskilde Universitetscenter
- Lipsky, M. (1980). *Street-Level Bureaucracy*. Russell Sage Foundation, New York
- Kvale, S. (2006). *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels forlag. Kbh.
- Madsen, B. (2005). *Socialpædagogik integration og inklusion i det moderne samfund*. Hans Reitzels Forlag.
- Nielsen, A. & Quvang, C. (2007). *Strukturreformen og Specialpædagogikken*. NVIE. UC Syddanmark
- NVIE (2007). *Videnregnskab*
- Osler, A. & Starkey, H. (2005). *Changing Citizenship in Education - democracy and inclusion in education*. Open University Press, Berkshire.
- Pedersen, C. (red). (2009). *Inklusionens Pædagogik*. Socialpædagogisk Bibliotek, Hans Reitzels Forlag, Kbh.
- Rappaport, J. (1995). *Empowerment Meets Narrative. Listening to Stories and Creating Settings*. American Journal of Community Psychology: Vol.23, No. 5.
- Schjødt, J.P. (1992). Ritualstruktur og ritualklassifikation, i: *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*. Nr.20, side 5 -23.

Shoemaker, P.J. & Vos, T.P. (2009). *Gatekeeping theory*. Routledge. New York/Oxon
Skidmore, D. (2004). *Inclusion – the dynamic of school development*. Open University Press.
Tetler, S. (2000). *Den inkluderende skole - fra vision til virkelighed*. Socialpædagogisk Bibliotek.
Turner, Victor (1967) *Between and Between, The liminal period in Rites de Passage, The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu ritual*. - Ithaca, N.Y. : Cornell University Press,
Wenger, E. (2001). *Communities of Practice. Learning, meaning and identity*. Cambridge University Press, Cambridge.
Winnicott, D W (1965 & 2006). *The Family and Individual Development*. Routledge Classics, London

Erklæringer og konventioner

Salamanca erklæringen
Konventionen om børns rettigheder
Handicaperklæringen
ICD - 10

Love og bekendtgørelser

Lov nr 501 af 06/06/2007: Dagtilbudsloven
LBK nr. 979 af 01/10/2008; Bekendtgørelse af lov om social service, (historisk)
LBK nr. 1096 af 21/09/2010; Bekendtgørelse af lov om social service
LBK nr. 593 af 24/06/2009: Bekendtgørelse af lov om folkeskolen
BEK nr. 356 af 24/04/2006; Bekendtgørelsen om folkeskolens specialpædagogiske bistand til børn, der endnu ikke har påbegyndt skolegangen
BEK nr. 1373 af 15/12/2005; Bekendtgørelse om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogiske bistand (historisk)
BEK nr. 885 af 07/07/2010 om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogiske bistand.

Hjemmesider

<http://da.wikipedia.org/wiki/Diversitet>

<http://www.tcw.utwente.nl/theorieenoverzicht/Theory%20clusters/Media,%20Culture%20and%20Society/gatekeeping.doc/>

<http://www.servicestyrelsen.dk/born-og-unge/barnets-reform>

Bilag 1

Forundersøgelsen og konklusion på forundersøgelsen

Forundersøgelsen beskæftigede sig med den specialpædagogiske indsats – og det sociale arbejde i forbindelse med børn med vidtgående fysiske eller psykiske handicaps.

I alt 30 sager blev udvalgt ud fra en systematisk udvælgelsesprocedure med udgangspunkt i de børn, der på dette tidspunkt var i specialtilbud, visiteret via Ribe Amt – i henhold til bestemmelserne i folkeskolelovens § 3, 4 og § 20 stk. 2 samt i 'Bekendtgørelsen om folkeskolens specialpædagogiske bistand til børn, der endnu ikke har påbegyndt skolegangen' BEK nr 356 af 24/04/2006 og 'Bekendtgørelse om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogiske bistand' BEK nr. 1373 af 15/12/2005.

Efter samtykke fra forældrene blev 27 sager gennemgået på PPR kontorerne. Valget af PPR kontorer var pragmatisk ud fra en forestilling om, at sagerne her ville være mere overskuelige og lettere tilgængelige. Ud fra disse sagsgennemgange blev udvalgt et antal sager dels ud fra en kompleksitetsvurdering dels ud fra en vurdering af sagstype, for at få så stor en spredning som muligt. Dette resulterede i interviews med forældrene i 7 af sagerne – nogle af de mest komplekse sager. Vi interviewede endvidere repræsentanter for PPR i begge de deltagende kommuner (som de så ud efter strukturreformen), en fysioterapeut i den ene kommune, talepædagog, leder af specialbørnehave, leder af centerskole, tidligere småbørnskonsulent i amtet, nu kommunekonsulent og handicapsocialrådgiver i den anden kommune samt den tidligere ledende amtsskolepsykolog.

Vi har således beskæftiget os med feltet omkring børn med vidtgående fysiske og eller psykiske handicaps i den mere komplicerede afdeling – og således der, hvor de har været i de mest specialiserede tilbud. Vi har i den sammenhæng ikke beskæftiget os med børn, der var på døgninstitution. Alle de medvirkende børn har boet hos forældrene og i større eller mindre grad været i døgnaflastning. Alle børn på nær en enkelt var i specialforanstaltninger.

Dette felt var således før strukturreformen defineret ved at børnene var på specialinstitutioner, skoler eller børnehaver, som var drevet af amtet eller kommunerne i samarbejde med amtet) og hvor der var amtslige behandlingstilbud og konsulenttilbud, både til forældrene og til kommunerne.

Kommunerne stod for rådgivningen af forældrene og bevilling af støtte til familierne i forbindelse med børnenes handicap. Ligesom de stod for den pædagogiske og psykologiske (PPR) bistand. Børnene var definerede ud fra deres vanskeligheder/diagnoser.

Undersøgelsen prioriterede empiriindsamling. Indenfor projektets rammer var der ikke tid til at færdiggøre analyserne, så konklusionen skal opfattes som tendenser på baggrund af foreløbige analyser.

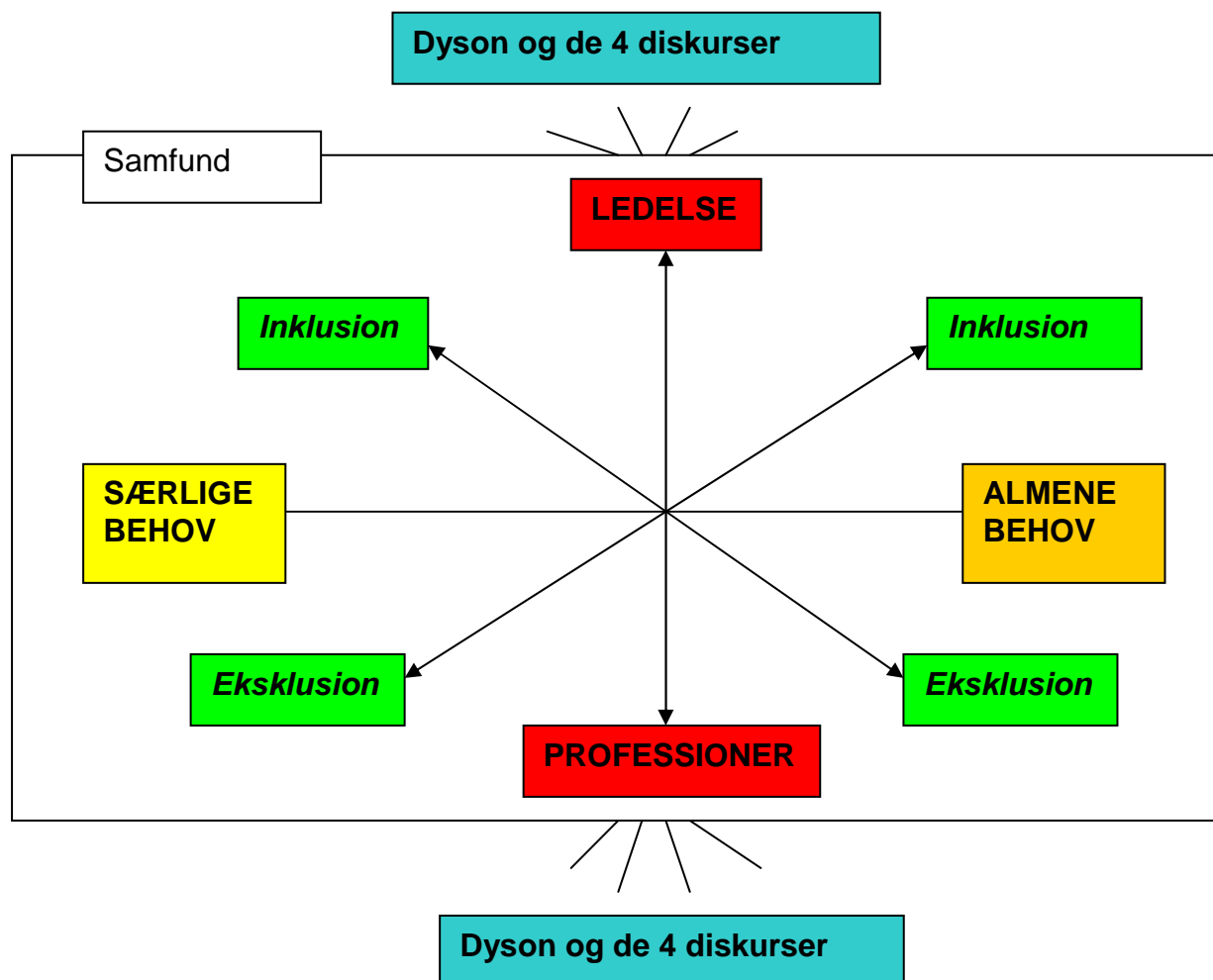
3.2 Konklusion

Det har i høj grad været karakteristisk for mødet med forældre, professionelle og repræsentanter for organisationerne, at de har udvist en motivation og en energi, der på mange måder vidner om et meget aktivt engagement i feltet. Omkring begrebet inklusion og den inkluderende indsats er der tale om en markant kompleksitet. Inklusion og inkluderende pædagogik har meget forskellig betydning afhængig af, hvem der spørges, hvornår og hvad konteksten er strukturelt, økonomisk eller pædagogisk. Inklusion fremstår ikke er som en

givet løsning men nærmere en hensigt eller strategi og under alle omstændigheder en proces der er brugbar eller ikke brugbar afhængig af mange forskellige variable.

Der er kaos i det special- og socialpædagogiske arbejdsfelt som på daværende tidspunkt udgør et underdrejet praksisfelt, der tilsyneladende er ramt af den igangværende omstrukturering, omflytning, udflytning, centralisering, afspecialisering, fusioner osv. "Kamp" synes at være et grundvilkår eller livsvilkår for forældre med særlige behov i det special- og det socialpædagogiske felt. Denne metafor går igen og igen i udsagn og historier, og for forældre synes denne rolle at være svær at acceptere og enormt trættende men alligevel en rolle, som dog også skærper bevidstheden omkring den særlige forældreopgave det er at have fået et barn med særlige behov. Der foregår mange processer og udviklinger i feltet p.t. der gør det hele meget skrøbeligt og på den måde tegner et usikkert og mangetydigt billede af fremtiden. Konklusionens påpegnings af kompleksiteten i inklusionsbegrebet og kontekstafhængigheden, ligesom de forskellige aktørers forståelse og oplevelse af inklusionsprocesser, er komplekse og modsatrettede, og der udfoldes mange slags kampe og diskurser³¹ i feltet, illustreret i nedenstående figur:

Figur 1

³¹ Begrebet diskurs anvendes i denne sammenhæng udelukkende med den betydning, der fremgår af den store Danske; Gyldendals åbne encyklopædi: diskurs (af fr. *discourse* 'samtale', af lat. *discursus* egl. 'løben frem og tilbage'), en sammenhængende kæde af udsagn, fx i samtaler, fortællinger, udredninger, argumenter og taler.

Denne Figur 1 har dannet udgangspunkt for beskrivelsen af det aktuelle projekt om "Den professionelle indsats' betydning for inklusion i KRYDS feltet mellem særlige og almene behov" og er grundlaget for bevillingen fra servicestyrelsens forskningspulje vedrørende Diplomuuddannelsen på børne- og ungeområdet til dette projekt.

Bilag 2

Yderligere bearbejdning af empiri fra forundersøgelsen

Med dette afsnit introduceres signifikante resultater fra dels forældreinterviews og interviews med professionelle ... og afsnittet afsluttes med en sammenfatning af denne undersøgelse af strukturreformens betydning for børn og unge med særlige behov i regi af Folkeskolelovens § 20.2, der blev det direkte afsæt for det denne beretning i virkeligheden handler om, nemlig forskningsprojektet om "KRYDS feltet mellem det almene og det særlige". Fra udviklings- til forskningsprojekt indebærer, at ...

5.1 Forældreinterviews

En nærmere analyse af empirien fra forundersøgelsen understøtter feltets kompleksitet og at inklusions og eksklusionsprocesser kører på tværs og ud og ind i feltet fra forskellige sider alt efter hvilket perspektiv du anlægger; og perspektiverne går på tværs af på forhånd definerede grupper.

Feltbeskrivelsen tager udgangspunkt i analysen af forældreinterviewene og dermed forældrenes positioner.

Forældrene indtager forskellige positioner i forhold til dette at have fået et handicappet barn. Vi har således identificeret 7 forskellige positioner

- "Vi er stærke sammen. Vi har været der for hende"
- "Vi er en normal familie"
- "Vi er en handicappet familie. Vi er alle ramt"
- Den professionelle familie
- Den "planlagte" familie
- Det sammenhængende liv
- En livsopgave som de tager på sig og accepterer

Man kan diskutere om der er 7 positioner eller om nogen af positionerne overlapper hinanden, bl.a. kan den første og den 6 position godt placeres sammen med position 7, så det bliver den overvejende position. Når de alligevel er placeret som selvstændige positioner skyldes det, at der til de forskellige positioner knytter sig forskellige samarbejdsstrategier med professionelle. Til den første position knytter der sig en samarbejdsstrategi, mens der til den 2., 3. og 5. position knytter sig en strategi om kamp og samarbejde. Til 4. position knytter sig en strategi om at tage sagen i egen hånd, mens der til 6. position "Det sammenhængende liv knytter sig en strategi om krav og samarbejde. Positionen "Livsopgave" udløser en strategi, der er lidt vanskelig at udskille. Den handler om samarbejde og tilpasning, måske med elementer af resignation.

Det betyder, at familiernes veje til inklusion – og prioriteringer i forhold til inklusion er meget forskellige. "Den professionelle familie" prioriterer således et familieliv, der er tilpasset handicappet, så barnet får så optimale muligheder som muligt for at kunne leve et normalt liv i de almene systemer som muligt, mens "Den normale familie" prioriterer specialforanstaltninger udenfor hjemmet (og få kompenserende i hjemmet) så familielivet kan blive så normalt som muligt. Nogle af positionerne dækker over meget skrøbelige familiekonstellationer. Disse positioner og de strategier de udløser, stiller vidt forskellige krav til de professionelle i forhold til samarbejdet – og vidt forskellige krav til det beredskab der er behov for i feltet. Der kan ligeledes spores forskelligheder i forhold til etnisk danske familier og familier

med muslimsk baggrund. Der er ikke i materialet repræsenteret familier med andre baggrunde end de 2 nævnte.

Forældrene giver udtryk for, at det er vigtigt at de bliver set og anerkendt med deres behov og viden om deres børn, og det betyder meget, at børnene i institutioner og skole bliver set og anerkendt, som de er, og bliver behandlet så meget som muligt som normale børn. Hvor dette sker ses også en større forældretilfredshed og glæde ved samarbejdet. Skiftene er meget vigtige. Disse børn oplever for størstedelens vedkommende mange skift i deres tidlige barndom indtil der ligger en diagnose, som rækker langt ind i fremtiden.

Samarbejdet med socialrådgiveren opleves som vigtigt, og det har stor betydning i de situationer, hvor det ikke lykkes. I nogle situationer tilspidses forholdet, når det handler om bevillinger, hvor familierne oplever at skulle kæmpe. Et fælles behov er koordination og overblik over alle kontakter og muligheder, i nogle situationer fungerer det med socialrådgiveren, mens det i andre opleves som en mangel – ”en ambassadør, der kan samle alle ting”. En faktor, der spiller ind og som ses i de fleste forældreinterviews, er den information og erfaringsudveksling forældrene søger på internettet. I et enkelt tilfælde fandt forældrene selv barnets diagnose på nettet og forældrene forbereder sig og får ideer til støtteforanstaltninger og hjælpemidler via erfaringsudvekslinger med andre forældre via internettet. Forældrene er således velinformede generelt, specielt de ressourcestærke, om serviceniveauerne i forskellige kommuner og enkelte har overvejelser om at flytte til kommuner med et bedre serviceniveau og et større udvalg af tilbud. Det har indflydelse på forældrenes forventninger til og relation til de professionelle og stiller store og ændrede krav til alle aktører i feltet.

Selve diagnoseprocessen beskrives af alle som en vanskelig periode – mindst af den gruppe, der har positionen ”en livsopgave”, og præget af kamp, usikkerhed og uvished. Selve diagnosticeringsprocessen har i flere tilfælde været langvarig og smertefuld. Diagnosticeringsprocessen foregår i sundhedssystemet for størstedelens vedkommende, men konsekvenserne af børnenes vanskeligheder skal tackles i institutionssystemet og i det kommunale systems normalområde indtil en diagnose eller en beskrivelse af barnets vanskeligheder er adgangsgivende til specialsystemerne og særlige foranstaltninger. I et vist omfang kan PPR være adgangsgivende. Således kan denne komplekse proces, hvor en sag ’skifter hænder’ mellem professionelle, instanser eller institutioner siges at blive reguleret af nogle mere eller mindre tydelige ’gatekeeperfunktioner’. Med dette engelske ord, der beskriver en slags passage, bliver det interessant at se nærmere på disse gatekeeperfunktioner i feltet. Hvor findes de? Hvad konstituerer dem? Og hvilke forhold/diskurser er adgangsgivende? Gatekeeping er i et vist omfang reguleret via lovgivningen, men der foregår også kampe mellem professionerne og mellem forskellige politiske og bureaukratiske/institutionelle diskurser i feltet. Hvilken rolle forældre og NGO organisationer i feltet indtager og spiller er mere utydeligt, men det er helt tydeligt at brugerorganisationer som eks. forældreforeninger m.v. har en vis betydning som meningsdannere og kontrollanter i forhold til at den offentlige service er optimal. Hele dette felt synes oplagt for en nærmere analyse, der dog ikke behandles i nærværende projekt.

5.2 Interview med professionelle

Fokusgruppeinterviews med de professionelle vedrørende konsekvenserne af Strukturreformen bekræfter forældrenes oplevelse af kompleksitet i feltet. Interviewene afslørede således, at oplevelsen af forandringer overvejende var af frustrerende og negativ karakter, hvor opgaveforståelse og selvforståelse som professionsansvarlig blandt andet syntes påvirket. I overskriftform kunne disse fund fra analysen sammenfattes i følgende punkter, der betegner væsentlige positioner i professionelles blik på feltet:

- Omstruktureringens pris, identitetstab og historien, der blev væk
- Afspecialiseringen der skaber signalforvirring, videntab og overgangsproblemer

- Professionsfællesskaber og behovet for professionsudvikling

Kort sammenfattet betyder dette først og fremmest, at de professionelle ser sig selv i en overgangsfase, hvor deres faglighed er under pres bl.a. i kraft af at viden forsvinder, hvorved rådgivning og vejledning af andre professionelle og forældre kompliceres. Nok så interessant er det, at disse forandringsprocesser synes at slå igennem på professionernes individuelle, personlige og følelsesmæssige oplevelse og motivation i forhold til løsning af opgaverne. I forhold til dette centrale tema om inklusion er det tydeligt, at der netop her er tale om en vis forvirring blandt de professionelle, der oplever at det kan være problematisk at overskue forholdet mellem 'normal -' og 'specialinstitutionernes' felter. Endelig og i forlængelse af dette oplever de professionelle, at relationerne til egen ledelse og forældregruppen kan problematiseres af økonomiske og organisatoriske hensyn i forbindelse med visitation.

Sammenfatning af resultaterne fra forundersøgelsen

Set i perspektivet 'fra udviklings - til forskningsprojekt' er det oplagt, at de ovenfor fremførte resultater peger på behovet for en præcisering og uddybning af en undersøgelse af inklusions- og eksklusionsprocesser og mekanismer. På den ene side er der på baggrund heraf grund til at fokusere mere på hvad der er afgørende for at der sker inklusion og eksklusion med hvilke konsekvenser. På den anden side er der grund til at undersøge et tredje og fjerde perspektiv i feltet i form af dels 'ledelse' og dennes oplevelse af udfordringer vedr. inklusion og eksklusion dels betydningen af politikker og disses implementering i pædagogisk og organisatorisk praksis. Disse temaer tydeliggøres som 'sorte pletter' på landkortet, hvor der endnu ikke er udviklet tilstrækkelig viden om inklusion og eksklusion og derfor et oplagt udgangspunkt for et fortsat forskningsprojekt som dette.

Bilag 3

Begreber og definitioner til et KRYDS leksikon

Med den valgte metodologi i forhold til analyserne af empirien er det nødvendigt at definere de centrale begreber, der forventeligt vil komme til at dominere analyserne. Denne begrebsdefinerer er vigtig i forhold til i analyserne at kunne operationalisere informationer fra fokusgruppeinterview for dermed at etablere det optimale videngrundlag. Derfor følger nedenstående en række definitioner af centrale begreber i undersøgelsen af KRYDS feltet.

Diskurs

¹ Begrebet diskurs anvendes i denne sammenhæng udelukkende den betydning, der fremgår af den store Danske; Gyldendals åbne encyklopædi: *"Diskurs (af fr. discourse 'samtale', af lat. discursus egl. 'løben frem og tilbage'), en sammenhængende kæde af udsagn, fx i samtaler, fortællinger, udredninger, argumenter og taler"*.

Faktorer

Faktorer er årsag – virkningsforhold, der har betydning enten som fraværende eller som dynamiske elementer i et hændelsesforløb relateret til beslutninger truffet af repræsentanter for velfærdsprofessionerne på vegne af myndigheder og med udgangspunkt i love og bekendtgørelser i bl.a. Serviceloven, Dagtilbudsloven og Folkeskoleloven samt de tilhørende bekendtgørelser og vejledninger for eks. specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand. Ydermere er alle de processer og interesser, der er knyttet til diagnosticering og diagnoser, aktuelt en væsentlig faktor for praksis i KRYDS feltet mellem det almene – og det særlige felt hvor det internationale anerkendte diagnosebeskrivelsessystem ICD – 10 spiller en vigtig rolle. Ligesom brugere som interessenter samlet i forældreorganisationer er vigtige meningsdannere for i KRYDS feltet. Dette vedrører flere af velfærdsprofessionerne på det pædagogiske, det sundhedsmæssige og det sociale område.

Klasse, skole eller institution

Krydsfeltet mellem almen og specialområdet er karakteriseret ved en række pædagogiske tilbud på klasse, skole eller institutionsniveau, hvor visitation til disse foranstaltninger kan betyde eksklusion i forhold til et fællesskab som en klasse og inklusion i et andet som et hold eller specialklasse, og denne visitation går begge veje. I relation hertil er det særlig interessant at iagttage den modsætning, der ofte konstateres at udfolde sig mellem de mål og den retorik, der formuleres i forhold til eks. Inklusion, og så den praksis der udfoldes i klasser, på skoler og i institutioner (Holst 2008). Her er det særlig interessant at være opmærksom på, hvilke begrundelser der føres for skift mellem foranstaltninger i det almene og det særlige felt i klasser, skoler og institutioner.

Profession og repertoire

Profession er defineret af den specifikke grund-, mellemlange videregående – eller videregående uddannelse. I dette projekt arbejder vi fortrinsvist med professioner, der ikke er anerkendt som profession ifølge den traditionelle sociologiske forståelse af begrebet (Højlund & Juul:2005). Professionsbegrebet ændrer sig dog i disse år, således er de mellemlange videregående uddannelser, der knytter sig til et fag, f.eks. sygeplejersker, pædagoger, lærere og socialrådgivere, defineret som professionsuddannelser på bachelorniveau. Det er dette professionsbegreb vi anvender. Vi beskæftiger os i dette projekt med inklusions og eksklusionsprocesser inden for børn og ungeområdet. I denne forbindelse anvender vi ordet professionel om de ansatte, som agerer i krydsfeltet mellem almene og særlige indsatser. Dette er begrundet i, at de professionelle kan have mange

forskellige stillingsbetegnelser, ligesom deres uddannelsesmæssige baggrund kan være meget forskellig. En profession er yderligere defineret af det repertoire af handlinger, der i kraft af praksis og erfaringer med løsning af arbejdsopgaver toner og former professionsudøvelse der udfoldes i løsningen af opgaver (Wenger:2001). Faglighed og samarbejde, på tværs af faggrupper og kvaliteten heri, er afgørende for eksempelvis hvilke indikatorer, der reageres på - og samarbejdes om. I dette projekt arbejder vi fortrinsvist med professioner, der ikke er anerkendt som profession ifølge den traditionelle sociologiske forståelse af begrebet (Ejrnæs:2004).

Indsatser

Indsatser er de processer af vidt forskellig karakter, der iværksættes i forhold til at afhjælpe eller afbøde betydningen af et menneskes særlige behov og/eller det faktum, at dette menneske mere eller mindre permanent befinder sig i en udsat position fysisk, kognitivt, emotionelt eller socialt. Eller for den sags skyld er 'ramt' på andre måder, der nødvendiggør en professionsrelateret indsats.

Overgange og visitation

At overgå fra et professionsregi til et andet, eks. fra børnehaven til skole, at skifte institutionel ramme eller blive visiteret til anden myndighed, er et skift der er forbundet med visse risici. I overgange mellem samfundets mikro -, meso -, exo - og makro niveauer bliver professionsuddannedes kompetencer som tilknytningspersoner vigtige i forhold til udviklingsmulighederne for mennesket i overgange eller med et begreb som 'transition' fra socialpsykologien og den nyere psykoanalyse. (Bronfenbrenner:1979 og Winnicott:2006).

Potentialer

Potentialer er den samlede sum af ressourcer, der er til stede i forbindelse med løsning af velfærdsprofessionernes arbejdsopgaver. Der er således tale om ressourcer i det system, der etableres omkring arbejdet med en visiteret opgave, og systemet er således en gruppe af professionelle, der ad hoc etableres, udskiftes og opløses. Potentialer er først og fremmest de muligheder og barrierer, der lovmæssigt bundet definerer rummet for arbejdsopgaven. Dernæst er potentialer i professionspraksis, dels den ekspertise den enkelte medarbejder og teamet repræsenterer og udfolder i samspillet med borgeren, dels den viden og de handlinger, der karakteriserer og udvikler professionspraksis og endelig synliggørelse eller eksplicitering af professionel praksis med fokus på inddragelse, forandring og anerkendelse af borgeren som medskabere af professionspraksis. (Eskelinen et al 2008).

Meningsfuld

Meningsfuld er den oplevelse eller erfaring, der for et menneske fører til øget bevidsthed og forståelse af eget liv i et fortids, nutids og fremtidsperspektiv. At finde mening er for mennesker en nødvendig proces, for at læring kan blive en realitet. Læring er i denne sammenhæng defineret som midlertidige forandringer i menneskers håndtering af selvopfattelse, relationer og opgaver i forhold til artefakter og fysiske omgivelser. Polkinghorne (1988) og Horsdal (2008) peger på emergens og mening som temporære aktiviteter eller processer og ikke substanser eller færdige produkter i menneskers livsverden, hvor narrativ mening ikke er tilstrækkelig at håndtere i et perspektiv med krav om eks. afklaring af spørgsmålet om sandhed og evidens (ibid: ix ff.). For Polkinghorne er perspektivet dermed, at arbejdet med narrativer: "... provides a kind of knowledge that individuals and groups can use to increase the power and control they have over their own actions" (ibid.:15). Med dette citat understreger Polkinghorne sammenhængen mellem det individuelle og det kulturelle, det lille narrativ og det store narrativ, der er perspektivet i dette projekt.

Dette opgør med videnskabsidealer og understregningen af mulighederne i det narrative perspektiv tages et skridt videre af Bruner (1999/2004), der netop peger på menneskets indlejring eller "*delagtighed*" i kulturen, som det der umuliggør etableringen af videnskab og forskning alene med fokus på individet. Dette Bruner perspektiv, ikke kun på psykologi, men tilligemed på mening og det narrative, er også perspektivet i dette projekt.